ØKONOMI

og

POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 47. Årgang . Nummer 4 . 1973

Munksgaards Forlag . København 1973

ØKONOMI OG POLITIK

47. årgang nr. 4 1973

Indhold

Wilhelm Christmas-Møller: Da myten om »Den Røde Krag« blev til (I) 305

Sten Sverdrup-Jensen: Styringsproblematikken på Københavns Universitet 343

Jørgen Wedebye: Befolkningsfremskrivning for København .. 361

Den danske økonomiske situation 370

Politisk kronik 376

Årsindeks 401

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1974

FORFATTERNE

Wilhelm Christmas-Møller, forskningsstipendiat, cand. mag., Københavns Universitet.

Sten Sverdrup-Jensen, adjunkt, cand. polit., Ålborg Universitetscenter.

Jørgen Wedebye, kontorchef, cand. polit., Københavns kommunes statistiske kontor.

Den økonomiske oversigt udarbejdes af fuldmægtig, cand. polit. Svend Lundgren, Privatbanken. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 60 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN, tlf. (01) 13 11 11. Selskabets formand: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN. Redaktionsudvalg: Afdelingsleder, cand. polit. BODIL NYBOE ANDERSEN, professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 18. marts 1974.

Da myten om »Den Røde Krag« blev til (I)*

Wilhelm Christmas-Møller

Indledning

Oprindeligt var nærværende afhandling udarbejdet som led i et større projekt, hvor 6 lærere ved samfundsfag ved Københavns universitet ville skildre dansk politik i løbet af 1960'erne. Projektet blev aldrig fuldført i den planlagte form, fordi en enkelt af dets medarbejdere på et meget fremskredent tidspunkt sprang fra uden at have fuldført sin del af arbejdet.

Til trods for at min afhandling således var skrevet med henblik på at skulle indgå i en større helhed, mener jeg dog, at den kan bære en selvstændig publicering, fordi månederne fra Hartlings svanningetale i august 1965 til fremkomsten af det såkaldte arbejderflertal i november 1966 i flere henseender udgør et afrundet politisk begivenhedsforløb. Ved denne periodes begyndelse fungerede det danske politiske system som et firepartisystem, men i periodens løb udviklede det sig hen mod et fempartisystem, idet socialistisk folkeparti gradvist blev inddraget i de øvrige partiers spekulationer vedrørende mulige samarbejdsmønstre. Krags erklæring på valgnatten om at også SF's stemmer skulle tælles med, fuldbyrdede denne udvikling. Ligeledes var det i disse måneder, at det mangeårige samarbejde mellem det radikale venstre og socialdemokratiet ebbede ud, samtidig med at venstre opgav den snævre tilknytning til det konservative folkeparti.

Det opbrud i partiernes indbyrdes forhold, som fandt sted i disse måneder, førte til en ny blokopdeling i folketinget, der bedre syntes at svare til de respektive partiers ideologiske grundlag. Under de nye modsætningsforhold stod de såkaldte socialistiske partier på den ene side og de borgerlige på den anden. Hvem der havde ansvaret for – og det vil sige – hvem der *ville* de nye skillelinjer, er stadig et stridsspørgsmål partierne imellem. Begrebet samarbejde er åbenbart stadig i den grad et plusord i den politiske terminologi, at ansvaret for at bestående samarbejdsmønstre brydes ned, helst lægges over på modparten. Det var da også allerede i den her undersøgte periode, at VKR-partierne begyndte at opbygge myten om »den røde Krag«, der havde forrådt Staunings og H. C. Hansen moderate socialdemokratisme til fordel for en tilnærmelse til »den gamle kommunist« Aksel Larsen.

* Anden del bringes i næste nummer af tidsskriftet.

Senere blev Krag og hans parti også angrebet fra venstre side. Det var efter at hans regering var faldet på spørgsmålet om indefrysning af en dyrtidsportion i december 1967. De fra SF udskilte venstresocialister angreb socialdemokratiet for at have bragt SF »under åget« og for at have fortsat den traditionelle borgerlige linje til trods for, at et arbejderflertal siden 1966 havde muliggjort en anden politik. Også Socialdemokratiet selv fremstod i de sidste år af 1960'erne som et parti, der var splittet med en venstrefløj, der krævede dets reformsocialistiske idegrundlag realiseret og en højrefløj, der krævede fortsættelse af årtiers arbejde med at administrere det kapitalistiske Danmark. Allerede i den her behandlede periodes debatter kommer denne splittelse i socialdemokratiet tydeligt frem, og disse måneders politiske udvikling tyder på, at partiets ledelse og ikke mindst Krag selv var meget opmærksom på de vanskeligheder et samarbejde med SF kunne påføre partiet. Under hårdt pres fra de borgerlige partier, og først da ingen andre muligheder var tilbage, valgte socialdemokratiet samarbejdet med SF.

Årene umiddelbart forud for den her behandlede periode var præget af en tiltagende ustabilitet i det danske partisystem. Som følge af de radikales fortsatte tilbagegang fra valg til valg syntes den tid at være nær, hvor dette parti ikke mere ville være i stand til at sikre socialdemokratiske regeringer. På den anden side havde oppositionen bestående af konservative og venstre trods de ofte proklamerede forhåbninger herom, ikke udsigt til alene at kunne udgøre et regeringsalternativ.

To gange – i 1957 og i 1964 – syntes der at have været mulighed for at bryde det socialdemokratiske hegemoni. I begge situationer havde de radikale arbejdet for dannelsen af en ren venstreregering, men begge gange havde venstres formand, Erik Eriksen, nægtet at bryde samarbejdet med de konservative. I venstre gav VK-samarbejdet derfor efterhånden anledning til uro. Omkring to af partiets folketingsmedlemmer opstod en debatkreds, der i 1965 førte til oprettelsen af partiet liberalt centrum, der tilstræbte en tilnærmelse til socialdemokratiet. Da det i maj samme år oven i købet blev kendt, at Erik Eriksen ikke var fremmed for tanken om en sammenslutning af venstre og konservative, afsatte venstre sin formand.

Allerede ved folketingets afslutningsdebat få uger senere fremsatte venstres nye leder, Poul Hartling, den første føler overfor de radikale. I første omgang vakte dette forsøg ikke opmærksomhed, men da Hartling gentog sit frieri sidst på sommeren i en tale i Svanninge bakker kom der gang i partiernes taktiske manøvrer.

Kildemateriale

Efterfølgende fremstilling er blevet til uden, at hverken Per eller de mange Poul'er i dansk politik er blevet interviewet. Folketingstidende og dagspressens referater af og kommentarer til de politiske begivenheder udgør den altovervejende del af kildematerialet. Nogle vil sikkert finde, at dette er et spinkelt grundlag. Den politiske historieskrivning har nemlig en gammel tradition for, at historikeren helst skal have adgang til alt kildemateriale og en særlig svaghed for de fortrolige dele heraf, og den politiske historieskrivning har udviklet en ny tradition for, at historikeren, hvis han har mulighed for det, skal interviewe de omhandlede problemers nøglefigurer. Betydningen for historikeren af at kunne kigge ind bag kulisserne er nok i de fleste tilfælde overdrevet, og den er i alle tilfælde bestemt af, hvad det er for problemer, der arbejdes med. Når det som her drejer sig om at skildre partiernes forsøg på at placere sig taktisk bedst muligt, er de fortrolige kilder sikkert af underordnet betydning, da hovedparten af disse manøvrer finder sted i fuld åbenhed, eftersom de netop er udtryk for partiernes bestræbelser på at placere sig bedst muligt i vælgernes omdømme.

Uden at ville underkende det overordentlige værdifulde i at nogle historikere har taget sig på så vidt muligt at befinde sig i det christiansborgske brændpunkt, og så at sige som en flue på væggen at overvære de dramatiske beslutninger og vendepunkter, så bør man dog ikke overse, at denne arbejdsmåde kan bidrage til at skabe uheldige forestillinger om, at kig ind bag kulisserne er den nødvendige forudsætning for at tage samtidens politiske problemer op. Denne arbejdsmåde kan ligeledes bidrage til at befæste nogle begrænsende forestillinger om, hvilke problemkomplekser indenfor den politiske historie, det overhovedet er umagen værd at beskæftige sig med. Historikerens ønske om adgang til fortroligt materiale hænger jo nøje sammen med hans forestilling om, at de vigtigste politiske begivenheder som regel finder sted i fortrolige drøftelser i Folketingets vinduesnicher samt i partiernes gruppe- og hovedbestyrelsesmøder.

Nærværende undersøgelse er skrevet ud fra den opfattelse, at det vigtigste politiske problem i et demokratisk system angår forholdet mellem dem, der regerer og dem, der regeres – mellem politikere og vælgere – samt at forholdet forudsætter kommunikation. Folketingstidende i beskedent omfang, massemediernes reportager i overvældende grad udgør det grundlag, vælgerne har at tage stilling på. Om *det* materiale kan siges, at det indeholder oplysninger, som politikerne formentlig både tilsigtet og utilsigtet – men i hvert fald frivilligt – har ladet tilflyde vælgerne. Lige så vigtigt som det kan være at ville finde frem til »wie es eigentlich gewesen« – hvis nogen mener at kunne det – lige så væsentligt finder jeg, at det er ved hjælp af sådant åbent materiale at skildre, hvordan tingene tager sig ud set fra de menneskers synspunkt, som i sidste ende har det i deres magt at afgøre, om systemet i det hele taget skal kunne fungere.

I. Hartling indbyder de radikale til samarbejde

Den 4. august 1966 – på årsdagen for sin tale i Svanninge – skrev Poul Hartling i Politikens kronik, at han ikke havde forestillet sig, at denne dato skulle blive en af nationens mærkedage, men faktisk var han blevet anmodet om at kommentere sin tale på månedsdagen, på tremånedersdagen, på halvårsdagen og nu på etårsdagen. »Interesse har det altså ikke skortet på. Snarere kan man sige, at den til tider har været næsten overvældende.« Lidt længere fremme i kroniken hed det: »Jeg vil ikke påstå, at det initiativ jeg tog, er dømt til at lykkes.«

Det er rigtigt, at den politiske offentligheds interesse for Hartlings udspil var meget betydelig og at gisninger vedrørende de fremtidige relationer mellem de tre borgerlige partier satte præg på efterårets politiske debat.

Virkningerne af svanningetalen var mangeartede. Og når Hartling på årsdagen skriver, at interessen »til tider har været næsten overvældende« skal man næppe fortolke denne vending som den nyvalgte venstreleders glade konstatering af sin succes. En del tyder på, at omverdenens interesse for Venstres forhold til de radikale i perioder ikke alene var alt for overvældende, men også aldeles ubelejlig, bl. a. fordi der på den måde skabtes forventninger om hurtige og helt afgørende resultater. En del taler for, at drøftelserne mellem Venstres og de radikales ledere, der ganske vist hvad det konkrete indhold angår, var hemmelige, men som alligevel på en mærkelig måde foregik under mediernes projektørlys, langt fra blev gavnet af den megen opmærksomhed. De opskruede forventninger blev hurtigt afløst af et antiklimaks. Den tidskrævende omstillingsproces, der sikkert var forudsætning for et velfunderet samarbejde mellem de to partier blev derfor ikke til noget, idet der blev krævet håndgribelige resultater her og nu. Og da Hartling på årsdagen skrev, at han ikke ville påstå, at hans initiativ var »dømt til at lykkes«, må denne bemærkning læses som en mild omskrivning for, at fiaskoen allerede var så godt som hjemme.

Hovedindholdet i Svanningetalen var en hård kritik af regeringens økonomiske politik samt en opfordring til Det radikale Venstre om at optage drøftelser med Venstre om den politik, der burde sættes i stedet. Efter nogle indledende bemærkninger om førende radikale politikeres voksende kritik af regeringen kom Hartling ind på mulighederne for etablering af et liberalt samarbejde. »Det er under disse omstændigheder ikke nok at tale om et liberalt flertal. For

at det ikke skal blive ved ordene, vil jeg konkret bede Det radikale Venstre om at fremlægge sit arbejdsgrundlag for en liberal regering ... Venstre har aldrig været bange for at række hånden ud til et liberalt samarbejde ... Derfor vil vi fordomsfrit overveje et radikalt oplæg. Vi træder gerne i forhandling derom med radikale politikkere på forhånd, men vi er altså også parate til at lade de radikale komme med oplægget, ligesom vi fordomsfrit vil drøfte sammensætningen af en liberal regering.

Hvad der kan have skilt partierne i fortiden, kan ikke være afgørende på et tidspunkt, hvor vi er enige om de væsentligste dele af den økonomiske politik og skattepolitikken, enige om nødvendigheden af at lægge en fast økonomisk kurs og vel at mærke enige om socialpolitikken. Hvad der måtte skille os i forsvars- og udenrigspolitikken, er ikke mere, end hvad der hidtil har skilt partiet fra socialdemokratiet« [1].

En tilhører forhørte sig om Venstres forhold til Det konservative Folkeparti, der overhovedet ikke var blevet nævnt. Hertil svarede Hartling, at Venstre havde og fortsat har »et godt og naturligt samarbejde med de konservative« og at en liberal samling selvfølgelig også omfattede dem [2]. Overfor »Vestkysten« måtte Hartling uddybe sine synspunkter og understregede, at det var nødvendigt at udforme et liberalt alternativ til den socialdemokratiske regerings politik, og at et sådant alternativ forudsatte samvirke mellem de partier, der bekender sig til den liberale linje. I den forbindelse fremhævede Hartling ligeledes, at han også efter sin tilræden som formand for Venstres folketingsgruppe havde ytret ønske om en fortsættelse af samarbejdet mellem Venstre og konservative [3]. I den følgende dags aviser fik referatet af svanningetalen en fremtrædende plads. Det var simpelthen den indenrigspolitiske hovednyhed. Og skildringer af og kommentarer til udviklingen i forholdet mellem Venstre og Det radikale Venstre holdt sig stort set på forsiderne i den følgende halve snes dage. Samtidig med referatet bragtes de ledende politikeres første kommentarer. Uforberedte som disse måtte være, bar de først og fremmest præg af forsigtighed; men i dag kan vi konstatere, at allerede de første tilbageholdende udtalelser alligevel i store træk angav partiernes stilling, som den formede sig i de kommende måneder.

Afgørende var naturligvis den radikale reaktion på opfordringen. Karl Skytte mente, at Hartlings udtalelser tydede på, at der var sket et virkeligt lederskifte i Venstre, »... og det glæder mig, at Hartling lader forstå, at han nu er parat til samarbejde til venstre, samtidig med, at han ikke med et ord nævner noget om samarbejde til højre. Det radikale Venstre vil fordomsfrit drøfte de nye muligheder, dette indebærer, og hvis Venstre og radikale kan

1. Svanningetalen er her citeret efter bd. III af Venstres historie. P. Fogtmann: På frihedens vilkår, Kbhv. 1970. p. 116–117.
2. Samme værk p. 117.
3. Vestkysten 5/8.

enes f. eks. om den økonomiske politik, tror jeg, at der vil være et meget stort flertal bag en sådan i folketinget.« Karl Skytte sagde dog også, at »et valg løser ikke disse problemer, og står det til Det radikale Venstre er det arbejde og ikke valg, der skal præge den nærmeste tids politik« [4].

Overfladisk set kunne det jo se ud som et meget imødekommende svar, men faktisk havde Skytte med disse ord ganske vist sagt ja til forhandling, men tillige angivet to betingelser, hvoraf i hvert fald den ene kun dårligt stemte med de forestillinger Hartling syntes at have gjort sig vedrørende samarbejdets formål. For det første tilkendegav Skytte, at de konservative skulle holdes udenfor, hvad der sådan set allerede har ligget i Hartlings invitation. Men derudover gjorde Skytte det klart, at hans parti ikke var interesseret i valg. Hvor Hartling havde talt om formulering af alternativ politik og om sammensætning af en liberal regering, havde Skytte talt om »løsning på landets økonomiske problemer« ved en politik, som han mente ville kunne få »et meget stort flertal« bag sig i Folketinget, hvilket på almindeligt dansk betød en lovgivning, som Venstre, radikale og Socialdemokratiet kunne enes om. Med andre ord: Skytte havde her udtrykt en målsætning, der var diamentralt forskellig fra Hartlings.

Den 5. august havde TV–A arrangeret et møde mellem Hartling og Skytte, og her havde sidstnævnte lejlighed til at udvikle sit syn på de konservative. Det skete bl. a. med en bemærkning om, at »ikke alt, hvad der er imod Socialdemokratiet er jo liberalt« [5]. Iøvrigt var det karakteristisk for den betydning de radikale tillagde Hartlings udspil, at drøftelsen af forholdet til Venstre straks blev gjort til det vigtigste punkt på dagsordenen, da folketingsgruppen d. 6. holdt møde. Oprindeligt var mødet indkaldt for at drøfte partiets stilling til merværdiafgiften [6].

De konservatives første kommentarer var præget af den nødvendige velvilje. Poul Sørensen kaldte Hartlings tale »et godt og rigtigt oplæg i situationen« [7]. Og Poul Møller udtalte, at man fra konservativ side betragtede samarbejdet med Venstre som »en bestående kendsgerning« og henviste til, at også Hartling havde givet udtryk for ønsket om at fortsætte dette. Poul Møller sagde endvidere, at de radikale var meget velkomne til at være med, når lige undtages militærpolitikken [8]. På et sommerstævne i Gram trak Poul Møller det konservative standpunkt en anelse skarpere op. Han kaldte Hartlings initiativ »åbent og ærligt« og udtrykte ønske om, »at der måtte komme noget godt ud af det . . .«. »Men det er ligetil, at Det konservative Folkepartis politik ikke afgøres ved forhandlinger, som vi ikke deltager i« [9]. Poul Møller

4. Karl Skytte til Politiken 5/8.
5. Berlingske Tidende 6/8
6. Information 6/8.
7. Berlingske Tidende 6/8
8. Berlingske Tidende 5/8.
9. Berlingske Tidende 9/8.

sluttede iøvrigt sin tale med en appel til Hilmar Baunsgaard om forsoning. Dengang druknede Poul Møllers ord i den almindelige hurlumhej omkring dialogen mellem Hartling og Skytte, men idag er det med vort kendskab til de følgende års udvikling interessant at bemærke, at mens Venstres kontakt med de radikale først og fremmest byggede på Skytte, stak Poul Møller en forsigtig føler ud til Hilmar Baunsgaard. Hvis de vedholdende rygter talte sandt om en magtkamp mellem de to radikale ledere, så var udfaldet af denne næppe uden betydning for de konservatives parlamentariske placering [9 a].

Også regeringen fulgte med interesse, hvad der var ved at ske på den borgerlige fløj. Jens Otto Krag mente, at der var sket noget nyt, hvis det var Hartlings hensigt at lirke sig fri af den konservative dominans, men han udtrykte tvivl om, at Venstres leder havde »mod og styrke til at gøre dette« [10]. Nogle dage senere kaldte han Hartlings udspil lige så gådefuldt som TV-gyseren Belphégor – en bemærkning, der muligvis var vittig, men ikke særligt rammende. Det var vel tværtimod svanningetalens yderst konkrete indhold der adskilte denne invitation fra Erik Eriksens talrige forsøg på at drage de radikale med ind i et mere snævert samarbejde. Hartlings opfordring var vel netop så kontant, at den for de radikale ikke var til at komme uden om – ligesom dens helt konkrete form også bandt Hartling selv, så han heller ikke kunne bakke ud, til trods for, at i hvert fald en enkelt af de radikales betingelser må være kommet ham på tværs.

Tidspunktet for opfordringen til de radikale var iøvrigt velvalgt. Ikke alene havde Hilmar Baunsgaard kort forinden ved et par lejligheder tilkendegivet, at hans parti så med kritiske øjne på regeringen, og at man stillede sig velvilligt overfor den nye venstreleder, men august er i det hele taget en slags politisk sæsonåbning efter sommerferien. Det konservative Folkeparti afholder i denne tid en række herregårdsmøder, og Venstre og radikale har – ganske vist indenfor mere beskedne og folkelige rammer – ligeledes en omfattende mødeaktivitet, hvor politikere og tillidsmænd gensidigt gejler hinanden op til den forestående kamptid i Folketinget. Som tranedans har betydning for pardannelsen lægger disse møder op til det efterfølgende folketingsårs politiske konstellationer. Det er ofte ved disse lejligheder, at nyformulerede standpunkter bliver søsat og afprøvet på tilhængere og modstandere, fordi den poli-

9 a. Se Fyens Stiftstidende 13/4 1972. Her skriver Tage Kaarsted i forbindelse med en anmeldelse af en bog om Poul Sørensen: »Det bør iøvrigt retfærdigvis oplyses, at tanken om Baunsgaard som statsminister ikke først er fostret af Poul Sørensen, men af Poul Møller, der havde et godt forhold til Baunsgaard længe før Poul Sørensen . . .«

10. Krag til TV, her gengivet efter Berlingske Tidende 7/8.

10 a. Belphégor var en mystisk skikkelse, der den sommer hver lørdag aften ved bratte tilsynekomster på TV-skærmen og i uhyggelig forklædning hærgede de danske dagligstuer samt Louvres ægyptologiske samling.

tiske bevægelsesfrihed ofte er større end tilfældet er, når først folketings- og udvalgsarbejdet er i fuld gang.

Efter de første hurtige kommentarer havdes politikerne derfor rig lejlighed til efter grundigere overvejelser at give mere nuancerede standpunkter til kende, og talrige spekulationer i tilknytning til svanningetalen var da også blandt de politiske møders hovedtemaer i den følgende tid. Overfor »Politiken« udviklede Poul Hartling, at han forestillede sig dannelsen af »en studiekreds« af repræsentanter for de to partier. Som oplæg til drøftelserne havde Venstre et forslag vedrørende den økonomiske politik parat. Dette var blevet til i løbet af sommeren i et udvalg under Henry Christensen. Venstre så imidlertid også gerne, at der på det radikale hovedbestyrelsesmøde, hvor invitationen skulle drøftes, ville blive udarbejdet en liste med de radikale synspunkter på løsningen af de aktuelle økonomiske problemer. Hartling præciserede, at det var Venstres tanke, at den socialdemokratiske regering som et resultat at studiekredsens arbejde skulle stilles overfor et fait accompli. Endelig understregede han, at kun repræsentanter for Venstre og Det radikale Venstre skulle deltage i samtalerne [11].

Hartling var ikke alene om på Venstres vegne at føre charmeoffensiv overfor de radikale. Partiets politiske ordfører, Henry Christensen, var faktisk i højere grad den, der præciserede, hvad samtalerne efter Venstres opfattelse burde dreje sig om. Allerede dagen efter Svanninge fulgte Henry Christensen i en tale i Flemløse temaet op [12]. Og i Politiken for d. 13. august kunne man læse hvordan han i en ny tale indgående havde beskæftiget sig med de dele af den økonomiske politik, som han mente burde drøftes: Skattereform, opsparing, statens udgiftsramme, lettere adgang til import af fremmed arbejdskraft og bekæmpelse af inflationen. Henry Christensen havde videre udtalt, at et således udarbejdet liberalt alternativ kunne der forhandles om (underforstået med socialdemokratiet), ». . . men enkeltheder kan ikke pilles ud til fri anvendelse.« Det var altså Venstres tanke med tilnærmelsen til de radikale, at det skulle føre til et oplæg, der i forhold til regeringspartiet skulle have karakter af et diktat. Med andre ord en hensigt, der var helt anderledes end den Karl Skytte havde givet udtryk for, da han talte om en politik, som et meget stort flertal i folketinget kunne tilslutte sig.

Den 8. august holdt Det radikale Venstre hovedbestyrelsesmøde. Her drøftede og udarbejdede man et svar på Venstres indbydelse. Det radikale svar blev et ja med forbehold, idet partiet opstillede fem krav til de fælles drøftelser:

1. Det er ikke acceptabelt umiddelbart at tilstræbe valg.
2. Det skal være forhandling med henblik på løsning af de kommende års

11. Politiken 6/8
12. Berlingske Tidende 6/8.

økonomiske problemer og udarbejdelse af en plan for offentlige investeringer.

3. Man skal udforske den økonomiske politik, der skal føres i det kommende finansår, såfremt det viser sig, at hverken merværdiafgiften eller overgang til detailoms kan blive effektiv så hurtigt, som regeringen har forudsat.
4. Finanspolitikken må fastlægges så hurtigt, at en gentagelse af forårets økonomiske usikkerhed undgås.
5. De resultater, der måtte blive opnået gennem tosidede forhandlinger, skal være retningsgivende for den fremtidige økonomiske politik, uanset om regeringsskifte har fundet sted eller ej [13].

De radikales ønske om at holde de konservative udenfor og deres afvisning af at deltage i et stormløb mod regeringen var betingelser, som Karl Skytte havde formuleret allerede i sin første kommentar. Nye var derimod de betingelser der sigtede mod også på noget længere sigt at sprænge VK-samarbejdet og binde Venstre til sig.

De radikale nøjedes dog ikke med at stille betingelser. Svaret var stillet sådan op, at løfter og krav fulgtes ad. Det ser man i pkt. 3 og 4, hvor partiet antyder muligheden af at ville forholde regeringen støtte til forslagene om merværdiafgift eller detailoms, men hvor Venstre til gengæld må være rede til på anden måde at give regeringen de nødvendige bevillinger, så man undgår »en gentagelse af forårets økonomiske usikkerhed«, som – underforstået – Venstre og konservative havde hovedansvaret for.

Pkt. 5 har en lignende tosidet karakter. Dette punkt kan kun fortolkes derhen, at de radikale lover at ville stå fast på, hvad de to partier har kunnet enes om under deres fælles drøftelser, også selvom det skulle vise sig, at dette ville være uacceptabelt for regeringen. Det er muligheden for radikal medvirken til en ikke-socialdemokratisk regering, der her som en gulerod holdes op for Venstre. Prisen er, at Venstre til gengæld må være rede til at løbe risikoen for sammen med de radikale at holde regeringen i live, såfremt denne kan gå ind for de to partiers oplæg. Og som tidligere omtalt havde Skytte allerede i sin første kommentar til svanningetalen givet udtryk for, at den politik, som Venstre og radikale ville kunne enes om, ville der stå »et meget stort flertal« bag i folketinget.

Således havde de radikale elegant spillet bolden tilbage. Partiet havde demonstreret dets gode vilje ikke blot ved at svare positivt på Hartlings indbydelse, men ved i sit svar oven i købet at demonstrere et ønske om, at det fremtidige samarbejde fik et langsigtet perspektiv. Rundt om i det radikale

13. Berlingske Tidende 9/8. Kilden til vor viden om de radikale betingelser er således ikke det brev, som Hartling modtog fra Skytte d. 10/8, og som formentlig hviler velforvaret i begges arkiver. Vi kender kun det svar, som den radikale hovedbestyrelse enedes om.

svar var der ganske vist indflettet nogle betingelser og forbehold, som ikke passede særligt godt med indbydelsens målsætning. Men netop Venstres reaktion på disse betingelser ville for de radikale være et afgørende vidnesbyrd om, hvilken betydning man turde tillægge lederskiftet. Hvis Venstre ville drøfte samarbejde også på disse radikale vilkår, kunne det se ud til, at der virkeligt var sket noget nyt i dansk politik; thi ifølge radikal opfattelse ville en Erik Eriksen nemlig have slået bak her [14]. – Poul Hartlings reaktion forelå imidlertid prompte: »Så langt så godt. Jeg har ikke noget at føje til. Det er jo først nu det skal vise sig, men jeg er naturligvis tilfreds med, at de radikale tager imod opfordringen« [15].

»Indbydelsen modtaget« skrev Henry Christensen i Dagbladet. Og selvom lederskribenten mente, at en ny stærk regering ville være det bedste, så ville det dog heller ikke være at foragte, hvis den nuværende regering fremfor at løbe valgets risiko blev tvunget til at administrere oppositionens politik [16]. Dagbladet, i hvert fald, havde altså set i hvilken retning det bar: nemlig at et regeringsskifte fortonede sig i en uvis fremtid, og bladets lederskribent syntes at have accepteret dette som en nødvendig pris for en tilnærmelse til de radikale.

Flere kommentatorer – navnlig de lidt mere reserverede – havde i de foregående dage fremhævet, at der i og for sig ikke var noget nyt i Hartlings initiativ, idet Erik Eriksen flere gange havde forsøgt noget tilsvarende. Således skrev Berlingske Tidende, at opfordringen til de radikale var gammel, »men manden bag den er ny.« Og bladet erindrede om Erik Eriksens udspil i 1957 på grundlag af de radikales Nyborg-program [17].

Spørgsmålet havde derfor i høj grad været, hvordan Venstres nye leder ville reagere på de radikales svar. Allerede efter Skyttes første kommentar havde det Erik Eriksen nærtstående »Vestkysten« fastslået, at Hartlings ord »faldt på klippegrund«, og at den fremstrakte hånd ikke var blevet modtaget. Samme leder indeholdt iøvrigt den første advarsel til Venstre om ikke at prisgive samarbejdet med de konservative [18]. Når så mange i denne tid talte om, at der var sket noget nyt i dansk politik, var det rigtigt for så vidt som man kunne konstatere en større bevægelighed i forholdet mellem de borgerlige partier. Det »nye« bestod imidlertid først og fremmest i, at Venstre havde accepteret de radikales betingelser og dermed havde taget et skridt, som partiet måtte vide, ville belaste forholdet til de konservative.

Blot fire dage efter svanningetalen var det altså klart, at en eller anden form for samarbejdsbestræbelse var igang mellem Venstre og de radikale. Når

14. Ref. Bertel Dahlgaards kronik i Information 14/8.
15. Politiken 9/8.
16. Dagbladet 9/8.
17. Berlingske Tidende 6/8.
18. Vestkysten 6/8 – 19. Information 12/8.

man betænker de mange gnubbede ord, der i en årrække havde præget deres indbyrdes forhold, må man sige, at tingene var gået hurtigt. Selvom de radikale havde nået både at holde gruppe- og hovedbestyrelsesmøde, kan man i hvert fald ikke sige, at det nye perspektiv havde fået tid til at bundfælde sig. Det sidste gælder iøvrigt i endnu højere grad for Venstre, hvor kun en meget snæver kreds kan have været orienteret på forhånd om Hartlings udspil. I hvert fald må det være kommet helt overraskende for folketingsgruppen. Det ved vi, fordi Jens Peter Jensen på et møde i Ringsted opfordrede Poul Hartling til at afvente et møde i gruppen, før han gik videre i forhandlingerne med de radikale. »Det er nok chaufføren, der styrer bussen, men det er passagererne, der bestemmer, hvor den skal køre hen« [19]. Iøvrigt mente Jens Peter Jensen ikke, at der foreløbigt var realistiske muligheder for et regeringsskifte.

Poul Hartling har i tidens løb ved et overordentligt stort antal lejligheder forklaret baggrunden for sit initiativ. Når bortses fra de små nuancer, som den aktuelle udvikling kunne betinge, får man indtryk af, at han det meste af et år igennem holdt den samme tale og skrev den samme artikel om og om igen. Kernen i de mange udredninger var, at VK-partierne alene ikke formåede at tilvejebringe de for et regeringsskifte fornødne mandater i Folketinget. Forudsætningen for en liberal regering var derfor, at de radikale medvirkede. Hvordan en sådan regering mere præcist skulle se ud blev aldrig sagt. Hartling nøjedes med at bruge vendinger som »en liberal regering«, »en bred liberal regering« o. lign. I det han henviste til den tiltagende radikale utilfredshed med den socialdemokratiske regering havde Hartling fundet, at tiden var inde til at gøre et forsøg på en samling af de liberale kræfter, og han mente, at Venstres centrale placering gjorde det både naturligt og til en pligt for partiet at tage denne opgave op. Ligeledes understregede Hartling gang på gang, at han naturligvis ikke havde taget dette initiativ for at slå samarbejdet med de konservative i stykker [20].

Hvilken betydning de interne forhold i Venstre kan have haft for Hartlings initiativ kan vi ikke vide med bestemthed, men vi kan konstatere, at en bedring af forholdet til de radikale så at sige var den eneste mulighed, der lå åben, hvis Venstres nye leder overhovede skulle foretage sig noget for at dæmme op for uroen i partiet. Det er ganske vist blevet nævnt, at nogle havde ventet en tilnærmelse til Socialdemokratiet, men efter Jens Otto Krags udnyttelse af splittelsen i Venstre og hans hemmelige forhandlinger med Westerby, var bitterhe-

19. Information 12/8.
20. Den der ønsker et mere udførligt referat af Hartlings taler i denne periode henvises til f. eks. talen på Venstres landsmøde i september (refereret i dagspressen 12 og 13/8, Hartlings tale på Det jyske Venstres Årsmøde i november (refereret i dagspressen 7/11, samt mest udførligt i Berlingske Tidendes mandagsdebat 7/2 1966, hvor Hartling som en engangsforeteelse afløste Venstres faste kronikør Ib Thyregod.

den i Venstre så stor, at en åbning til regeringspartiet næppe kunne anses for en farbar vej. Desuden ville mange vel anse det for rigtigst overfor vælgerne at opretholde forestillingen om Venstre som et alternativ til Socialdemokratiet, hvilket kun vanskeligt ville kunne lade sig gøre i forbindelse med en tilnærmelse. Partiledelsens hovedargumentation overfor Liberal Debat blev jo netop ført på dette grundlag.

På den anden side kan den vedvarende uro have bevirket, at ledelsen fandt det nødvendigt at gøre et eller andet. Uroen i Venstre bundede for en stor del i utilfredshed med samarbejdet med de konservative, som man fandt indskrænkede partiets indflydelsesmuligheder. Utilfredsheden havde i realiteten stået på siden 1957, da Erik Eriksen i stedet for at gribe det radikale tilbud om dannelse af en ren venstreregering, havde holdt fast ved samarbejdet med de konservative. Og atter i 1964 forekom det nogle, at Erik Eriksen ikke havde demonstreret den fornødne vilje til magt. Dertil kom endelig, at Erik Eriksens og Poul Sørensens vision om en af radikal støtte uafhængig VK-regering stadig syntes at ligge ude i en meget uvis fremtid. Ganske vist gik de radikale tilbage fra valg til valg, men dette syntes ikke at øge chancerne for en VK-regering [21].

I Venstres partihistorie er VK-perioden da også skildret som partiets ørkenvandring; navnlig tegnes årene fra 1960 til 1965 i triste farver [22]. Således anskuet strækker partiets ørkenvandring sig altså fra VK-forslagets fremsættelse i oktober 1959 til VR-samtalernes begyndelse i efteråret 1965. De foregående seks år havde heller ikke været gode for Venstre. Først kom bruddet med Thorkil Kristensen og de femten højskolefolks åbne brev, hvori de undsagde partiet. Kort efter dannedes Liberal Debat og senere trådte to folketingsmænd og et betydeligt antal unge medlemmer ud af partiet og oprettede Liberalt Centrum. Som afslutning på denne fase kom forslaget om sammenslutning af Venstre og Det konservative Folkeparti med Erik Eriksens afgang til følge. – Og ikke nok med at Venstre var i splid med sig selv. Siden 1957 havde partiet haft tilbagegang. Både stemmetal og medlemstal var vigende. Og det var næppe nogen trøst, at det tabte blev i VK-familien, idet de konservative kunne notere fremgang.

Man må altså hævde, at Venstre havde behov for, at der skete noget, der kunne styrke partiets position. Og når man tager omstændighederne ved lederskiftet i betragtning har man lov at hævde, at bestræbelserne på at styrke Venstre og optrække en skarpere profil var det vigtigste krav til den nye leder. Og som der allerede ovenfor er argumenteret for, var frieriet til de radikale under disse omstændigheder ikke alene den mest nærliggende, men måske oven i købet den eneste reelt foreliggende mulighed for Poul Hartling.

Bertel Dahlgaard har sagt, at Poul Hartling ikke selv vidste, »hvor den sti,

21. Se Tage Kaarsted: Dansk politik i 1960'erne, Kbhv. 1969 p. 49.
22. Venstres historie bd. III p. 85–86.

der her er betrådt, fører hen« [23]. Denne bemærkning rejser spørgsmålet om, hvor gennemtænkt Venstres udspil egentlig var?

Hertil er foruden det allerede anførte at sige, at Venstre i hvert fald havde et diskussionsoplæg parat. Dette var i løbet af foråret og sommeren blevet forberedt i et internt partiudvalg. Allerede andendagen efter svanningetalen blev det nævnt som et eventuelt forhandlingsgrundlag. Poul Hartling talte i den forbindelse om en VR-studiekreds, og Henry Christensen fulgte hurtigt op med en detaljeret opremsning af de emner, som Venstre kunne tænke sig at drøfte.

Endelig synes det at være undgået offentlighedens opmærksomhed, at svanningetalen ikke var Hartlings første udspil til de radikale. Allerede under Folketingets afslutningsdebat i begyndelsen af juni – altså kun få dage efter Venstres lederskifte – havde Hartling talt om, at Venstre havde »et godt og solidt samarbejde« med de konservative, men at partiet også gerne ville have liberalt samarbejde med andre. »Vort mål er en liberal regering med mulighed for at føre en liberal politik. Vi rækker hånden ud til dem, der vil støtte os i dette mål« [23 a]. Dengang var udspillet ikke særligt konkret, men adressen var det ikke til at tage fejl af, og i bemærkningerne om forholdet til de konservative kunne man vel også spore et køligere tonefald.

Umiddelbart kom der ikke nogen radikal reaktion på denne forsigtige føler, og Venstres ledelse havde derfor haft et par måneder til at fortryde i, hvis bemærkningerne havde været uovervejede. Men i stedet sidder et partiudvalg og sveder hele sommeren over arbejdet med at formulere Venstres synspunkter på den økonomiske politik, og dette udkast blev ved først givne lejlighed draget med ind i den nu gentagne og også langt mere kontante henvendelse til de radikale. Ingen kan vel forlange at Venstres ledelse helt skulle kunne overskue konsekvenserne, men meget tyder på, at aktionen i hvert fald har været både forberedt og velovervejet.

Sædvanligvis taler man om »Hartlings Svanningetale«, fordi Hartling i hvert fald var mediet, hvorigennem ordene flød. Men hvem i Venstre stod iøvrigt bag? Det er allerede nævnt at gruppen som helhed ikke var informeret [23 b] En leder i Børsen d. 5/8 viser, at den ellers velunderrettede Jens Peter Jensen var ganske uvidende om, hvad der forestod. Og Anders Andersen, der en overgang havde været på tale som Erik Eriksens afløser, udtrykte i sin første kommentar den opfattelse, at der ikke ville komme noget ud af det hele [24]. Formentlig har den sammen med Hartling nyvalgte næstformand for folketingsgruppen, Kristen Østergaard, været taget med på råd, uden at hans rolle

23. Bertel Dahlgaard i Information 14/8. Se også Poul Hansen i Berlingske Tidendes mandagsdebat 22/11.
23 a. Folketingstidende.
23 b. se ovenfor p. 9.
24. Information 17/8.

iøvrigt har sat sig spor. En del tyder derimod på, at Henry Christensen, Venstres politiske ordfører, har spillet en central rolle i forbindelse med udformningen af udspillet til de radikale. Ikke blot var han formand for det udvalg, der havde forberedt oplægget, men det var også først og fremmest ham, der hele tiden fulgte Hartlings noget abstrakte og undertiden tågede udredninger op og gav dem et konkret politisk indhold, så enhver kunne forstå, hvad det var Venstre ville snakke med de radikale om. Man må da også hæfte sig ved, at Henry Christensens avis, Dagbladet i Roskilde, vistnok som den eneste, allerede den 5. på lederplads kunne give svanningetalen et godt ord med på vejen; ligesom sagen blev fulgt op med nye ledere d. 6. og den 9.

Da Poul Hartling blev valgt til Erik Eriksens afløser, havde han siddet i Folketinget fra 1957 til 1960, hvor han gled ud, og igen siden 1964. Han blev derfor fra flere sider karakteriseret som en novice, hvis mangel på politisk erfaring blev anset for at være en alvorlig svaghed på den nye post som partileder. – Erfaren eller ej, så må man imidlertid fastslå, at svanningeinitiativet bidrog til på mindre end en uge at gøre Hartling til en central skikkelse i det politiske liv. Rimstad udtrykte denne for de fleste overraskende udvikling således: »Poul Hartling er dagens mand i det politiske Danmark. Alle er klar over det, men de færreste kan vist gøre rede for, hvorfor han er det« [25].

Hartlings udspil blev den efterfølgende tids mest kommenterede begivenhed. Selv gennemførte han en stærkt øget mødeaktivitet over hele landet. Havde der i Venstre været usikkerhed om hvem der skulle afløse Erik Eriksen som partiets formand, var denne tvivl tilsyneladende blæst bort da landsmødet fandt sted i september. Ganske vist var Hartling ingen venstrehøvding i traditionel forstand, men udadtil stod han nu som partiets ubestridte førstemand. Og så længe han formåede at holde liv i forestillingen om følgerige drøftelser med de radikale ville det være svært for nogen at pille ved hans position.

Og foreløbig gik den side af sagen jo fint. Den 10. august havde Hartling sølvbryllup og blandt de formentlig mange hilsener var også et brev fra Karl Skytte med den officielle meddelelse om, at de radikale havde accepteret venstres indbydelse til forhandling [26].

25. Berlingske Tidende 6/9.
26. Berlingske Tidende 11/8.

II. Det første resultat af VR-samtalerne

»Skytte skænkede op og Hartling betalte,« var Politikens tekst til billedet af de to partilederes første møde. Mødet varede ca. en helv time, det fandt sted i et af Snapstingets sidekabinetter og drejede sig om den praktiske tilrettelæggelse af drøftelserne. Bagefter erklærede begge sig rede til »i en positiv ånd og med en fordomsfri åben indstilling at drøfte samarbejdsmuligheder mellem de to partier.« Man havde talt om procedurespørgsmål og var bl. a. enedes om til næste møde at tage Henry Christensen og Hilmar Baunsgaard med. Man forudså, at der nu forestod en lang møderække, men begge erklærede det som deres mål at nå det vigtigste forhandlingsstof igennem før Folketingets åbning [1].

Det første egentlige arbejdsmøde blev berammet til den 23/8 og fra da sænkede sig et hemmelighedsfuldt slør over samtalernes videre forløb. Ikke sådan at forstå, at medier og politikere blev tavse om VR-forholdet. Det var langt fra tilfældet, kommentarerne flød stadig livligt; men om selve drøftelsernes forløb og indhold slap der foreløbigt intet ud. Vi ved ikke engang, hvor mange møder, der blev afholdt i den følgende tid. Vi ved blot at drøftelserne hele tiden førtes mellem de oprindelige fire deltagere. Af en fælleserklæring offentliggjort i oktober samt af åbningsdebatten fremgår det, hvad forhandlerne har kunnet blive enige om. I hvilket omfang emner har været berørt, som man har måttet lade ligge, fordi synspunkterne var uforenelige, ved vi ikke, herunder heller ikke, i hvilket omfang de to parters forhold til andre partier er indgået i forhandlingerne.

Kun antydninger af hvordan det gik slap nu og da ud, som f. eks. da Karl Skytte i Aktuelts mandagsdebat skrev »... selv om det nok er for tidligt at tale om vårbrud, er det dog ikke iskoldt og politisk kan vinteren blive mindre kold end sommeren har været« [2]. På Venstres landsmøde udtalte Poul Hartling: »Hvad samtalerne med de radikale fører til, kan jeg ikke sige. Men de føres på positiv og venskabelig vis. Det er klart, at deres resultat må forelægges de to partiers folketingsgrupper og først derefter vil blive offentliggjort« [3].

Både Hartlings og Skyttes udtalelser kan tages som udtryk for behersket

1. Politiken 18/8
2. Aktuelt 13/9.
3. Berlingske Tidende 13/9.

optimisme. Ganske vist havde det hidtidige forløb tydet på, at de to parter ikke stod hinanden alt for fjernt i mange af de spørgsmål, som man kalder praktisk politik; men på et helt afgørende punkt kunne forhandlingerne godt blive særdeles vanskelige. Det gjaldt som Baunsgaard har udtrykt det, spørgsmålet om »hvilken placering selve regeringsproblemet skulle have i drøftelserne« [4]. På dette punkt var der ikke enighed, og de to partiers forskellige opfattelser var kommet frem allerede i deres allerførste udtalelser.

Det var Venstres mål med samtalerne at fremtvinge et valg i håb om at dette ville føre til et regeringsskifte. De radikale derimod havde ved flere lejligheder efter svanningetalen pointeret, at de ikke ville valg. De ville derimod sammen med Venstre formulere, hvad de anså for et fornuftigt oplæg til den økonomiske politik. På dette grundlag ville de forhandle med regeringen, og det var så op til denne at gå ind for tankerne i VR-oplægget og blive siddende, eller forkaste det og udskrive valg. De to partiers forskellige opfattelse på dette punkt behøvede ikke nødvendigvis at få den helt afgørende indflydelse på oplæggets indhold, men det ville være afgørende for dettes karakter af henholdsvis diktat eller elastisk forhandlingsgrundlag.

Den her skitserede uenighed var aldeles fundamental. Den gik lige til kernen i den bitre dialog, som havde været ført mellem de radikale og VK-partierne i årene siden 1957. Den angik direkte de forhold, som de to partier hver for sig havde gjort til deres eksistensberettigelse. De radikale havde i mange år understreget, at de anså den politiske formidling som deres vigtigste opgave. Ved at slå bro over de politiske modsætninger ville de forhindre, hvad de anså for en skadelig opdeling af Folketinget i to blokke. Venstre derimod, der var det største af oppositionspartierne, anså sig som det for et parlamentarisk styre uundværlige alternativ til regeringspartiet. Vælgerne skulle have mulighed for at vælge, og det var Venstres opgave at gøre denne mulighed så realistisk som gørlig. Det helt afgørende moment i de løbende VR-drøftelser var derfor, at begge partier var gået til disse samtaler i håb om, at situationen nu åbnede mulighed for, at de i højere grad end hidtil kunne realisere deres respektive målsætninger – samt at det var udelukket at begge parter på een gang kunne have held med sig. De radikale regnede med, at hvad de kunne enes med Venstre om, ville der stå »et meget stort flertal« bag i Folketinget. Og Venstre mente, at uden radikal medvirken ville det ikke være muligt at skabe grundlag for en liberal regering. Vi ved ikke hvormeget dette spørgsmål har været drøftet under møderne, men hele VR-forholdets forløb tyder på, at emnet ret hurtigt er blevet taget af bordet til fordel for konkrete spørgsmål vedrørende den økonomiske politik. Hilmar Baunsgaard er den, der har beskæftiget sig mest indgående med problemet overfor offentligheden: »Om det kan overraske nogen, skal det alligevel meddeles, at på netop dette

4. Berlingske T. 4/10.

felt er ingen ændring sket . . . Det som man åbenbart ikke kan forstå i de andre lejre er, at de to partier til trods for denne gradsforskel i vurderingen alligevel finder det hensigtsmæssigt at drøfte politiske midler, der skal tages i anvendelse . . . til oplysning for tvivlere skal det gerne meddeles, at forhandlingerne ikke alene foregår venskabeligt og fordomsfrit, men også har afsløret det ikke overraskende forhold, at de to partier sagligt kan blive enige om meget« [5].

Det var altså de radikales mål at få Venstre til at opgive den ufrugtbare nej-politik og i stedet få partiet med i en lovgivning, der sigtede på at løse landets økonomiske problemer, men som også ville resultere i, at regeringen kunne fortsætte. Omvendt var det Venstres hensigt at frigøre de radikale fra Socialdemokratiet for ved først givne lejlighed at styrte regeringen, så denne måtte udskrive valg. – Det er dette Baunsgaard har kaldt en gradsforskel; men i virkeligheden er det en så fundamental divergens, at parterne ikke kunne tillade sig at se bort fra den, uden at der allerede deri automatisk lå, at den ene havde prisgivet sin målsætning. Og man kan endog hævde, at kun såfremt den ene part var rede hertil kunne samtalerne overhovedet komme videre.

Det var denne sammenhæng de konservative meget hurtigt havde set. Og deres frygt for, at Venstre ville blive den vigende part lod de tydeligt skinne igennem.

I denne situation var de konservative nemlig spændt ud. Der var ikke meget de kunne gøre ud over at afvente udgangen på VR-drøftelserne. En enkelt gang blev de inddraget i de mange politiske spekulationer, som svanningetalen gav anledning til. »Information« ville nemlig vide, at man nu på Christiansborg drøftede muligheden af en tilnærmelse mellem konservative og socialdemokrater [6]. Disse spekulationer forekom aldeles ubegrundede og kan næppe have bygget på andet end det forhold, at en sådan tilnærmelse var det eneste de konservative kunne forsøge for at undgå den isolering, der nu truede partiet.

Intet i de konservatives udtalelser pegede dog i den retning. Tværtimod synes man snarere at kunne ane en skærpelse af partiets holdning. Ved et sommerstævne på Tjele rettede Poul Sørensen et voldsomt angreb på regeringen, som han mente ikke nød befolkningens tillid. »Valg nu, vil ikke være valg i utide . . . Efter valg vil en ny regering kunne få flertal uden de radikale . . . De borgerlige partier skal ikke udføre ambulancetjeneste for en svag og vaklende regering« [7]. Med sådanne knappe bemærkninger var det lykkedes den konservative leder at lægge luft mellem sig og alle andre partier med undtagelse af de uafhængige. Ser man bort fra indirekte skoser i lighed med de

5. ibid.
6. Information 18/8.
7. Berlingske T. 23/8.

ovenfor citerede opretholdt de konservative dog foreløbigt den fornødne velvilligt afventende holdning til Venstres initiativ. Man var »interesseret«, som det blev udtrykt, og man »håbede«, at der ville komme noget godt ud af det; – men forventningsfulde var de konservative ikke. Det havde nok også været for meget forlangt. For mindre end et år siden havde Poul Sørensen spået de radikales snarlige undergang; og i hvert fald Karl Skytte havde ikke glemt det. I Aktuelt skrev han: »Da Det radikale Venstre gik tilbage ved sidste valg, var der folk i de store partier, der syntes det var glædeligt, og der var nogle imellem, der ikke kunne skjule deres glæde« [8]. For de konservative var det bestemt ikke morsomt, at deres trofaste samarbejdspartner gennem 15 år nu førte hemmelige forhandlinger med de radikale. I en tale i Gram havde Poul Møller ganske vist forsøgte at glatte ud med sin appel til Hilmar Baunsgaard om at bilægge fortidens uoverensstemmelser. Og i en TV-duel havde de haft en helt venskabelig meningsudveksling, hvor der ganske vist ikke blev lagt skjul på modsætningerne, men hvor Baunsgaard dog også havde erklæret, at han intet principielt havde imod, at et liberalt samarbejde også omfattede de konservative [9]. Men så hurtigt reparerer man ikke gammelt nag, og i sammenligning med de organiserede VR-drøftelser var det jo også kun småting.

De konservatives isolering viste sig også på en helt konkret måde. Mens de fire VR-ledere sad og drøftede økonomisk politik, fremlagde de konservative deres selvstændige forslag til en skattereform [10]. Politiken bemærkede straks, at forslaget havde ren konservativ afsender. »De glade VK-dage er forbi. Den røde linje mellem Poul Sørensen og formanden i Venstre er klippet over . . .« hed det [11]. Og socialdemokraten Poul Hansen, borede i såret og benyttede lejligheden til at fremsætte en forsigtig føler, idet han spurgte om de konservative ville rigtigt forhandle eller kun skinforhandle [12].

Det var jo nemlig ikke kun de konservative, der ville komme i knibe, hvis forhandlingerne mellem Venstre og radikale havde fremgang. Poul Hansen havde været finansminister i en mindretalsregering hjulpet til verden af de radikale. Selv med dette partis støtte havde regeringen i afgørende sager måttet sjakre sig frem til resultaterne. Til tider havde det været vanskeligt nok, og de foreløbige følger af tilnærmelsen mellem Venstre og radikale tydede på, at problemerne ikke ville blive mindre i de kommende måneder. I den situation ville en forståelse med de konservative ikke være nogen dårlig ting. Socialdemokraterne har vel selv indset, at mulighederne herfor ikke var store, for i denne periode stod de og de konservative skarpt overfor hinanden. På

8. Aktuelt 13/9.
9. Berlingske T. 14/8.
10. Politiken 2/9.
11. Politiken 3/9.
12. Berlingske T. 13/9.

den anden side var de fælles om, at deres skæbne for tiden syntes at blive afgjort ved forhandlinger, som de selv ingen indflydelse havde på.

Ude på venstre fløj befandt sig et parti, hvis indflydelse hidtil havde været beskeden. Fra andre partier lød det, at man med interesse fulgte, hvad der kunne komme ud af Venstres initiativ. Så direkte udtrykte Aksel Larsen sig ikke, men at også han var en interesseret iagttager kom i hvert fald frem på partiets kongres i oktober.

Aksel Larsen mente at kunne råde over ti stemmer i Folketinget – nøjagtigt lige så mange som de radikale – hidtil havde Aksel Larsens ti stemmer imidlertid været en del mindre værd, fordi regeringen havde valgt helt at se bort fra dem. Hvis det nu kunne lykkes for Hartling at drive en kile ind mellem Socialdemokratiet og de radikale, kunne Aksel Larsen ganske vist stadig ikke alene redde regeringens liv, men sammen med de to udbrydere fra Venstre kunne han; og under alle omstændigheder kunne et radikalt samarbejde til højre næppe undgå at få indflydelse på Socialdemokratiets vurdering af SF's parlamentariske betydning. Tegn på en sådan udvikling i Socialdemokratiet havde for så vidt allerede vist sig.

På partiets kongres i maj havde man vedtaget et program, der repræsenterede en venstredrejning, og set med SF's øjne var det ikke mindre vigtigt, at Jens Otto Krag havde erklæret, at også SF's stemmer kunne tælles med. På SF's kongres i oktober kom de nye muligheder til at spille en fremtrædende rolle i debatten. Under en drøftelse af partiets forhold til Socialdemokratiet vendte Aksel Larsen sig mod den opfattelse, at SF ikke skulle kunne samarbejde med dette parti. »Det væsentlige er at forhindre, at der kommer en VK-regering, og det må vi indrette vor politik efter« [13]. I kongresresolutionen hed det, at regeringen havde bragt Danmarks økonomi i uorden gennem imødekommenhed overfor den borgerlige opposition. »Denne udvikling må standses. Det kræver en radikal omlægning af Socialdemokratiets kurs. SF foreslår samfundsmæssig styring af økonomien, de offentlige investeringer må øges, planlægges og prioriteres, samfundet må have indseende med de private investeringer og påvirke dem bl. a. ved at ændre afskrivningsreglerne« [14]. Det var jo forskelligt fra de toner der lød fra de borgerlige. Kritikken af regeringen var hele oppositionen enig i. Men de midler man foreslog for at løse problemerne var nok så forskellige.

For den socialdemokratiske mindretalsregering begyndte således at aftegne sig de muligheder den havde at vælge imellem. Den kunne tilstræbe at forhandle sig frem til et kompromis om enten en såkaldt liberal eller socialistisk politik, og endelig kunne den, hvis den hellere ville det, udskrive valg.

Dagen før åbningsdebatten udsendte Venstre og Det radikale Venstre den bebudede fælleserklæring om drøftelsernes hidtidige forløb.

13. Berlingske T. 18/10.
14. Information 18/10.

»... Drøftelserne har for Venstres repræsentanter været ført under den forudsætning, at resultaterne skulle kunne danne grundlag for en liberal regering. Det radikale Venstres repræsentanter har ikke haft den forudsætning, at drøftelserne skulle tilstræbe en situation, der umiddelbart udløser et regeringsskifte, men finder at det afgørende er forhandlinger med henblik på løsning af de kommende års økonomiske problemer.

I de hidtidige drøftelser ... er der konstateret en omfattende fælles opfattelse af en række krav til den fremtidige politik.

I første række er behandlet de samfundsøkonomiske problemer, blandt andet omkring indkomstudviklingen og principperne for statens udgiftspolitik. Resultaterne af de førte drøftelser vil på disse områder fremgå af de to partiers indlæg i den kommende åbningsdebat i Folketinget.

Udover de nævnte emner er andre væsentlige problemer taget op, og samtalerne herom vil fortsætte.«

D. 18. oktober 1965, sign. Poul Hartling, Henry Christensen, Karl Skytte, Hilmar Baunsgaard [15].

Erklæringen indeholdt således ikke meget nyt, men her fik offentligheden og de andre partier for første gang i officiel form at vide, hvad de hidtil havde måttet stykke sammen og gætte sig til på grundlag af sporadiske udtalelser.

To ting var det dog værd at lægge mærke til:

For det første var det helt centrale spørgsmål om regeringsproblemet ikke blevet løst. De to partiers forskellige standpunkter i august var simpelthen gengivet i erklæringen i næsten uforandret form – de radikales helt ordret, Venstres en smule afsvækket.

For det andet måtte det betegnes som et resultat, at de to partier havde kunnet mønstre så stor enighed vedrørende den økonomiske politik, at det kunne danne grundlag for en synkronisering af ordførertalerne.

Berlingske Tidende havde sagt om fælleserklæringen, at den ikke var signal til kamp, men at fronterne dog var under forskydning [16]. Åbningsdebatten bekræftede begge dele. Hartling kritiserede naturligvis regeringens politik og krævede kamp mod inflationen. Det var imidlertid nok mere bemærkelsesværdigt, at han til den traditionelle udtalelse om, at »Venstres mål er en liberal regering« føjede: »Det betyder ikke, at vi ikke skulle være rede til et samarbejde med den socialdemokratiske regering om konkrete spørgsmål« [17]. Samarbejdet med de radikale blev markeret med Hartlings ord om, at han ikke ville gå i enkeltheder om den økonomiske politik. »Jeg tror, at den ærede ordfører for det radikale venstre vil fremsætte udførligere bemærkninger om spørgsmål i forbindelse med indkomstpolitikken, og efter de samtaler vi har

15. Berlingske T. 19/10.
16. ibid.
17. Folketingstidende 117. årg. 1965–66 I. spalte 106 ff.

ført med det radikale venstre er det fremgået, at de to partier har et fælles syn på disse spørgsmål« [18].

Hilmar Baunsgaard beskæftigede sig indgående med regeringens og oppositionens pligt til samarbejde. Således var efter hans opfattelse simpelthen Folketingets arbejdsvilkår – navnlig under mindretalsregeringer. Han understregede, at det netop var ud fra en sådan indstilling, at hans parti havde taget imod Venstres indbydelse. »Hvem der har regeringsmagten kommer i anden række ... Det afgørende må være at undersøge mulighederne for samarbejde om løsning af de kommende års store opgaver« [19]. Blandt disse opgaver beskæftigede Baunsgaard sig især med nødvendigheden af at føre indkomstpolitik og at lægge budgetter for statens udgifter. Og den radikale ordfører udtalte, at regeringen ikke skulle regne med, at merværdiafgiften kunne føres igennem til 1. januar, hvorved spørgsmålet om skatter og afgifter blev aktuelt.

Denne stilfærdige bemærkning – i formen blot en saglig vurdering af de foreliggende muligheder – ser i dag ud som en taktisk set dygtig manøvre. Overfor regeringen var det en henstilling om at udvise samarbejdsvilje, for om få måneder blev den nødt til at bede Folketinget om støtte til nye bevillinger, og som en konsekvens af VR-samtalerne havde de radikale det i deres magt at afgøre om regeringen skulle have denne støtte. Og overfor Venstre var det et varsko om, hvad der ventede. Når afgifterne om nogle måneder dukkede op som forslag i tinget skulle det vise sig om Venstre var villig til at prisgive VK-politikken.

Poul Møller havde haft ordet efter Hartling og han forsøgte at fastholde forestillingen om et ubrudt VK-samarbejde. Han udtalte, at der overfor regeringen stod en opposition bestående af Venstre og konservative. »Disse to partier har evnet samarbejdets kunst og som det fremgik af det ærede medlem hr. Poul Hartlings tale og af min., er der ikke på noget afgørende område uenighed mellem vore partier.« For de konservative tjente det næppe noget formål på dette tidspunkt at grave grøfter; men det VK-samarbejde, Poul Møller her talte om, var unægteligt ved at udvikle sig til en ret ensidig affære.

Alle ordførerne ofrede iøvrigt en stor del af deres taletid på at kommentere den politiske situation. Og her var Poul Møllers analyse utvivlsomt den, der mest skarpsindigt gjorde regeringens parlamentariske situation op. Det norske valg, (der havde ført til arbejderregeringens fald) og VR-samtalerne betegnede han som to hovedbegivenheder, hvoraf regeringen burde tage varsel. Poul Møller hæftede sig ved ordet »umiddelbart« i fælleserklæringen og kaldte det et forvarsel om, at Det radikale Venstre ikke altid ville forblive der, hvor

18. ibid.
19. ibid.

det i sin historie har placeret sig. »Helhjertet er der tilsyneladende kun eet parti, som vil yde regeringen støtte, og det er Socialistisk Folkeparti, hvis formand jo i de sidste dage har benyttet enhver anledning til at rulle den røde løber ud for statsministeren. Tiden vil vise, om han vil betræde den« [20].

Også Aksel Larsen beskæftigede sig med valget i Norge: »... selv de mest stærblinde socialdemokrater ... må have indset, at deres monopol på at være arbejderparti dermed endelig er afgørende brudt og at de socialistiske folkepartier er kommet for at blive.« Aksel Larsen håbede ikke, at det ville lykkes at trække de radikale over til VK, men han syntes, at »socialdemokratiet burde se i øjnene, at der eksisterer en reel risiko.« Aksel Larsen tog også Poul Møllers bemærkninger op om den røde løber. Hvilken løber ville statsministeren vælge, den røde eller en af de blakkede borgerlige farver? [21]

Statsminister Krag præciserede regeringens og Socialdemokratiets forhold til SF ved at citere sine egne udtalelser på partikongressen. Disse gik ud på, at Socialdemokratiet ville tælle SF's stemmer med, men at det på alle andre punkter stillede sig meget afvisende til et samarbejde mellem de to partier.

Jens Otto Krag var anderledes imødekommende overfor Venstre og radikale. »Jeg synes der er kommet særdeles fornuftige ting ud af disse forhandlinger.« Krag mente, at størstedelen, »... ja, måske det hele på en enkelt undtagelse nær, ligger på linje med regeringens ... (politik)... Jeg håber disse forhandlinger må ende godt ... alle borgerlige partier i een blok rettet mod socialdemokratiet kan ikke være en ideel tilstand, en sund tilstand for dansk folkestyre. Det glæder mig, at det ikke synes at være mønstret i de forhandlinger, der føres« [22].

Jens Otto Krag havde tilsyneladende allerede gjort op hvilken løber han ville foretrække. Venstre og radikale stod efter disse udtalelser at dømme overfor en absolut forsonlig statsminister. Denne kunne til gengæld føle sig ret overbevist om, at de to partier var til at tale med.

Ikke underligt, at Jens Otto Krag talte anerkendende ord om VR-drøftelserne. Om et sammenrend af de borgerlige partier var sundt for folkestyret eller ej lod sig vel diskutere, men for Jens Otto Krags regering ville det næppe være bekvemt. Som tingene lå nu syntes det muligt for statsministeren at navigere sin regering forbi alle farlige skær ved forhandling med den borgerlige opposition. Det ville blot være en fortsættelse af mange års socialdemokratisk politik, og at vedblive hermed fremfor at vælge den socialistiske makker til venstre, var hvad Krag tilsyneladende mente, at hans parti var bedst tjent med.

Åbningsdebatten havde givet massemedierne stof at arbejde med. Ikke at den havde været særlig dramatisk. Tværtimod. Mest af alt havde det vel været de mange antydningers debat. Modsætningsforhold og samarbejdsmulig-

20. ibid.
21. ibid.
22. ibid.

heder var ikke blevet trukket op med en sådan klarhed, at det var muligt at sige noget sikkert om folketingsårets forløb. Hvad ville der f. eks. ske mellem Venstre og radikale? Baunsgaard havde udtalt, at hans parti var imod enhver blokopdeling i Folketinget. Betød det, at også Venstre ville stille sig imødekommende overfor regeringen, at Venstres og konservatives veje skiltes? Hartlings bemærkninger om, at Venstre var rede til at samarbejde med regeringen om konkrete spørgsmål kunne godt tydes i den retning. Men på den anden side, hvordan ville Venstre og radikale på een gang fortsætte deres indbyrdes drøftelser, opretholde de to partiers forskellige syn på regeringsproblemets betydning og i folketingssalen overfor regeringen bibeholde en koordineret politik når der skulle forhandles om konkrete spørgsmål?

Der blev vel ikke i de efterfølgende dage givet entydige svar på disse spørgsmål, men fra autoritativt hold blev det dog mere end antydet, at Venstre i hvert fald foreløbig havde opgivet tanken om at fremtvinge et regeringsskifte. I Aktuelt skrev Henry Christensen, at »regeringen måtte regne med bred oppositionel støtte til en politik, som i *første* række lægger op til et forsøg på at bringe orden i statens udgiftspolitik og i den samfundsøkonomiske indkomstpolitik . . .«. Henry Christensen erklærede sig ligeledes tilfreds med statsministerens ord om det liberale oplæg, men tilføjede, at »oplægget indeholder en sammenhæng, som der ikke kan pilles ud af efter forgodtbefindende« [23]. I Berlingske Tidende noterede Ib Thyregod, at »regeringen under den nuværende ledelse for at undgå et valg synes indstillet på i høj grad at føre oppositionens politik.« Både Henry Christensen og Ib Thyregod havde talt meget lidt om valg og regeringsskifte, men så meget desto mere om den politik, som Venstre sammen med de radikale var rede til at lade regeringen føre. Man anede, at de radikale havde taget et fast greb i den hånd, som var blevet rakt dem fra Svanningebakker. Iøvrigt var det også værd at bemærke, at Poul Møller den følgende uge, da det var hans tur i mandagsdebatten, helt undlod at kommentere åbningsdebatten. I stedet koncentrerede han sig om en imødegåelse af nogle udtalelser, som Krag havde fremsat på et møde i HK.

I begyndelsen af november var der konservativt landsråd. I realiteten blev det den første lejlighed, hvor partiet mere åbenlyst, om end i formen stadig forsigtigt, udtrykte utilfredshed med den hidtidige samarbejdspartner. Det var på landsrådets andendag, at Poul Sørensen erklærede det som »vort mål at forsøge at skabe et parti, men kan stole på« [24]. Ved samme lejlighed rettede Poul Møller en advarsel til Venstre, ». . . hvis de (VR-drøftelserne) kun fører til at udviske den politiske situation så de radikale på ny får lagt et røgslør over deres hensigter og lister sig til et valg, der gør dem i stand til på ny at sikre en socialdemokratisk-radikal flertalsregering . . . Vi har forholdt os afventende, men det er jo ligetil, at samarbejdet under de omstændigheder

23. Aktuelt 25/10, fremhævningen i teksten er kronikørens.
24. Berlingske T. 8/11.

skifter karakter. Vor politik afgøres selvfølgelig ikke ved forhandlinger, vi ikke tager del i, og om hvilke vi kun bliver sparsomt orienteret« [25].

På det konservative landsråd hørte man altså for første gang officielt at VK-samarbejdet ikke mere var, hvad det havde været. Ikke alene var de konservative bekymrede for, hvad de radikale kunne lokke Venstre med til, men de ankede også over, at Venstre overhovedet ikke holdt den gamle samarbejdspartner orienteret om drøftelserne med de radikale. Tage Mortensen hævdede oven i købet, at de radikale gav socialdemokraterne mere fyldig information, end Venstre gav de konservative [27].

Hartlings gentagne forsikringer om, at et liberalt samarbejde naturligvis også omfattede de konservative, virkede på denne baggrund langt fra beroligende. Snarere var det en kilde til yderligere ængstelse, fordi sådanne erklæringer på sin vis søgte at hægte de konservative på et samarbejde, hvis målsætning de ikke kendte, som de ingen indflydelse havde på, og hvor de efterhånden kom i tvivl om den rolle, der var tiltænkt dem.

De konservative havde ikke glemt den langtrukne regeringsdannelse i 1957, da de radikale til det sidste havde forsøgt at presse Erik Eriksen til at danne regering uden om de konservative. Dengang havde Jens Peter Jensen skrevet i Børsen, at det først var i forsagelsen, at sammenholdet skulle stå sin prøve [28]. Faktisk havde Berlingske Tidende som en kritisk kommentar til det netop overståede landsråd skrevet noget lignende: »Men forsøget (på at frigøre de radikale fra socialdemokratiet) bør naturligvis gøres alligevel, og det bør gøres selvom det måtte medføre, at samarbejdet mellem Venstre og de konservative ... skifter karakter. Ethvert parti, der bygger på liberale grundsætninger må være indstillet på at yde bidrag til bestræbelser for at give den liberale politik øget styrke« [28]. Der kunne ikke herske megen tvivl om, at det synspunkt, der her fandt udtryk, deltes af mange konservative vælgere. Skulle der opstå mulighed for en ren venstreregering eller en regering af Venstre og radikale var de konservative af ideologiske grunde pisket til at yde den nødvendige støtte. Og vælgermæssigt ville partiet blive straffet både hvis det gik ind i rollen som støtteparti og hvis det undslog sig [29]. I samme lederartikel havde der også stået: »Gammelt venskab forgår ikke, selvom

25. Berlingske T. 7/11.
26. Berlingske T. 14/11.
27. Berlingske T. 7/11.
28. Tage Kaarsted: Regeringskrisen 1957.
29. To gange havde de konservative gjort dårlige erfaringer efter at have optrådt som støtteparti for Venstre. Ved de påfølgende valg i henholdsvis 1929 og 1947 høstede partiet et par sviende nederlag, ligesom samarbejdet med Venstre heller ikke havde været tilfredsstillende i selve perioden forud for disse valg. Der kan ganske vist gives flere forklaringer på disse valgnederlag, men i hvert fald havde partiledelsen den opfattelse, at støtteparti for en borgerlig regering ville man næsten for en hver pris undgå at blive igen. Se herom hos Poul Møller: Mennesker og meninger, Kbhv. 1970, p. 200–03, p. 225–26 og p. 248–49.

vennerne ikke mødes hver dag.« Men for de konservative var dette jo netop ved at blive det pinagtige spørgsmål. Umiddelbart efter svanningetalen havde Poul Sørensen udtalt, at samarbejdet mellem Venstre og konservative ikke var en døgnflue. »Denne politik er ikke afhængig af personer« [29 a]. Udviklingen siden lederskiftet i Venstre tydede imidlertid på, at det netop var lige, hvad den var. Politiken havde talt om, at den røde linje mellem Poul Sørensen og formanden i Venstre var klippet over. I hvert fald fungerede den ikke mere. Hvad hjalp det, at Hartling talte om det solide samarbejde med de konservative, når han i praksis holdt dem udenfor. Efter *Erik Eriksens* afgang havde det nærmest været misvisende fortsat at tale om noget VK-samarbejde. Erik Eriksen havde været dette samarbejdes ankermand i Venstre og i realiteten havde han sikret det gode forhold et stykke udover, hvad mange i hans eget parti syntes om, med protester, splittelse og udmeldelser til følge.

I henhold til den model af det danske partisystem, som man sædvanligvis arbejder med, og som politikerne ligeledes synes at gå ud fra, opfattes Det konservative Folkeparti som et parti til højre for partiet Venstre. Og i en periode, hvor begrebet »den politiske midte« øvede stor tiltrækning, var de konservative derfor mere afhængige af Venstre end omvendt. Den politiske situation efter svanningetalen var et vidnesbyrd herom. Mens Venstre så at sige med dags varsel kunne opbygge kontakter til anden side, var de konservatives manøvremuligheder langt mere begrænsede. Ved at føre en uforsonlig oppositionspolitik overfor den socialdemokratiske regering havde de konservative selv yderligere bidraget til deres isolerede stilling. Kun via en forståelse med Socialdemokratiet ville de nemlig have kunnet opnå en taktisk set gunstigere position. I stedet havde partiet valgt at være liberal med de liberale, og for tiden var problemet bl. a., at de muligvis ikke ville blive accepteret som et rigtigt liberalt parti. »Ikke alt, der er imod socialdemokratiet er jo liberalt,« havde Skytte sagt [30].

Imidlertid skal man næppe tro, at de konservative blot frygtede en situation, hvor der kunne dannes en liberal regering uden deres deltagelse, deres bekymring gjaldt måske lige så meget udsigten til, at der overhovedet ikke i overskuelig fremtid skulle blive mulighed for at danne nogen liberal regering. De var bange for, at det skulle lykkes de radikale at få Venstre med i »lodstjeneste« for regeringen. »Vi hører ikke til dem, der anser det for godt at lade en socialdemokratisk regering administrere et liberalt folketingsflertals beslutninger« [31], havde Poul Møller sagt og han havde hæftet sig ved Hilmar Baunsgaards gentagne understregning af, at regeringsspørgsmålet var underordnet. Et sådant synspunkt var helt uacceptabelt for de konservative. For et par år siden havde Poul Sørensen sagt, »nu er det magten det gælder«, alt

29 a. Berlingske T. 7/8.
30. Karl Skytte til TV-A, se Berl. 6/8.
31. Berlingske T. 7/11.

hvad det drejer sig om i dansk politik er at flytte 100.000 stemmer. Og på landsrådet havde Poul Møller erklæret, at regeringsspørgsmålet jo var selve »krumtappen i det parlamentariske princip.« Og han understregede, at de radikale i så mange år havde været i blok med Socialdemokratiet, at de konservative havde svært ved at tro, at de ikke ville gøre det igen, hvis en socialdemokratisk-radikal flertalsregering kunne dannes [32].

De konservative syntes således ikke at være i tvivl om de radikales hensigter.

Selv sagde de radikale, at de ønskede landets økonomiske problemer løst, og at et samarbejde mellem regering og opposition derfor var nødvendigt. Et samarbejde med socialdemokraterne havde de radikale i årenes løb praktiseret på egen hånd og på flere forskellige måder. Det var mange år siden, Det radikale Venstre havde været et stort parti, men indtil for nylig havde det været stort nok til at øve afgørende indflydelse på regeringsdannelsen. År efter år var partiet imidlertid skrumpet ind; ved det seneste valg i en sådan grad, at det havde mistet dets hidtidige nøglestilling. I og for sig kunne det godt se ud til, at Poul Sørensen havde nogen ret, når han spåede partiets snarlige undergang; i hvert fald var dets indflydelse alvorligt truet. Så sent som i maj havde det endnu ved de to LC-folks hjælp kunnet medvirke til at sikre regeringen det nødvendige flertal. Men det var måske også skriften på væggen. Dels kunne de jo ikke regne med, at et af de andre partier ville krakkelere, hver gang der manglede et par stemmer i folketinget, dels hørte det med til de radikales politiske filosofi, at vigtigere lovgivning ikke burde hales i hus på en enkelt stemmes overvægt. Når Karl Skytte som sin formening havde udtalt, at hvad Venstre og de radikale kunne blive enige om, ville der sikkert stå et meget stort flertal bag, var det ikke blot en vurdering af de politiske forhold, det var i lige så høj grad de radikales forestilling om en politisk idealtilstand, han her havde trukket frem.

De radikale opfattede sig selv som et socialt-liberalt midterparti, en formidler og brobygger – ikke blot i parlamentarisk henseende, men også i forhold til, hvad de anså som befolkningens interesser. De radikale var modstandere af, hvad de kaldte klassepolitik. Derfor havde de også ofte taget afstand fra »en sammenrotning mod arbejderne«, og derfor havde de forsvaret deres mangeårige samarbejde med Socialdemokratiet idet de gjorde gældende, at de netop på den måde havde forhindret dette parti i at føre socialistisk politik.

Hidtil havde de radikale kunnet vælge mellem samarbejde til enten højre eller venstre, mens Socialdemokratiet intet valg havde. Ville Socialdemokratiet have regeringsmagten – og det ville det som regel meget gerne – kunne de kun opnå den ved de radikales hjælp. Men med sine ti mandater var SF nu

32. ibid.

– i hvert fald teoretisk set – lige så velskikket som de radikale til at yde Socialdemokratiet den fornødne bistand, og Aksel Larsen havde tydeligt ladet forstå, at han ikke stillede sig afvisende til tanken. Det gjorde Socialdemokratiet ganske vist, men det kunne jo ændre sig.

For de radikale var der altså rigelig årsag til at overveje situationen. Og Poul Hartlings tilbud om forhandling kom sikkert alt for belejliget, til at det kunne siddes overhørigt. For de radikale – som for Venstre – var spørgsmålet blot, hvad man kunne få den anden part med til. Hvad de radikale egentlig ville kan vi ikke vide præcist. Men de gentog så mange gange og i formen så uforandret, at de ikke ville deltage i nogen blok, at de ikke ønskede at fremtvinge valg, men at de derimod ville etablere og formidle et samarbejde omkring den økonomiske politik. Vi må derfor gå ud fra, at deres målsætning har været ved Venstres hjælp at opnå forøget styrke til en fortsættelse af den hidtidige midterpolitik. Det har sandsynligvis været deres hensigt gennem en styrkelse af det politiske centrum at opretholde den hidtidige centrale parlamentariske placering. De kan have vurderet situationen sådan, at forudsætningen for et fortsat samarbejde med Socialdemokratiet var, at deres tilbud om støtte fik en blodtransfusion, der kunne gøre det mere stabilt og attraktivt. At Venstres deltagelse samtidig nødvendiggjorde, at kompromissernes indhold blev flyttet en smule mod højre, kan næppe have været uvelkomment. Tydeligere kunne de radikale jo næsten ikke understrege deres position som midterparti, og derved kunne de samtidig tilfredsstille partiets højrefløj.

I hvilken udstrækning det skulle lykkes de radikale at drage Venstre med ind i en sådan politik stod foreløbig hen, men det var Venstre, der havde taget initiativet til dette samarbejdsforsøg, og Venstres ledelse havde investeret så meget prestige og så mange ord i dette initiativ, at de dårligt kunne lade det springe ved den første den bedste anledning.

Efter det konservative landsråd må Venstre være blevet bekymret for udviklingen i deres forhold til de konservative. I hvert fald tog Venstre initiativ til et møde, hvor man ville drøfte den politiske situation i bred almindelighed, og det forlød, at Venstre forestillede sig, at sådanne møder skulle afholdes nogenlunde regelmæssigt [33].

Foruden de faldne udtalelser på det konservative landsråd havde der også været flere andre tegn på, at forholdet mellem de to partier nærmede sig en krise. Jens Peter Jensen havde flere gange langet ud efter de konservative, som når han f. eks. på et møde udtalte, at Venstre ikke var sådan som de konservative, der bissede rundt efter ministertaburetter, der ikke var ledige [34]. Af større betydning end sådanne bemærkninger var dog, at også et par episoder i Folketinget afslørede den svigtende kommunikation mellem de to partier. Poul Hansen kunne berette, at Venstre under en forespørgselsdebat til

33. Information 18/11.
34. Information 13/10.

økonomiministeren havde drøftet udkastet til den stillede dagsorden med de radikale, før den blev vist for de konservative, og »der foreligger intet om konservativ indflydelse på dens udformning« [35]. Poul Hansen mente at have kunnet konstatere en lignende mangel på kontakt under Folketingets debat om TV-avisen. Navnlig det første eksempel havde en ikke helt ringe politisk betydning, fordi det her drejede sig om, hvor skarpt det stillede dagsordensforslag skulle formuleres. Mens de konservative ønskede ministerstorm, ville de radikale formentlig blot en tilrettevisning, som de flest mulige kunne tilslutte sig.

For Hartling kan ønsket om at ville glatte ud i og for sig have været tilstrækkelig motivering for mødet med de konservative. Det var jo rigtigt, når han betonede, at forudsætningen for skabelsen af en liberal regering var de konservatives medvirken.

Spørgsmålet er imidlertid om der var andre årsager til Venstres ønske om et møde. Information ville vide, at ideen ikke engang var Hartlings egen, men at indbydelsen blev fremsat efter pres fra folk i Venstres gruppe, og i den forbindelse blev Anders Andersens navn direkte nævnt [36].

Også andre beskæftigede sig i denne tid med de interne forhold i Venstres gruppe. I Berlingske Tidende hævdede Tage Mortensen, at ikke blot de konservative, men også »store venstrekredse, navnlig i Jylland« var foruroliget. Deres ængstelse skulle især have fået næring fra de gentagne radikale erklæringer om, at man ikke førte forhandlinger med Venstre med henblik på et regeringsskifte. I samme artikel hævdedes det, at formanden for de jyske landboforeninger, tidligere præsident for landbrugsrådet, Hans Pinstrup, til en yngre kollega på Christiansborg skulle have sagt: »Vi er ængstelige. Vi håber, at I ser jer godt for og at I ved, hvad det er I gør« [37].

Disse venstrefolk var bange for, at samtalerne med de radikale ikke førte til en liberal regering, men i stedet ville bidrage til at stabilisere den siddende socialdemokratiske.

Disse betænkeligheder lå jo helt på linje med, hvad de konservative gav udtryk for. 15 års VK-samarbejde var næppe gået sporløst hen over Venstres gruppe. Her sad formentlig folk, der med misbilligelse fulgte den nye linje. Allerede i slutningen af august skrev Poul Sørensen, at det var hans indtryk, at der i venstrekredse bredte sig en fornemmelse af, at det ikke er så godt. Og efter et gruppemøde i Venstre skal Erik Eriksen til Poul Sørensen have udtalt, »... at han havde advaret Hartling mod »mavelanding« i denne sag« [37 a]. i Venstres gruppe har det givetvis siddet folk, der stadig var tilhængere af

35. Poul Hansen i Berlingske T. 22/11, de to debatter er refereret i Folketingstidende 117. årg. bd. I d. 2/11 spalte 754 ff, samt 10/11 spalte 1109 ff.
36. Information 29/11.
37. Berlingske T. 14/11.
37 a. Vilhelm Topsøe: Poul Sørensen og dansk politik 1960–1970 Kbhv. 1972, p. 96. heri gengives et brev fra Poul Sørensen til forfatteren.

Erik Eriksens linje. Det var vel ikke unaturligt hvis de helt uformelt med konservative kolleger drøftede, hvordan VK-samarbejdet kunne repareres.

De hemmelige drøftelsers periode frem til åbningsdebatten havde været en slags fredningstid. På alle ubehagelige spørgsmål kunne Venstres ledelse svare: Vent og se. – Nu havde man ventet og nu kunne man se, hvad fælleserklæring og åbningsdebat pegede hen imod. Hvad havde så Venstre fået ud af dette initiativ?

Hartling har fundet det nødvendigt flere gange at fremhæve resultaterne af sin nye politik. Både på det jyske Venstres årsmøde i begyndelsen af november og i en tale i Egtved en uge senere beskæftigede han sig indgående med den side af sagen. Hartling fremhævede – på linje med Skytte – at der var sket en klimaændring, som bl. a. viste sig ved, at regeringen var blevet samarbejdsvillig, og han fortsatte: »Det er mindre end to måneder siden, at samtalerne mellem Venstre og radikale begyndte. Det er helt klart, at disse samtaler har givet resultater. Der er formentlig ingen realistisk tænkende, der havde regnet med, at der straks kunne ske nogen afgørende ændring i regeringsforholdet. Målet nås skridt for skridt. Små skridt tæller også med, når blot man går fremad . . . Jeg forstår, at der enkelte steder er usikkerhed overfor initiativet, men jeg vil alligevel opfordre til den nødvendige selvdisciplin hos dem, der er enige med os i vort mål« [38].

Hartlings understregning af, at »små skridt tæller også med« viser at den oprindelige målsætning – »en liberal regering« – nu fortonede sig i det uvisse. Talen vidner om, at Venstre var ved at slå ind på en ny kurs. Hvordan skal man ellers forklare, at regeringens øgede forhandlingsvilje noteres som et resultat. Hvis Hartlings målsætning stadig havde været et regeringsskifte, ville en overfor Venstre og radikale stejl og uforsonlig regering have været at foretrække. En forhandlingsvillig regering havde Venstre ingen chancer for at få de radikale til at løbe storm imod.

Hartling kunne altså have grunde nok til at ønske et møde med de konservative. Dette fandt sted den 18. november. Umiddelbart efter erklærede Hartling, at man havde talt hyggeligt sammen og var enedes om at fortsætte det mangeårige samarbejde, og at man derfor ville holde fællesmøder »langs ad vejen«. Poul Sørensen erklærede sig også for samarbejdets opretholdelse »på den bedst mulige måde, når der nu samtidigt føres forhandlinger mellem Venstre og radikale« [39]. Poul Sørensen havde allerede på forhånd været skeptisk, faktisk regnede han med, at det ville blive det sidste fortrolige VK-møde [40].

Man kan konkludere, at de fremsatte udtalelser kun repræsenterede det

38. Berlingske T. 19/11. Talen til det jyske Venstre er bl. a. refereret i Berlingske T. 7/11.
39. Berlingske T. 19/11.
40. Vilhelm Topsøe op. cit. p. 102. Her hedder det: »De konservative meddelte, at de ville komme med 4 mand til mødet. Poul Sørensen ønskede at der skulle være mange til

minimum af indbyrdes forståelse som var nødvendig, hvis ikke VK-samarbejdet skulle være definitivt forbi. Poul Sørensens ord viser, at de konservative ikke var blevet overbevist om VR-drøftelsernes værdi. Og vendingen om fællesmøder »langs ad vejen« var uforpligtende for begge parter. Sammen med det forhold, at intet nyt møde eller emne var blevet aftalt tydede det på, at de to partier ikke havde mere at tale med hinanden om for nærværende.

stede ved det, der kunne blive det sidste fortrolige møde mellem Venstre og konservative, før Venstre opgav 15 års borgerlig oppositionspolitik. Venstre kom med to mand.«

III. VR-samarbejdets kulmination omkring det trekantede afgiftsforlig i januar 1966

I begyndelsen af december fremsatte regeringen forslag til afgiftsforhøjelser, der var anslået til at skulle indbringe 750 mill. kr. i statskassen. Dette blev indledningen til en spændingsfyldt og overordentlig langstrakt forhandlingsperiode, hvor udskrivning af valg flere gange blev nævnt som en mulighed. Årsagen hertil var, at forslaget på afgørende måde berørte nogle af de principielle modsætningsforhold, der hidtil havde skilt Venstre og konservative fra Socialdemokratiet og radikale.

De foreslåede afgiftsforhøjelser var ganske vist et uhyre traditionelt buketforslag. Siden 1945 havde forhøjelser af afgifterne på tobak, vin, øl, spiritus og benzin været standardmidlet, når en regering ønskede at opsuge en del af borgernes købekraft. Så sent som i foråret havde regeringen med besvær fået hevet et lignende forslag igennem med de radikales og de to venstre-udbryderes bistand, men mod Venstres og konservatives stemmer.

Trods disse indgrebs traditionelle karakter var der alligevel tale om et politisk omstridt middel, som Socialdemokratiet på den ene side og Venstre og konservative på den anden havde forskellige synspunkter på. Denne divergens hængte sammen med de pågældende partiers forskellige opfattelse af, hvad der var ønskeligt med hensyn til væksten i statens udgifter. Når Poul Sørensen havde sagt, at »pengene har det bedst i borgernes lommer«, mente han dermed, at det offentlige burde vise tilbageholdenhed i sit forbrug, men at det offentlige var ude af stand hertil, så længe der var penge i kassen og såfremt en sådan kasse blev administreret af socialdemokratiske politikere.

Uenigheden mellem regeringspartiet og den borgerlige opposition drejede sig sjældent om nødvendigheden af at foretage forbrugsbegrænsende foranstaltninger, men derimod om de midler, der burde tages i anvendelse. Mens Socialdemokratiet som regel var stemt for afgifter, der jo ikke blot begrænsede det private forbrug, men også åbnede mulighed for en stigning i det offentliges, foretrak Venstre og konservative indgreb, der flyttede købekraft fra forbrug til private investeringer, eller i hvert fald indgreb, som unddrog det offentlige rådighed over midlerne. De borgerlige partier havde således undertiden gjort det til et afgørende politisk spørgsmål, at man ikke ville »betro« denne regering yderligere midler. Nu er det ganske vist også sådan, at regeringen eller de enkelte ministre ikke uden bevilling kan disponere over et eventuelt kasseoverskud, men på den anden side havde erfaringerne vist,

at det var meget vanskeligt at gennemføre en stram bevillingspolitik, hvis pengene rent faktisk var tilstede. Det var dette forhold de borgerlige yndede at fremstille som socialdemokratisk ødselhed, til trods for at de selv kun sjældent gik imod de enkelte bevillingsansøgninger, der blev behandlet i finansudvalget.

Politisk var den nu foreliggende situation, hvad man kan kalde åben. Når der i særlig grad herskede uvished om partiernes stilling til afgiftsforslaget var grunden som ovenfor omtalt, at her var en sag, som berørte problemer, der længe havde haft en central plads, når de politiske modsætningsforhold skulle trækkes op. De forhandlinger, som forestod var derfor ikke alene en oplagt, men også en uundgåelig lejlighed til at få konstateret, om Folketinget delte sig efter de hidtil herskende skillelinjer, eller om der – med tidens egne ord – »var sket noget nyt i dansk politik.«

Forhandlingerne om afgiftsforslagene ville altså blive den første konkrete prøve på VR-drøftelsernes rækkevidde og politiske konsekvenser. Ville det lykkes for Venstre at unddrage regeringens dens hidtidige radikale støtte? – eller ville det lykkes for de radikale at trække Venstre med ind i et forlig? – eller ville de to partier, når det kom til stykket, gå hver sin vej?

Det var hvad sagen taktisk set drejede sig om. De 750 mill. kr. var blot den nødvendige biomstændighed, som kunne skabe politisk klarhed.

I forbindelse med forelæggelsen havde statsministeren udtalt, at regeringen plejede at regne med rygdækning, når den forelagde afgiftsforslag [1]. Om det blot var en flot bemærkning af Jens Otto Krag, eller der virkelig lå politiske realiteter bag, må betragtes som et uafklaret spørgsmål.

At dømme efter udtalelserne under førstebehandlingen syntes regeringen imidlertid ikke at kunne være sikker på rygdækning. Kun de konservative stillede sig ganske vist helt afvisende overfor tanken om i det hele taget at medvirke til pengeopsugende foranstaltninger; men heller ikke Venstres ordfører, Henry Christensen, var særlig positiv overfor afgifter. Han var mere stemt for en lovpligtig opsparing, der skulle bindes i de private pengeinstitutter. Dette forslag bakkede den radikale ordfører Hilmar Baunsgaard op ved at udtale, at Venstres tanker burde alvorligt overvejes under de forestående udvalgsdrøftelser.

Førstebehandlingen havde for en stor del karakter af en debat om de generelle økonomiske problemer og formede sig i den forbindelse som en kritik af det oppositionen betegnede som »manglende sammenhæng i regeringens politik«.

Een ting stod imidlertid hurtigt klart: Afgiftsforslaget ville ikke få nogen rask og ubesværet gang gennem udvalget. Og regeringens ønske om forslagets gennemførelse før nytår lod sig næppe realisere. Denne afklaring sørgede Hilmar

1. Berlingske T. 3/12.

Baunsgaard for da han udtalte, at ». . . de afgiftsforslag den (regeringen) her har fremsat, vil den ikke være i stand til med det radikale venstres stemmer at sætte i kraft inden jul . . . i realiteten ikke i dette år« [2]. Senere i debatten begrundede Baunsgaard sit synspunkt, idet han ønskede, at ». . . vi i det kommende udvalgsdrøftelser tager os den tid, der muliggør en virkelig saglig bedømmelse af de andre tanker, der er fremført i denne debat.« Formentlig har Baunsgaard også ønsket at få den tid, som han og de radikale skønnede nødvendig for at få trukket Venstre med i et forlig.

Poul Møller begrundede de konservatives afvisning med en henvisning til *Vismændenes rapport* og konkluderede, at der slet ikke var behov for de foreslåede indgreb. I Berlingske Tidende et par dage senere ironiserede han over, at så snart en minister talte om ekstraskatter, var der straks adskillige, der med ham mente, at der burde gøres noget. »Men hvad det egentlig er, der skal gøres noget ved, det ved kun de færreste . . . Der er dog nogle, som må bevare hovedet koldt, selvom så mange politikere og pressefolk har fået kuller« [3].

Den videre behandling af forslaget blev henvist til merværdiafgiftsudvalget, og det er ikke muligt at danne sig noget detaljeret billede af forhandlingsforløbet her. Berlingske Tidende ville vide, at finansministeren på et udvalgsmøde den 7. havde lovet at fremlægge en skitse til en eller anden form for tvungen opsparing som supplement til afgifterne [4]. Hvis det forholdt sig som af Berlingske Tidende hævdet, må man tro, at regeringen var rede til at strække sig et stykke. Alligevel så det ud til, at forhandlingerne var kørt fast. I en tale i Skanderborg havde Hartling som betingelse for at bevilge regeringen flere penge krævet, at man først tog fat på boligpolitikken. Heller ikke de radikale havde taget endelig stilling til afgifterne.

Pressen begyndte at tale om valg. Og i hvert fald regeringspartiet traf forberedelser med henblik på denne mulighed, idet man i hemmelighed nedsatte et udvalg, der skulle forberede et valgoplæg [5].

Denne fase, der af Berlingske Tidende blev døbt »julestormen«, førte dog ikke til valg, men derimod til en ny forhandlingsrunde. Årsagen hertil var to beslutninger truffet i henholdsvis den radikale folketingsgruppe og i den socialdemokratiske regering.

Den 13. december holdt den radikale gruppe møde, og her besluttedes det at sige nej til afgiftsforslaget i dets hidtidige form. Samtidig rettede gruppen en opfordring til de andre partier om at medvirke til en fornyet positiv løsning om andre muligheder herunder bolig- og huslejepolitikken. Det var be-

2. Førstebehandlingen fandt sted d. 3/12 og er gengivet i Folketingstidende 117 årgang bd. I spalte 1873 ff.
3. Berlingske T. 6/12.
4. Berlingske T. 8/12.
5. Aktuelt 26/12–66.

stræbelser på at fastholde Venstre i forhandlingerne, der her kom til udfoldelse.

Statsministerens svar gik ud på, at det var klart regeringen ikke kunne afvise den radikale opfordring til forhandling. I stedet for at fremsætte forslagene, sådan som nogle i den socialdemokratiske gruppe havde ønsket, valgte regeringen derfor at gå ind i nye forhandlinger, som man nu mente ville strække sig over 3–4 uger [6].

Indtil den 17. januar stod da boligpolitikken i centrum. Forhandlingerne, der i for sig havde været dramatiske nok på grund af usikkerhed om Venstres standpunkt, (bl. a. skiftede partiet boligordfører midt i det hele) førte frem til et firkantet forlig – det såkaldte »store boligforlig«. Dette tilsigtede en normalisering af huslejerne i den gamle boligmasse, idet disse over en 8-årsperiode skulle hæves til et ved en landsomfattende vurdering fastlagt niveau. En fjerdedel af forhøjelserne skulle tilfalde ejerne direkte, mens 50 % skulle bruges til ejendommenes vedligeholdelse og de resterende 25 % skulle bindes i en fond og være med til at nedbringe prisen på nybyggeriet. I forliget indgik også en boligsikringsordning, hvis formål var at reducere huslejeudgifterne for mindrebemidlede. – Som udviklingen kom til at forløbe viste det sig at være en væsentlig omstændighed ved boligforliget, at SF stemte imod og skarpt kritiserede, hvad man anså for forligets sociale slagside. Denne kritik, der utvivlsomt nød bifald blandt en meget stor del af lejerne, blev tilskrevet en væsentlig andel i SF's meget store fremgang og Socialdemokratiets tilsvarende tilbagegang ved kommunalvalget knapt to måneder senere. For Socialdemokratiet blev de således fortolkede konsekvenser af boligforliget et varsel om de farer, der kunne knytte sig til et forlig med de borgerlige, hvis SF blev holdt uden for.

Så snart boligforliget var i hus, tog forhandlerne fat på afgiftsforlaget, og den 21. januar kunne regeringspartiet indgå et trekantet forlig med radikale og Venstre. I dette økonomiske forlig var de tre partier enedes om regeringens afgiftsforslag i stort set uændret skikkelse. Dog havde Venstre opnået nogle indrømmelser, hvoriblandt partiet selv især lagde vægt på, at det var lykkedes at forhindre en forhøjelse af ejendomsskatterne i det kommende år. Venstre havde også opnået, at den skattefrie formuegrænse blev hævet fra 90.000 til 200.000 kr. og endelig havde man fået et løfte fra regeringen om besparelser på ca. 100 mill. kr.

Med indgåelsen af dette forlig, var der da sket det, som de konservative havde frygtet. Det var med Poul Møllers ord lykkedes for de radikale at få Venstre med i lodstjenesten for regeringen [7]. – Sådan kunne det i hvert fald tage sig ud; og det efterfølgende opgør, som afvikledes både i Folketings-

6. Berlingske T. 14/12–65.
7. Berlingske T. 23/1–66.

salen og i dagspressens spalter gik ud på – alt efter deltagernes politiske tilhørsforhold – henholdsvis at sandsynliggøre eller at gendrive denne opfattelse.

Såsnart forliget var en kendsgerning fik man politikernes første kommentarer. Både Jens Otto Krag og Karl Skytte erklærede sig tilfredse med at det var lykkedes at indgå et bredt forlig og sidstnævnte benyttede lejligheden til at fremhæve forliget som et fremskridt sammenlignet med forårets, hvor både Venstre og konservative stod udenfor. Poul Hartling understregede, at et regeringsskifte stadig var Venstres mål, men så længe man ikke kunne fremtvinge et valg ville Venstre være med til at styrke finanspolitikken. Hartling betonede ligeledes, at der ikke fra Venstres side var tale om brud med de konservative. Poul Møller erklærede, at Venstre og radikale havde gjort sig til garanter for regeringens økonomiske politik, og at det for ham at se var de radikales politik, der var blevet gennemført [8]. I Aktuelts mandagsdebat beklagede Henry Christensen »de kritiske næsten bitre kommentarer« fra de konservative, og benyttede lejligheden til til at slå fast, at »for de to liberale partier, Venstre og Det radikale Venstre, må det være en styrkelse, at de trods principiel uenighed om et par vigtige spørgsmål i forbindelse med forliget var i stand til at skabe et indbyrdes acceptabelt resultat« [9].

Således havde partierne trukket deres standpunkter op, men det egentlige opgør fandt sted ikke blot for åbent tæppe, men også øje til øje i Folketingssalen under anden behandling af forslagene.

Debatten begyndte som en detaljeret drøftelse af forligets økonomiske konsekvenser og politiske perspektiver. Den sluttede som et bittert opgør mellem Venstre og konservative om det indbyrdes ansvar for, at de to partier var gået hver sin vej.

Poul Møller stillede debattens politisk set mest centrale spørgsmål, da han sagde: – Kunne vi have fået et regeringsskifte?« Svaret herpå var helt afgørende for, hvordan man skulle vurdere Venstres, konservatives og radikales roller i forhandlingerne.

For Venstre var det vigtigt at vise, at det ikke var deres medvirken, der havde reddet regeringens liv. Deres standpunkt gik ud på, at de havde fremtvunget nogle væsentlige indrømmelser fra en regering, der under alle omstændigheder havde kunnet fortsætte.

For de konservative var det af betydning at anskueliggøre, hvordan VR-samtalerne i stedet for at have ført til regeringsskifte i stedet havde stabiliseret og styrket den socialdemokratiske mindretalsregering – således som de forøvrigt forlængst havde forudsagt at det ville gå. For de konservative drejede det sig desuden om at sandsynliggøre, at regeringen måtte have udskrevet valg, såfremt Venstre var gået imod forslagene. For de konservative

8. Berlingske T. 22/1–66.
9. Aktuelt 24/1–65.
10. ibid.

var det nemlig ikke særligt gunstigt med de indrømmelser som Venstre havde opnået; det eneste der derfor kunne retfærdiggøre de konservatives modstand mod forliget var påstanden om, at en samlet VK-front ville have ført til regeringens fald.

Sådan som opgøret mellem Venstre og konservative formede sig blev altså de radikales eventuelle beslutning om at yde regeringen støtte med eller uden Venstres medvirken det helt afgørende spørgsmål. Spørgsmålet var derfor bl. a. om de radikale på forhånd eller i løbet af de langstrakte forhandlinger havde afgivet en eller anden form for tilsagn til regeringen – samt om Venstre eventuelt var bekendt hermed.

Havde regeringen den parlamentariske rygdækning, som Jens Otto Krag allerede ved afgiftsforslagets forelæggelse havde påstået? De radikale benægtede, at de skulle have lovet noget, og måske var Krags ord blot en lidt arrogant bemærkning. På den anden side hævdedes det, at regeringen blev chokeret og talte om løftebrud, da udgangen på det radikale gruppemøde den 13. december blev kendt. Dengang havde røster i Socialdemokratiet krævet valg. Statsministeren foretrak imidlertid i stedet at gå ind i en ny forhandlingsrunde og inddrage boligpolitikken, hvormed han afskrev sit oprindelige krav om, at afgifterne blev gennemført før nytår. Sammenholdt med at den radikale afvisning i formen var moderat og mest havde karakter af en udsættelse med klart henblik på at redde et bredt forlig igennem, er der meget der taler for, at regeringen havde begrundede forventninger om radikal støtte.

Vi har to versioner af, hvad der skete på det radikale gruppemøde den 13. december. Ingen af dem er dog førstehåndskilder. Ifølge Tage Mortensen kom det til »lange og svære« diskussioner mellem »en Skyttefløj«, der havde accepteret hovedparten af afgifterne og på den anden side en »Normannfløj«, der ville sige nej. Ialt seks af gruppens medlemmer gik ind for at afvise forslaget, mens fire ville acceptere det. Stadig i henhold til Tage Mortensen sejrede nej-sigerne, fordi de håbede, at det skulle lykkes efter yderligere forhandlinger at få Venstre med i et trekantet forlig [12].

I en artikel i Aktuelt, der først er skrevet et år efter, at disse begivenheder fandt sted, hedder det: »Regeringen havde dog god grund til at tro, at de mest påtrængende forslag kunne gennemføres af et spinkelt socialdemokratisk-radikalt-liberalt-centrum-flertal. Men på et bevæget møde i den radikale folketingsgruppe den 13. december blev Karl Skytte og Baunsgaards indstilling om medvirken til disse forslag stemt ned . . .« [13]. De to udsagn er enige om, at det har været vanskeligt for den radikale gruppe at nå frem til en afgørelse og ligeledes er der enighed om, at Karl Skytte har været indstillet på at støtte regeringen. Om der bag dette skjuler sig en eller anden form

11. Information 14/12–65. Berlingske T. 14/12–65.
12. Berlingske T. 19/12 65.
13. Aktuelt 26/12–66.

for tilsagn, og om den radikale afvisning af afgifterne i den oprindeligt forelagte form og gruppens opfordring til andre partier om nye forhandlinger i realiteten kun var en udsættelse af en lovet radikal støtte, er ikke klart, men at folketingsgruppen har følt sig i en vanskelig situation og har været splittet i sin opfattelse, synes tilstrækkeligt klarlagt.

Spørgsmålet optog Poul Møller stærkt. På et tidspunkt i debatten spurgte han direkte Henry Christensen, om Venstre vidste, at de radikale på forhånd havde givet tilsagn om at støtte afgiftsforslaget. Poul Møller fik ikke svar på sit spørgsmål. Men på den anden side var det måske en slags svar, at både Henry Christensen og Poul Hartling både i Folketinget og udenfor dette ved flere lejligheder helt utvetydigt understregede, at Venstres mål fortsat var en liberal regering, men at Venstre ikke havde haft nogen mulighed for at fremtvinge valg i den foreliggende situation. – Bortset fra de konservative var der ingen, der imødegik Venstre i denne opfattelse. Tilbage står endelig den mulighed, at de radikale slet ikke havde gjort endelig op med sig selv, hvordan partiet skulle forholde sig i tilfælde af, at det ikke lykkedes at få Venstre med i forliget, og at de radikale har presset Venstre ved at lade dets forhandlere tro, at de radikale under alle omstændigheder ville stemme for. Venstre vidste dog, at der på et vist tidspunkt var stærkt delte meninger i den radikale gruppe om partiets stilling. Til trods herfor løb Venstre ikke den risiko, der ville være forbundet med at konstatere, hvad den radikale uenighed kunne føre til, såfremt Venstre sagde nej. Venstre vovede ikke at sætte de radikale på prøve.

Ikke blot meningsudvekslingens indhold, men også dens form viste, at afstanden mellem Venstre og konservative var blevet stor. »Det nye i situationen er, at vi overhovedet skal udveksle bemærkninger . . .« sagde Poul Møller og på nogle sarkastiske udtalelser fra ham om Assistenshuset, hvor de afsluttende forligsforhandlinger havde fundet sted, svarede Henry Christensen, ». . . mon dog ikke vi to partier også har en interesse i ikke at få sagt så mange vittigheder om forhandlinger, der kan føres i statsministeriet, Assistenshuset, at vi kommer til at vanskeliggøre de forhandlinger, der skal føres med den næste statsminister.« Henry Christensen har vel næppe vidst, hvornår sådanne forhandlinger skulle finde sted, men han har i hvert fald følt sig overbevist om, at når eller hvis det blev aktuelt, kunne Venstre bestemme, om de konservative skulle deltage.

De konservatives kritik gik iøvrigt ikke blot på Venstres deltagelse i forliget, men også på, at de konservative ikke var blevet holdt underrettet om forhandlingernes gang, og derfor ikke havde haft mulighed for endnu engang at overveje deres stilling.

»Hr. Poul Hartling var så venlig at meddele mig det (nemlig at Venstre nu ville forhandle med Socialdemokratiet og de radikale) da vi kom ind i udvalgsværelset, og 2 minutter efter var Venstres vilkår læst op; derefter var

mødet sluttet, og der blev ikke sagt til os: Kan I tænke jer at forhandle om det her ... for nu har vi tænkt os at gå i statsministeriet og snakke med de radikale og socialdemokrater om disse ting? Vi fik at vide af nogle journalister, at nu var man flyttet over i statsministeriet, som jeg altså skal sige og ikke Assistenshuset.« Hertil svarede Venstre, at de konservative i forvejen havde kendt Venstres forhandlingsvilkår, og at de konservative siden december klart havde udtalt, at de ikke ønskede at deltage i noget forlig. Poul Møller fastholdt, at der fra Venstres side intet var gjort for at få de konservative med. Udenforstående iagttagere kunne konstatere, at politisk samarbejde mellem V og K var der i hvert fald ikke mere tale om. De glade VK–dage, som Politiken havde kaldt dem, var forbi [14].

Forslagets tredje behandling og vedtagelse var mindre ordrig, men til gengæld blev det nu afsløret, at Venstres ledelse ikke havde en enig gruppe bag sig. Erik Eriksen og Axel Kristensen var fraværende under afstemningen, og Venstres detroniserede boligordfører, Finn Poulsen, stemte imod afgifterne. Sammen med Anders Andersen stemte han for de af de konservative fremsatte ændringsforslag til ejendomsbeskatningen.

Det var også værd at hæfte sig ved, at Ib Thyregod, der ellers ufravigeligt var Venstres mandagskronikør i Berlingske Tidende, for denne ene gangs skyld måtte vige pladsen for Poul Hartling, der åbenbart fandt det nødvendigt, at han selv og meget udførligt redegjorde for baggrunden for og gevinsterne ved det trekantede forlig. Her imødegik han også påstanden om, at dansk politik nu var tilbage i 1930'ernes tilstande [15].

14. Folketingstidende 117. årgang bd. II, spalte 2882.
15. Berlingske T. 7/2–66.

Styringsproblematikken på Københavns Universitet

Sten Sverdrup-Jensen

I. UNIVERSITETETS AUTONOMI

Lige siden grundlæggelsen i 1479 har Københavns Universitet været tildelt et betydningsfuldt element af selvstyre (– autonomi). Oprindelig var universitetet en kirkelig læreanstalt, med paven som øverste myndighed. Paven udøvede sin magt gennem Roskildebispen, der som universitetskansler skulle overvåge at konfessionen overholdtes, men herudover var universitetets administration overladt Universitetsrådenes forsamling – den senere akademiske lærerforsamling – hvorfra Kollegium, det senere Konsistorium, valgtes.

Ved reformationen blev universitetet en statsinstitution med kongen som øverste myndighed. Kongen udøvede sin kontrolfunktion gennem rigskansleren, der tillige var universitetets kansler. Kanslerembedet vedtoges gennem tiden med vekslende ildhu, og da kansleren ikke mindst under enevælden stod majestætens øre nær, var konsekvensen skiftende materielle vilkår for Københavns Universitet.

I 1805 henførtes universitetsopsynet til Direktionen for de lærde skoler, og ved enevældens afskaffelse i 1849 blev undervisningsministeriet universitetets øverste myndighed.

Der har gennem tiderne hersket et modsætningsforhold mellem universitetets egne organer og de udenforstående kontrollerende organer. Dette gælder såvel de akademiske forhold, d. v. s. retten til at vedtage egne statutter, som i særdeleshed de økonomiske forhold. Frem til 1836 var den økonomiske forvaltning underlagt konsistorium, og så godt som alle statsmagtens forsøg på at indføre kontrol med de økonomiske dispositioner mislykkedes. Historien beretter, at regnskaberne ofte var i uorden, hvilket i 1836 foranledigede oprettelsen af universitetskvæsturen – det senere kuratorembede, under hvilket alle økonomiske transaktioner skulle henhøre. Kvæstor var direkte ansvarlig overfor undervisningsministeren og måtte ikke på anden måde være tilknyttet universitetet. Denne tvedeling af universitetsadministrationen i en økonomisk og en akademisk forvaltning bevaredes til vedtagelsen af styrelsesloven i 1970 [1].

Universitetsautonomien har således i de seneste hundrede år været mere

1. Lov af 4. juni 1970 om universiteternes styrelse.

indskrænket end tidligere. Ikke alene skal alle studieordninger og øvrige anordninger og bekendtgørelser godkendes af ministeriet, men også retten til oprettelse af nye embeder og bevillingsmæssige udvidelser er frataget universitetet. Selvstyret omfatter herefter »kun« retten for konsistorium til at fordele de tildelte bevillinger, samt retten for universitetet til selv at vælge sine forskningsopgaver.

Med udgangspunkt i universiteternes centrale samfundsmæssige placering kan der rettes relevante indvendinger mod bevarelsen af universitetsautonomien. Dette problem vil blive taget op i et senere afsnit.

II. UNIVERSITETETS HIDTIDIGE ORGANISATION

Københavns universitet anno 1973 er kun på de færreste punkter at ligne med det universitet, som fandtes for århundreder siden – og for et halvt århundrede siden. Den iøjnefaldende forskel er den eksplosionsagtige vækst i studenterbestanden, som har fundet sted specielt i det seneste tiår. Hvor studenterbestanden i 1920 på ca. 3200 studerende var en fordobling af antallet hundrede år forinden, skete den følgende fordobling i løbet af 40 år, og fra 1960 til 1970 4-dobledes studenterantallet, således at der i 1970 var ca. 23.500 immatrikulerede studerende ved Københavns Universitet. Det falder udenfor denne artikels rammer at forklare denne voldsomme tilgang til universitetsstudierne, men det bør nævnes, at et universitetsstudium blev løsningen for de mange, som blev ofre for adgangsbegrænsningen til de øvrige uddannelsesinstitutioner.

Med forøgelsen af studenterbestanden fulgte en næsten tilsvarende procentvis forøgelse af lærerstaben – en forøgelse, som i væsentlig omfang omfattede lærere med hovedstilling udenfor universitetet. Lærerstaben udgjorde i 1970 knapt 2600 lærere, hvoraf 1100 var heltidsansatte.

Denne vækst i universitetets »nøgletal« bør erindres ved vurderingen af den hidtidige organisatoriske struktur ved Københavns Universitet, idet den struktur, som anses for velegnet for en »mindre« organisation, kan vise sig uegnet i en større.

Før lov af 4. juni 1970 om universiteternes styrelse administreredes Københavns Universitet efter reglerne i 1936-anordningen [2]. Hvad angår kurators myndighedsområde rummede 1936-anordningen ingen væsentlig nyskabelse i forhold til 1921-anordningen, hvorimod den akademiske forvaltning ændredes på væsentlige punkter. Rektors valgperiode ændredes fra 1 til 2 år og rektor overtog det reelle lederskab af administrationen, som hidtil

2. Kgl. anordning af 5. oktober 1936 om Københavns Universitets Organisation.

havde været varetaget af rektor i forening med 1 af de juridiske professorer valgt for 8 år som universitetsadministrator. Det kræver ikke megen organisatorisk indsigt at fastslå, at af dette administrationspar var rektor oftest kun »kransekagefiguren« med opgaver af repræsentativ art, mens den reelle magt lå hos administrator i kraft af dennes faglige kompetance og ikke mindst i kraft af kontinuiteten i hvervets udøvelse. Administrator traf afgørelser i universitetets løbende forretninger, mens han i egenskab af referendar – det var før fotokopiens tid – forelagde sager af principiel karakter for konsistorium.

Betænkningen afgivet af Universitetskommissionen af 1935 [1] behandler ikke årsagen til ønskerne om ændring af 1921-anordningen efter kun 14 års virke, men sammenligner man 1936-anordningen med den forudgående står det klart, at netop problemet om kompetancefordelingen mellem den akademiske forvaltnings organer har stået i focus.

I modsætning til anordningen af 1921 og den nugældende styrelseslov af 1970 [4] var 1936-anordningen overordentlig detaljeret i sin beskrivelse af kompetanceområdet for de enkelte styrende organer og af »sagsvejen« organerne imellem. Dette var både anordningens styrke og svaghed, idet en stærkt programmeret administrationsplan, udover dens indlysende fordele, nødvendigvis må være ufleksibel overfor ønsker om mere radikale ændringer i det gældende regelsæt.

Anordningen af 1936

Ifølge 1936-anordningen var rektor leder af universitetet som videnskabelig institution og højere læreanstalt, mens kurator var ansvarlig for universitetets økonomiske dispositioner.

I den akademiske forvaltning samarbejdede rektor med 1) den akademiske lærerforsamling bestående af samtlige professorer og docenter, 2) konsistorium, som udover rektor bestod af prorektor, de 5 dekaner og 15 lærerforsamlingsmedlemmer, 3) forretningsudvalget, bestående af rektor, prorektor og 1 repræsentant fra hver af de 5 fakulteter, 4) fakulteterne, omfattende samtlige til det enkelte fakultet hørende professorer og docenter og 5) bestyrerne for universitetets institutter og samlinger.

Lærerforsamlingen var formelt universitetets øverste myndighed, blandt hvis medlemmer rektor valgtes for en 2-årig periode, prorektor for 1 år, og de 15 menige konsistorialer for 4 år. Herudover var lærerforsamlingen uden kompetance udover at være en »rådgivende forsamling i principielle sager af almindelig interesse for universitetet«. Anordningen omtaler ikke disse råds status.

3. Universitetskommissionens betænkning I–IV, Kbh. 1935.
4. Lov om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner af 30. maj 1973 får først virkning når undervisningsministeriet har godkendt de enkelte institutioners statutter.

Konsistorium var reelt øverste myndighed med afgørelsen i sager vedrørende anordninger, bekendtgørelser, stillingsbesættelse, budget, legatuddeling m. v. En række af afgørelserne krævede dog undervisningsministeriets godkendelse. Konsistorium valgte blandt sine medlemmer repræsentanterne til forretningsudvalget, til varetagelse af konsistoriums løbende sager. Konsistorie- og forretningsudvalgsmøder lededes af rektor bistået af det rets- og statsvidenskabelige fakultets medlem – referendaren – som særlig sagkyndig i juridiske anliggender – jvf. tidligere om administrator.

Fakulteterne valgte hver blandt sine medlemmer dekanen for en periode af 1 år. Dekanen forestod fakultetsmøderne og det dertil knyttede administrative arbejde. Fakultetet afgjorde sager vedrørende studie- og skemaplaner, læreransættelse, eksamensafholdelse, faglige bedømmelser m. v. Visse afgørelser som f. eks. stillingsbesættelser krævede dog rektors eller konsistoriums accept.

Visse steder underopdeltes fakulteterne i afdelinger som tillagdes en del af fakultetets kompetance.

Institutsager udover stillingsbesættelse og undervisningsmæssige forhold forhandledes direkte mellem bestyreren og konsistorium henholdsvis rektor og kurator.

Ved anordningen af 1936 hæfter man sig ved, at kun professorer og docenter havde sæde i de styrende organer. Om denne persongruppe gjaldt det, at alle var heltidsansatte videnskabelige medarbejdere, ansat som tjenestemænd, med den hertil hørende veldefinerede ansvarlighed. Endvidere bør bemærkes at kun medlemsskab af konsistorium og forretningsudvalgene afgjordes efter et repræsentationsprincip, mens medlemsskab af de øvrige styrende organer var *embedspligter*. Sammenholdes dette med at de 15 »menige« konsistorialer valgtes for 4 år ad gangen, står det klart, at anordningen lagde vægt på kontinuiteten i beslutninger på alle niveauer. Kun hverv forbundet med særlige arbejdsbyrder som dekanat og medlemsskab af forretningsudvalg var tidsbegrænsede.

Anordningen udvidede rektors embedsperiode fra 1 til 2 år, under hensyn til de til stillingen henlagte administratorfunktioner. Sammenligner man i denne forbindelse administrators 8-års valgperiode med rektors, bør man erindre sig rektoratets betydningsfulde »politiske« element som uforsvarliggør en valgperiode ud over, hvad der må anses for nødvendigt for den administrative »ro«. Iøvrigt har genvalg ofte fundet sted.

Som nævnt var anordningen stærkt specificeret m. h. t. kompetanceafgrænsningen mellem organerne. Det følger heraf, at der ikke var »indbygget« konfliktmuligheder i nævneværdigt omfang, men at de konflikter, som givetvis har forekommet (medlemmer af styrende organer havde tavshedspligt!) har måttet finde deres løsning indenfor det enkelte styrende organ evt. med rekurs til et overordnet. Dette gælder f. eks. den latente konflikt mellem ressourceind-

sats i undervisning og forskning, som har måttet finde sin løsning i organer – specielt fakulteter – med ansvar for *begge* aktiviteter.

Det bør dog nævnes, at 1936–anordningen også har sine upræcise passager. Tidligere er antydet lærerforsamlingens »flydende« kompetance, hvortil kan føjes den manglende præcisering af forholdet mellem institut og fakultet og mellem fakultet og afdeling.

Gennem Studenterrådet havde de studerende en vis, omend begrænset indflydelse på universitetets styring, idet rådet eller dettes faglige råd kunne fremkomme med og fremføre forslag i universitetsorganerne. En tilsvarende anordningshjemlet ret eksisterede ikke for ikke-professorale lærere og teknisk-administrativt personale.

Universitetsadministrationen

Til hjælp for de styrende organer rådede universitetet over en administrativ stab underlagt rektor. Denne administration bestod i rektors og konsistoriums sekretariat – konsistorialkontoret med universitetssekretæren som leder, samt af fem fakultetskontorer.

Udover sekretariatsfunktionerne varetog konsistorialkontoret universitetsmatriklen, lokaleadministrationen, stipendieuddeling, lektionskatalog, årsberetning, festskrifter m. v. mens fakultetskontorerne udover sekretariatsfunktionerne varetog skemalægning og eksamensadministration, såfremt disse opgaver ikke varetoges af de enkelte institutter.

Det administrative personale ansattes af rektor, og det forekom, at denne samme person gjorde tjeneste ved både et fakultets- og konsistorialkontoret og således besvarede egne skrivelser.

Umiddelbart må man mene, at tvedelingen af universitetsforvaltningen besværliggjorde administrationen. Dette problem er i anordningen søgt imødegået ved kravet om snævert samarbejde rektor og kurator imellem, ligesom det blev foreskrevet, at forhandlinger mellem rektor henholdsvis dekanerne og kurator skulle være mundtlige.

Kuratoriet blev med anordningen 3-delt i et anvisnings-, et bogholderi- og et kassererkontor. Arbejdsopgaverne fulgte umiddelbart af betegnelserne, men det bør erindres, at kuratoriet også førte regnskaberne for Sorø Akademi, Statsskolerne og Den Polytekniske Læreanstalt. De 2 sidstnævnte udskiltes senere. Kuratoriepersonalet ansattes af kurator.

Uden at kommentere CERI-rapportens [5] bemærkning om konkurrence-

5. Planlægning, budgettering og organisation. Danmarks bidrat til OECD/CERI's Studies in Institutional Management in Hicher Education. Kbh. 1971. Det danske bidrag var en undersøgelse af mulighederne for at tilvejebringe et forbedret kvantitativt beslutningsgrundlag ved budget- og planlægning af højere uddannelser, hvori Københavns Universitet ingik som forsøgsobjekt.

forholdet de 2 forvaltninger imellem, skal det påpeges, at når de enkelte administrationsgrene forfølger forskellige mål, bliver organisationens ressourceanvendelse inoptimal.

Budgetproceduren

Som nævnt fordelte konsistorium universitetets bevillinger, ligesom konsistorium i samarbejde med kuratoriet udarbejdede universitetets budgetter. Siden finansåret 1966/67 har universitetet modtaget en bevillingsramme, indenfor hvilken der kan budgetteres. Man kunne forestille sig, at konsistorium fordelte de årligt tildelte midler på fakulteter og institutter i overensstemmelse med en målsætning vedrørende forskningens og undervisningens prioritering. I pagt med traditionen har konsistorium ikke benyttet sig af dette styringsmiddel, da man udelukkende har fordelt bevillings*forøgelserne*. Ved en sådan marginalbudgettering kan det dog over et åremål lykkes at rette op på evt. skævheder i tidligere fordelinger, men også denne styringsmulighed spillede konsistorium sig af hænde, idet man udelukkende foretog en proportional nedskæring i de af fakulteterne fremsendte budgetforslag, hvorved bevillingsrammen overholdtes. Det siger sig selv, at denne fremgangsmåde straffede de fakulteter, der fremkom med skrabede og realistiske budgetter til fordel for de, som budgetterede mere rundhåndet.

Måske kan konsistoriums budgetmæssige adfærd forklares ved, at det er vanskeligt for en ud af lærerforsamlingen valgt gruppe at vurdere den enkelte videnskabsgrens behov i bevillingsmæssig henseende, hvorfor man har valgt at lade »politisk« prioritering foregå i fakulteterne, hvis medlemmer omfattede beslægtede videnskabsgrene. Heller ikke på fakultetsniveau har man imidlertid foretaget en egentlig styring. Ifølge CERI-rapporten har man snarere bestræbt sig på at tildele hver professor det samme antal amanuenser, videnskabelige assistenter og kontordamer uanset fagets behov. Studentertilgangens forøgede pres på undervisningen har man så løst ved en studentertilgangsstyret fordeling af deltidslærere – lektorer og undervisningsassistenter, hvilket har medført betydelige kvalitetsforskelle de enkelte uddannelser imellem, når ratioen heltidslærertimer pr. student pr. år bruges som kvalitetsmål. Det er tvivlsomt, om der i større omfang overhovedet har været foretaget egentlig langtidsplanlægning i fakulteterne.

III. Lov af 4. juni 1970 om Universiteternes styrelse

Som nævnt var 1936-anordningen ikke indrettet på mere tilbundsgående ændringsønsker i universitetets styrelse. Universitetet i 1936 og i 60'erne var ikke samme organisation. Ikke blot var antallet af studenter vokset kolossalt,

men antallet af ikke-professorale lærere var forøget næsten proportionalt med studentertallet. Som led i efterkrigstidens demokratiseringsønsker bredte der sig blandt disse to grupper et ønske om en direkte medindflydelse på såvel den undervisning, som universitetet »meddelte«, som på den forskningsaktivitet som udfoldedes på universitetsinstitutterne.

Disse ønsker havde allerede i en række fag foranlediget nedsættelse af studienævn, hvor repræsentanter for de studerende og de ikke-professorale lærere i varierende omfang kunne diskutere og fremkomme med forslag vedrørende undervisningens form og indhold til fakulteter og afdelinger. Efter »studenteroprøret« i foråret 1968 legaliseredes disse studienævn gennem rektors opfordring til deres nedsættelse, men der vedtoges ingen generelle regler for deres kompetanceforhold til fakultet og afdeling, hvilket førte til ret forskellig praksis fakulteterne og fagene imellem.

Med skabelsen af disse studienævn blev behovet for ændring af universitetets styrelsesregler akut, og såvel universitetet som ministeriet påbegyndte straks forarbejdet til disse ændringer, som med folketingets vedtagelse af »styrelsesloven« realiseredes i juni 1970. Man kan undre sig over, hvorfor det, som hidtil var bestemt ved anordninger, nu pludselig skulle bestemmes ved lov. Svaret herpå må være, at styrelsesloven på mange punkter var et så radikalt opgør med universitetets knap 500-årige styrelsestraditioner, at undervisningsministeren ønskede en folketingsbeslutning bag.

Styrelsesloven er en rammelov, gældende for samtlige landets universiteter, hvor undervisningsministeren fastsætter de nærmere regler for rammens udfyldelse på de enkelte institutioner. Den følgende fremstilling vedrører således Københavns Universitet, selvom de omtalte problemer er lige så relevante for de øvrige universiteter.

Styrelsesorganerne

Med vedtagelsen af styrelsesloven skete der ingen ændring i universitetets formålsparagraf, hvorimod målsætningen skulle efterleves gennem ændrede forvaltningsinstitutioner.

Universitetet ledes som hidtil af rektor i samarbejde med styrelsesorganerne: 1) konsistorium, 2) fakultets- eller fagråd, 3) studienævn og 4) institutråd.

Konsistorium består af rektor, prorektor, dekanerne, 14 af fakultetsrådene udpegede videnskabelige heltidsmedarbejdere samt 11 studenter – ialt 32 medlemmer.

Rektor er en af universitetets professorer, og vælges for 3 år af universitetets heltidsbeskæftigede medarbejdere samt de til fakultetsrådene valgte studenter.

Forlængelse af rektoratsperioden skal ses i sammenhæng med de tidligere omtalte kontinuitetsproblemer samt med den med loven oprettede stilling som administrationschef – universitetsdirektør.

Prorektorvalget følger reglerne for rektorvalg. Valgperioden er 2 år og som noget nyt foreskriver loven, at prorektor skal bistå ved varetagelsen af rektoratsopgaverne udover at være stedfortræder.

Dekanerne, een for hvert hovedområde – svarende til de hidtidige fakulteter, vælges for 3 år blandt fakultetsrådets heltidsbeskæftigede videnskabelige medarbejdere. Er fakultetsrådet opdelt i fagråd vælger disse i forening dekanen blandt fagrådsformændene. Denne forlængelse af dekanatsperioden fra 1 til 3 år betegner en kontinuitetsforbedring, som bør være af gavn specielt i en budgetteringssammenhæng, hvorimod interessen i at modtage valg må formodes at aftage med valgperiodens længde, for såvidt som de valgbare er ansat til andre opgaver.

De 14 »menige« konsistorialer udvælges iflg. ministeriets bestemmelse herom [6] blandt fakultets- eller fagrådenes heltidsbeskæftigede medarbejdere.

Konsistoriums studentermedlemmer vælges for 1 år af og blandt de ved universitetet immatrikulerede studerende. Om valgreglerne for studenterne har der som bekendt været en del strid, idet et stort antal studerende ønskede repræsentation gennem Studenterrådet. Uden at gå nærmere ind på dette spørgsmål, må det fremhæves, at i og med at lovgiver ikke har foreskrevet samme valgregler som for lærer-konsistorialerne, har man i folketinget lagt vægt på et direkte valg til konsistoriums studenterpladser.

Med valgreglerne til konsistorium og rektorat er universitetets ældste styrende organ, den akademiske lærerforsamling opløst og højeste myndighed er herefter konsistorium, hvortil rektor, dekaner og konsistorialer vælges for 3 år, de øvrige medlemmer for en kortere periode. Det følger heraf, at medmindre genvalg finder sted, og ønsker herom kan vel være tvivlsomme, vil hele konsistoriums »besætning« blive skiftet ud hvert 3 år. Man kan med rimelighed spørge, om dette er hensigtsmæssigt.

Konsistorium nedsætter et budget- og forretningsudvalg på 8 medlemmer hvoriblandt rektor og prorektor. I modsætning til tidligere er det ikke dekanerne, som sidder i udvalget men 6 konsistoralier, hvoraf 2 er studenter. Lovgiver har hermed lagt vægt på at forretningsudvalget er konsistoriums udvalg og ikke et udvalg, hvor de enkelte hovedområder »kan dele i porten«. Dette forsøg på at realisere en samlet universitetspolitik er foreløbig mislykket. Lærerpladserne i udvalget er foreløbig besat med et medlem fra hvert af de store hovedområder, hvorefter det femte har fået en observatør i udvalget. Også forretningsudvalgets studenter har trods valgreglerne vist sig meget hovedområdebevidste.

6. Cirkulære af 14. oktober om konsistoriums sammensætning ved Københavns Universitet.

Konsistorium træffer iflg. loven afgørelse i alle sager vedrørende universitetet som helhed eller som vedrører forholdet mellem fakulteterne, hvorimod ministeren fastsætter regler for eksamen, karaktergivning, stillingsbesættelse, faglige bedømmelser m. v. Denne vage kompetanceafgrænsning giver fortolkningsproblemer. Hvornår vedrører en sag universitetet som helhed, og er konsistorium rekursinstans såfremt en sag ikke kan afgøres i de øvrige styrende organer? Rekurs må formodes udelukket alene p. gr. af de 3 i styringen deltagende gruppers uens repræsentation i organerne.

Den hidtidige praksis har været at tildele konsistorium kompetance som hidtil, hvor loven ikke foreskriver, at kompetancen er andetsteds.

Styrelsesloven tillader konsistorium kompetancedelegation til stående eller ad-hoc udvalg, men loven foreskriver ikke en regel om at studenterne tildeles et forholdsmæssigt antal udvalgspladser. Det har hidtil været praksis at studenterne besatte 1/3 af udvalgspladserne, men denne praksis forekommer kun logisk, såfremt man betragter konsistoriums studenter som en særlig interessegruppe og ikke som enkeltpersoner. Det er et åbent spørgsmål, hvorvidt en konstorial i et udvalg repræsenterer sit fakultets- eller fagråd og således også dette organs studenterrepræsentanter eller om han repræsenterer konsistoriemedlemmet. Principielt må man formode, at konsistorialer mindre vælges til at varetage »lokalinteresser« end til i fællesskab at varetage universitetets interesser. At konsistoriums kortvarige praksis under styrelsesloven ikke helt har levet op til disse fordringer må beklages. Der er grund til at tro at lovens mange bestemmelser om repræsentationsprocenter, valggrupper og valgregler og den megen debat herom bærer ansvaret for konsistoriums opdeling i mere eller mindre antagonistiske interessegrupper.

Svarende til de gamle fakulteter er oprettet et fakultetsråd for hvert af de 5 hovedområder. Det samfundsvidenskabelige fakultetsråd er erstattet af 3 fagråd, som samarbejder via »hovedområdets budget- og forretningsudvalg«. Fakultets- eller fagrådene består af et antal medlemmer valgt af og blandt de heltidsbeskæftigede medarbejdere for en 3-årig periode. Herudover er de deltidsbeskæftigede lærere repræsenteret med mindst 1 medlem valgt for 1 år og de studerende med medlemmer svarende til 1/3 af det samlede medlemstal.

Antallet af lærermedlemmer af begge kategorier fastsættes af ministeren og varierer fra hovedområde til hovedområde efter disses interne opbygning. Loven lægger vægt på at de heltidsansatte tildeles langt større repræsentation end de deltidsansatte.

Der er direkte valg til fakultetsrådets og fagrådets pladser og ingen er således født medlem. For at hindre majorisering er alle valgberettigede inddelt i repræsentationsområder underopdelt i ialt 44 valggrupper, hvorved man har søgt at sikre også små fag en rimelig repræsentation. Fakultetsrådet vælger som nævnt dekanen for 3 år og en prodekan for 1 år. En student kan så-

ledes principielt vælges til prodekan, hvorimod dette er udelukket for prorektoratets vedkommende.

Sammenligner man medlemskredsen i de gamle fakulteter og de nye fakultetsråd er der ikke alene indført valg til det pågældende niveau, men også kredsen af berettigede personer er udvidet betragtelig. Fakultetssæde var en tidsubestemt del af en professors embedspligt, og der var således intet kontinuitetsproblem i fakulteternes virksomhed. I fakultetsrådene er valgperioden 3 år for de længstsiddende, hvilket medfører dels at et fakultetsråd helt kan få ændret personsammensætning ved nyvalg, dels at dette tidsmæssigt falder sammen med konsistoriums personskifte.

Fakultetsrådenes kompetance er i loven defineret lige så generelt som konsistoriums, idet rådene afgør sager, der vedrører hovedområdet som helhed eller forholdet hovedområdets institutter imellem. Med analogi til konsistoriums kompetance må man formode, at fakultetsrådene har kompetance i alle sager svarende til det gamle fakultet med mindre loven placerer kompetancen hos ministeren eller hos et andet styrelsesorgan.

Fakultetsrådene nedsætter budget- og forretningsudvalg, som udarbejder hovedområdets budgetforslag d. v. s. samordner studienævnenes undervisningsbudgetter og institutrådenes institutbudgetter. En væsentlig del af dette samordningsarbejde består i tilvejebringelse af fælles normer for ressourceindsats i forskning og undervisning fagene imellem.

Under fakultetsrådenes kompetance hører ansættelsen af videnskabelige medarbejdere såsom professorer, amanuenser og deltidslektorer. Loven foreskriver, at rådet i hvert enkelt tilfælde nedsætter faglige bedømmelsesudvalg, ligesom sådanne udvalg nedsættes ved indlevering af videnskabelige arbejder med henblik på erhvervelse af licentiat- eller doktorgrad.

Med denne ansættelseskompetance er der lagt op til konflikt mellem institutter og fakultetsråd, hvad angår den videnskabelige »politik« som skal føres. De videnskabelige medarbejdere ansættes til at udføre forskning og undervisning ved et institut, men det samme institut har ikke den ansættende kompetance, ja – ifølge loven skal institutrådene, i modsætning til studienævnene, end ikke høres i forbindelse med ansættelser. Styrelsesloven har været i kraft i en såpas kort periode, at det er vanskeligt at vurdere omfanget af disse »policy«-problemer. Givet er det, at jo flere institutter med hver sin målsætning under fakultetsrådet, des mere stof til konflikt eksisterer. Det faktum, at deltidslærere og studenter i fakultets- og fagråd i visse tilfælde har majoriteten af fakultetsrådets medlemmer, gør det yderligere svært at se, hvorledes rådene bliver i stand til at forfølge langsigtede målsætninger, hvis der er divergenser i uddannelsers- og forskningsønskerne.

Studienævnene er en af lovens væsentligste nyskabelser. Studienævnene består af et lige antal studerende og lærere, som vælges for 1 år ad gangen. Loven anvender udtrykkeligt betegnelsen *lærere* uden at specificere om disse

er heltids- eller deltidsansat og legaliserer hermed en modsætning mellem studenterne og lærerne en bloc. Valgreglerne til studienævn [7] bemyndiger dog konsistorium til at foretage en gruppering af lærerne, men anviser ikke i hvilket omfang denne skal foregå efter faglige eller ansættelsesmæssige kriterier. Valg af studenterrepræsentanterne foregår efter samme retningslinier som valg til øvrige universitetsorganer, d. v. s. som direkte forholdstalsvalg mellem lister [8].

Retningslinierne for studienævnenes virksomhed er nedfældet i ministeriel bekendtgørelse herom [9]. For hvert hovedområde er oprettet et eller flere centrale studienævn, som varetager generelle studienævnsopgaver som undervisningskoordinering og budgetlægning. Under hvert centralstudienævn er oprettet et varierende antal fag- eller liniestudienævn, som varetager de enkelte fags eller uddannelsers interesser.

Studienævnenes kompetance omfatter undervisningens indhold og tilrettelæggelse samt eksamensafholdelse. Denne kompetance betyder, at ikke blot udarbejder studienævnene undervisnings- og timeplanerne, men nævnene har også bemyndigelse til – med ministeriel godkendelse – at dispensere fra og foretage ændringer i bestående studie- og eksamensordninger. Sidstnævnte bestemmelse tillader ikke fakultetsrådene at foretage ændringer i studienævnenes ændringsforslag, men kun at kommentere disse. Det er et uafklaret stridsspørgsmål, hvorvidt studienævnenes beføjelser er så vidtgående, som til at bestemme pensa ned i mindste detalje, eller om denne kompetance er hos institutterne eller de enkelte undervisere, som blot forpligtes til at underkaste sig de af studienævnene afgivne retningslinier.

Herudover har studienævnet ansættelseskompetancen for såvidt angår rene undervisningsstillinger – undervisningsassistenter, manuduktører, instruktorer o. lign., mens nævnene skal høres om opslagsformulering og ansøgeres pædagogiske kvalifikationer ved besættelse af professorater, lektorater og amanuensisstillinger.

Styrelsesloven indeholder ingen bestemmelser om omfanget, hvori der i høringssager skal lægges vægt på studienævnenes udtalelser. Dette kan give anledning til konflikt fakultetsråd og studienævn imellem. Det forekommer rimeligt, at stillinger, som væsentligst er karakteriseret af sit fagligt-videnskabelige indhold, besættes på trods af en studienævnsudtalelse herimod, hvorimod man ved besættelse af undervisningsstillinger som f. eks. lektorater bør lægge større vægt på pædagogiske udtalelser.

7. Bekendtgørelse af 30. oktober 1972 om regler for valg af repræsentanter for lærere og de studerende til studienævn ved Københavns Universitet.
8. Bekendtgørelse af 30. oktober 1972 om valg af repræsentanter i efteråret 1972 for de studerende til konsistorium, fakultets-, fag- og sektionsråd ved Københavns Universitet.
9. Bekendtgørelse af 30. oktober 1972 om studienævn ved Københavns Universitet.

Som fakultetsrådene, således kan også studienævnene delegere en del af sin kompetance til udvalg, herunder udvalg bestående af ikke-råds eller-nævnsmedlemmer. Problemet er her, i hvilket omfang man kan pålægge ikke-medlemmer at indtræde i sådanne udvalg. Fakultetsråd er ved nedsættelsen af fagkyndige udvalg ofte nødsaget til at gå ud over medlemskredsen, og noget tilsvarende gør sig gældende ved studienævnets nedsættelse af undervisningsfaglige udvalg. Problemet er ikke irrelevant al den stund den pr. 1. 8. 1972 indførte stillingsstruktur foreskriver de videnskabelige medarbejdere en tidsanvendelse på 45 pct. til forskning, 45 pct. til undervisning og 10 pct. til administration. Stillingsstrukturen specificerer ikke indholdet af disse 3 aktiviteter. Er medlemsskab af et fagligt bedømmelsesudvalg forskning? Er medlemsskab af et undervisningsudvalg undervisning? Eller er begge dele administration? Specifikationen savnes, da udvalgsdeltagelse efterhånden har antaget et betragteligt omfang – fortrinsvis på forskningsaktiviteternes bekostning! I forbindelse med udvalgsarbejde bør det også nævnes, at der let opstår konflikt mellem styrelsesorganernes reformiver og universitetsadministrationens sekretariatskapacitet.

Det er styrelseslovens hensigt, at studienævnene, i det omfang det er muligt, rekvirerer den til studieplanernes opfyldelse nødvendige undervisning fra universitetets institutter. Der er i denne henseende forskel på de enkelte universitetsuddannelser, idet visse er snævert knyttet til et enkelt eller få institutter, mens andre er sammensat af undervisningstilbud fra flere institutter. Principielt befordrer dette rekvisitionssystem den tværfaglighed, som må forventes i fremtidige studieordninger, men hvorledes det enkelte institut skal forholde sig, når forskellige studienævn samtidig rekvirerer dets undervisningskapacitet vides ikke. Da studienævnene næsten altid vil være interesseret i det bredest mulige spektrum af undervisningstilbud og tilsyneladende kan rekvirere fra forskellige institutter i ubegrænset omfang, er der i fremtiden anledning til alvorlige kontroverser omkring dette systems praktisering. Indtil videre løses problemerne ved at studienævnene enten »bytter« institutundervisning med hinanden eller »køber« institutundervisning af hinanden over timelønskonti. Denne fremgangsmåde er formentlig utilsigtet fra lovgivers side.

Udover at udbyde udervisning varetager institutterne universitetsforskningen. Instituttet ledes iflg. gældende regler [10] af et institutråd bestående af samtlige de ved instituttet ansatte videnskabelige medarbejdere samt repræsentanter for det ikke-videnskabelige personale og de studerende, som deltager i instituttets undervisning. Som det eneste styrelsesorgan har institutrådene således »fødte« medlemmer, med tidsubegrænset medlemsskab. For de øvrige gruppers vedkommende fastsætter fakultetsrådene repræsentations-

10. Bekendtgørelse af 23. februar 1973 om ledelsesforhold m. v. for Københavns Universitets institutter.

omfanget, som dog tilsammen aldrig kan overskride 50 pct. af medlemstallet. Styrelsesloven definerer ikke et institut, men bemyndiger uagtet konsistorium til at oprette og nedlægge institutter. Institutter kan evt. samles i et centralinstitut eller opdeles i laboratorier.

Institutrådene vælger for 1 år en institutbestyrer og evt. en institutbestyrelse.

Styrelsesloven definerer ikke institutrådenes kompetance, men da ledelsesreglerne klart indeholder bestemmelse om de videnskabelige medarbejderes uindskrænkede ret til selv at vælge sine forskningsopgaver, må kompetancen omfatte fordelingen af undervisnings- og administrationsopgaver samt dispositionsretten over institutbevillinger.

Ansvarlighed

Ansvarlighed i forbindelse med offentlig forvaltning er et ømtåleligt problem, for såvidt som grænsen mellem uansvarlighed og uduelighed er flydende. Problemet bliver ikke mindre når forvaltningen udøves af kollegiale organer. Før styrelsesloven sammensattes universitetsorganerne af tjenestemænd underkastet tjenestemandslovgivningens ansvarlighedsbestemmelser. Nu sidder der i styrelsesorganerne grupper med mindre veldefineret ansvarlighed. For såvidt angår lærere i styrende organer må det være givet, at disse i kraft af ansættelsesforholdet føler sig pålagt en særlig ansvarlighed. Føler studenterne tilsvarende at immatrikulationen pålægger dem ansvar?

Dette rækker over mod et andet problem. I hvilket omfang kan et nyvalgt styrende organ være bundet af vedtagelser i et tidligere? Vil vi fremover opleve, at de styrende organer »ændrer kurs« efter hvert nyvalg?

Disse spørgsmål er ubesvarede af styrelsesloven, men for trivslen på universitetet er det af afgørende betydning, at spørgsmålene debatteres, og at der etableres praksis og kotymer, som præciserer ansvarlig adfærd og sikrer en kontinuitet i beslutningerne.

Trivsel

Et af formålene med demokratiseringen af beslutningsprocesserne har været, at øge trivslen for de til universitetet knyttede personer. Om dette mål er realiseret er vanskeligt at vurdere. Styrelsesloven har medført en større offentlighed omkring universitetsorganernes virke, og både læreres, studerendes og administrativt personales informationsniveau er øget i et sådant omfang, at dette i sig selv er blevet et problem for repræsentationssystemet – alle skal orienteres og høres om alting. Samtidig har demokratiseringen imidlertid afstedkommet en reformiver af hidtil ukendt omfang, hvilket har medført hurtig forældelse af information og – slet og ret – forvirring. Er det voveligt at

sige, at trivslen er steget for de i beslutningsprocesserne aktivt deltagende, mens den snarere er formindsket hos de øvrige – ikke mindst hos det urepræsenterede teknisk-administrative personale?

Universitetets budgetprocedure

Med det formål at få udarbejdet en budgetgang, som fordeler universitetets totale bevillinger mere hensigtsmæssigt på hoved- og fagområder end førhen, har konsistorium nedsat et budgetprocedureudvalg. Udvalgets arbejde, som består i at udvikle en række anvendelige fordelingsnøgler, er endnu ikke afsluttet og er iøvrigt vanskeliggjort af, at en egentlig universitetspolitik endnu ikke er formuleret. Det centrale i budgetproblematikken er, at ikke al undervisning er lige ressourcekrævende – dette gælder såvel lærer- som materielle ressourcer, ligesom de enkelte forskningsområder kræver uens materielindsats.

Budgetproceduren for finansåret 73–74 og 74–75 har været, at de enkelte studienævn og institutter har udarbejdet henholdsvis undervisnings- og forskningsbudget. Disse budgetforslag er blevet samordnet i fakultetsrådenes budgetudvalg og fremsendt til konsistoriums budgetudvalg, som har udarbejdet universitets samlede forslag. Fordelingen af de besparelser, som universitetet har måttet tåle i de seneste finansår, har gennemløbet de samme organer i modsat rækkefølge og er foretaget på baggrund af intensiv og overvejende dokumenteret argumentation.

Universitetets administration

Med styrelsesloven samledes den tvedelte universitetsadministration i en centraladministration underlagt en universitetsdirektør. Direktøren, som loven kræver administrativt uddannet, udpeges af konsistorium og er tildelt en departementschefs rolle i forholdet til rektor. Hermed er den sidste rest af det gamle administratorhverv – referendarembedet – bortfaldet, hvilket bør beklages, al den stund styrelseslovens, anordningernes og bekendtgørelsernes fortolkning specielt i universitetets nuværende situation burde være overladt til en særlig juridisk sagkyndig.

Der må naturligvis være en sammenhæng mellem strukturen i universitetets styrende organer og strukturen i den centrale administration. Det er ubestrideligt, at det administrative personale i de senere år har været inoptimalt organiseret med den konsekvens, at en række administrative opgaver er overtaget af institutterne til byrde for undervisnings- og forskningspersonalet. Det har i forbindelse med ændringerne i administrationsopbygningen givet problemer, at der – specielt i relation til studienævnene – er etableret mindre administrative enheder i nær tilknytning til de enkelte fagområder og at disses

overvejende »fagkyndige« personale ansættes af de styrende organer – fagråd og studienævn. Fordelene herved er en administration med intimt kendskab til sagsområderne, hvilket giver bedre koordinering og ressourceanvendelse på mikroplan. Ligeledes er denne administration en integreret del i det daglige uddannelses- og forskningsmiljø, hvilket hæmmer administrativ fremmedgørelse og bureaukratisering.

Den i 1972 reorganiserede universitetsadministration bygger ikke på denne decentralisering. Den af konsistorium vedtagne organisationsplan opdeler den centrale administration i en objektorienteret og en funktionsorienteret del. Den objektorienterede del består af et konsistoriumssekretariat og 4 hovedområdesekretariater. Den funktionsorienterede del består af et personale-, et budget-, et regnskabs- og et databehandlingskontor samt en teknisk forvaltning. Herudover er oprettet et fællessekretariat hvorunder matrikel, stipendiekontor og central studievejledning sorterer.

Hovedområdesekretariaterne varetager sekretariatsopgaver for samtlige hovedområdets kollegiale organer uanset niveau, herunder undervisnings- og eksamensadministration. Det fremgår explicit af organisationsplanen, at sekretariatsbistanden ikke skal organiseres som et personforhold overfor individualiserede organer, men tværtimod tilrettelægges således, at personalet substituerer hinanden.

Fra fællessekretariatet kan hovedområdekontorerne indhente fornødent kildemateriale som f. eks. studenterlister af forskellig art, mens man fra de funktionsbestemte kontorer rekvirerer nødvendig ekspertise til f. eks. budgetudarbejdelse. Det er vanskeligt at vurdere en organisationsstruktur i dens indkøringsfase, men erfaringen viser, at selv fremragende organisationsplaner, omsat i praksis, har fået utilsigtede og uberegnelige konsekvenser.

Kravet til en organisationsplan må være, at den skal være *effektiv* i relation til organisationens målsætning og *fleksibel* overfor ændringer i denne. Den vedtagne plan må siges at opfylde begge disse krav, omend den giver anledning til visse informationsproblemer. Derimod er den ansvarsforflygtigelse, som vidtgående personalesubstitutioner lægger op til, ikke hensigtsmæssig.

Universiteternes styrelseslov kan betragtes som et ledelses*eksperiment* af afgørende betydning i samfundsudviklingen. Den spredning af ansvaret for universitetets virke, som styrelsesloven implicerer, fordrer – i det mindste i indkøringsperioden – at universitetsadministrationens arbejdsopgaver langt ned i detaillerne er entydigt fordelt, hvis eksperimentet skal lykkes.

Demokrati er en kostbar ledelsesform. Ifølge beregninger fra 1971 for Odense Universitet med 1200 studerende [11] anvendtes 37.000 lærertimer og 16.000 studentertimer på møder i styrende organer og dertil knyttede ud-

11. Bengt Bengtson: De kan styres 1 universiteterne. Odense 1972.

valg. For lærergruppens vedkommende svarer dette på årsbasis til 19 medarbejderes fulde arbejdsindsats! Selvom mødeaktiviteten på Københavns Universitet er knap så omfattende, er det dog tvingende nødvendigt, at de styrende organer også begynder at budgettere med den til rådighed stående tid. Det er i de styrende organer de principielle afgørelser skal træffes og generelle retningslinier afstikkes – resten må delegeres til administrativ ekspedition.

Lov af 30. maj 1973 om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner

Under denne artikels tilblivelse har folketinget vedtaget den længe indvarslede reviderede styrelseslov.

Udover at være styrelseslov for *samtlige* højere uddannelsesinstitutioner rummer loven få, men væsentlige ændringer i forhold til den hidtidige styrelseslov. Den væsentligste nyskabelse er, at det teknisk-administrative personale repræsenteres i konsistorium og fakultetsråd med 25 % af stemmerne på bekostning af såvel lærere som studenter, hvis stemmetal reduceres til 50 hhv. 25 %. For hver enkelt uddannelsesinstitution udarbejder konsistorium en statut, som skal godkendes af undervisningsministeren. Hermed er opfyldelsen af lovens rammer spillet tilbage til de enkelte institutioner. Som en konsekvens af de få, men stærkt opreklamerede »sager«, som har beskæmmet styrelsesloven er der ved revisionen lagt vægt på tilvejebringelse af rekurs- eller ankeinstanser for studienævns- og fagrådsafgørelser. Således skal der for *hvert* hovedområde nedsættes såvel fakultetsråd som centralt studienævn, ligesom loven foreskriver oprettelse af »lokale« ankekommissioner vedrørende eksamen. Ligeledes indeholder loven en bestemmelse om at rektor afgør sager, som ikke kan afvente behandling i kollegiale organer. Denne bestemmelse må kunne opfattes som en bemyndigelse til både rektor, dekanerne og institutbestyrerne, som ansvarlige arbejdsledere, at træffe afgørelser i dagligdagssager, f. eks. personalesager, som ikke er egnede som dagsordenspunkter. Bestemmelsen har været savnet – ansvar og beføjelser må følges ad!

Sluttelig skal nævnes at reglerne for rektorvalg er ændret, hvorved professorernes sidste fortrinsstilling er fjernet. Nu kan også heltidsansatte lektorer vælges. Iøvrigt skal rektor fremover vælges af medlemmerne af de kollegiale organer, og ikke som hidtil ved direkte valg.

Universiteternes autonomi er yderligere begrænset i den reviderede styrelseslov, idet undervisningsministeren for hver institution fastsætter i hvilke fagområder der skal undervises og forskes. Bestemmelsen må formodes at være møntet på de nye universitetscentre, men vil den også finde anvendelse overfor de »gamle« læreanstalter f. eks. Københavns Universitet? Perspek-

tivplanen [12], som ganske vist ikke er noget erklæret handlingsprogram, men som hidtil er uden alternativer, påpeger uddannelsessektorens centrale samfundsmæssige betydning, som under ressourceknaphed gør en planlægning og overordnet styring af hele uddannelsesområdet tvingende nødvendig. Er en sådan overordnet styring forenelig med autonomi for de enkelte uddannelsesinstitutioner? Såfremt institutionernes egne organer er i stand til at udøve deres virksomhed indenfor rammer, som er forenelige med en totalmålsætning vedrørende uddannelsesområdet, kan den begrænsede autonomi med fordel bevares. Driver institutioner derimod en politik, som er i modstrid med statsmagtens interesser, er det nærliggende at reducere institutionernes styrende organer til rene forvaltningsorganer.

Spørgsmålet om det begrænsede selvstyres bevarelse på uddannelsesområdet er således for en stor del lagt i hænderne på institutionerne selv.

Det er universiteternes egen opgave, at leve op til de krav om fleksibilitet og relevans i uddannelser, som samfundet til enhver tid må stille, men opgaven vanskeliggøres, for ikke at sige umuliggøres, unægtelig af det faktum, at der ikke er formuleret nogen samlet uddannelsespolitisk målsætning for det danske samfund. Tilsvarende er det i kampen om de begrænsede bevillinger fortsat universiteternes egen opgave at dokumentere, at benefits af universiteternes virke overstiger de dermed forbundne costs.

På forskningsområdet er debatten om en overordnet styring ved at tage fart. Ganske vist fastholder den reviderede styrelseslov forskerens frihed m. h. t. valg af forskningsopgaver – og metoder, men dels sætter de tilrådighedsstående ressourcer en naturlig grænse for forskningsaktiviteten, dels forudsætter styrelsesloven indirekte, at forskningsaktiviteten på institutterne kan »omsættes« i undervisningstilbud til studienævnene. Dette rejser 2 principielle problemer. Skal forskningsbevillinger følge undervisningsbevilling, som det hidtil overvejende har været tilfældet, eller skal forsknings- og undervisningsbevillinger fremover adskilles, således som Forskningens Fællesudvalg og med det flertallet i Planlægningsrådet for de højere Uddannelser har foreslået? Der kan fremføres argumenter for og imod begge synspunkter. Imod adskillelse taler, at undervisning på højere uddannelsesinstitutioner er og fortsat bør være nært sammenknyttet med forskning sammesteds. Dette gælder ikke mindst i forbindelse med den omsiggribende anvendelse af undervisningsmetoder, som lægger vægt på tværfaglig problemløsning under kyndig vejledning fremfor indlæring af etableret viden. Kyndig vejledning kan kun gives af lærere, som selv er beskæftiget med problemformulering og -løsning.

For en adskillelse af bevillingerne taler behovet for en overordnet styring af forskningen. Det blev ovenfor anført, at demokrati var en kostbar styreform – forskningens frihed er også dyrekøbt såvel for samfundet ud fra en

12. Perspektivplanlægning 1970–1985. Kbh. 1971.

opportunity-cost betragtning, som for universiteterne, hvis bevillinger vil være afhængig af om de bevilgende myndigheder finder forskningsresultaterne relevante for samfundsudviklingen. Et yderligere argument for adskillelse er, at der må være mulighed for forskningsaktivitet uden umiddelbar tilknytning til undervisning, således som det allerede sker gennem forskningsrådbevillingen.

Det store problem ved en overordnet styring af forskningen er imidlertid efter hvilke kriterier forskningen skal styres og hvem, der skal opstille disse kriterier og fordele bevillingerne. Blandt studerende og mange andre er der en udbredt frygt for, at en større kompetancedelegation til forskningsrådene el. tilsvarende organer er ensbetydende med »professorvælde« på forskningens område og forringet kvalitet af universitetsuddannelserne.

Der har i den senere tid været fremlagt flere alternative forslag til tilvejebringelse af styring af såvel den højere uddannelse som forskningen på landsplan.

Det falder uden for denne artikels rammer at kommentere de enkelte forslag, hvoraf nogle som f. eks. Centerudvalgets [13] forudsætter omfattende ændringer i universiteternes interne opbygning og uddannelsesstruktur, mens andre forslag f. eks. Undervisningsministeriets struktur- og rationaliseringsudvalgs [14] er mindre fantasirigt, men til gengæld mere kontant, for såvidt som man har beskæftiget sig mere med muligheden for rationalisering og effektivisering indenfor det eksisterende uddannelsessystem end med konkrete ændringer af dette. Hidtil er strukturudvalgets forslag om nedsættelse af et planlæggende og koordinerende uddannelsesråd bestående af minister- og interesseorganisationsudpegede medlemmer blevet fulgt, mens forslaget om oprettelse af et direktorat for de videregående uddannelser med vidtgående beføjelser f. s. v. angår ressourcefordeling mellem uddannelsesinstitutionerne, adgangsregulering, uddannelsernes omfang og indhold m. v. endnu ikke er ført ud i livet.

Fælles for alle de fremførte forslag er, at de kun kan realiseres gennem alvorlige indgreb i uddannelsesinstitutionernes autonomi. Det er tvivlsomt, om overordnet styring kun kan etableres med sådanne midler. Det er symptomatisk, at vi med forslagene har fået konkretiseret en række styringsinstrumenter, mens vi endnu ikke har fået konkretiseret de mål, vi styrer imod. Debatten om autonomi contra centraliseret styring får først mening, når målsætningen er fastlagt.

13. Planlægningsrådet for de højere uddannelser. Betænkning vedr. organisation og administration af uddannelsescentre. April 1970.
14. Undervisningsministeriets struktur- og rationaliseringsudvalgs 1. betænkning. September 1972.

Befolkningsfremskrivning for København

Jørgen Wedebye

1. *Behovet for fremtidsvurderinger*

I de senere år er der indtruffet en mærkbar forøgelse af behovet for skøn over den fremtidige befolkningsudvikling både for landet som helhed og for amter og kommuner samt dele af sådanne.

Dette skyldes først og fremmest stigende krav om talmæssigt grundlag for politiske og administrative beslutninger vedrørende *offentlige investeringer,* således når man skal fastlægge størrelsen af sygehuse, plejehjem, skoler og andre uddannelsesinstitutioner, børne- og ungdomshjem, vejanlæg o. lign. Eksemplerne viser, at det ikke er tilstrækkeligt med samlede skøn over totale folketal for et vist antal geografiske områder. Skoler og plejehjem betjener hver sin ende af aldersskalaen, og for sygehusene, som ganske vist har patienter i alle aldre, afhænger belægningens omfang nok så meget af befolkningens aldersfordeling som af dens samlede størrelse. Der er altså brug for *aldersfordelte* befolkningsfremskrivninger.

Ved fastlæggelsen af de samlede budgetmæssige og finansielle rammer f. eks. for en kommunes aktivitet, er det tilstrækkeligt med fremtidsvurderinger, der geografisk omfatter kommunen som helhed, men samtidig stiller institutionsplanlægningen krav om distriktsvise opdelinger, ofte på ret små områder.

Inden for den offentlige sektor er der således flere forskellige behov, men udover disse kan man pege på interesse også fra erhvervslivets side i befolkningsfremskrivninger både for små og store områder. Her bliver resultaterne fortrinsvis anvendt i forbindelse med bedømmelsen af fremtidige afsætningsbetingelser og dermed i realiteten som grundlag for beslutninger, der i sidste instans får indflydelse på *størrelsen af de private investeringer* (bygninger, anlæg, maskiner osv.).

Forbindelsen med de offentlige og private investeringsbeslutninger rummer en væsentlig del af forklaringen på det stigende behov for befolkningsfremskrivninger. Det har nemlig været et karakteristisk træk ved den økonomiske udvikling, at investeringerne og dermed beslutningerne bag disse har fået gradvis tiltagende betydning på grund af teknisk udvikling og øget stordrift både i erhvervslivet og i den offentlige sektor. Der er i vid udstrækning indtruffet en størrelsesmæssig koncentration i den forstand, at den enkelte investering og dermed den bagvedliggende beslutning i dag har væsentlig større betyd-

ning end tidligere, hvor der i højere grad var tale om en spredning over et betydeligt antal hver for sig kun mindre vidtrækkende beslutninger. Man kan f. eks. nævne hospitalsområdet, hvor tendensen går i retning af færre, men til gengæld større og meget kostbart udstyrede hospitaler.

Endvidere kan man pege på den byggetekniske udvikling, som har ført til hurtig og samlet opførelse af meget store boligkomplekser, hvis institutionelle behov ikke melder sig lidt efter lidt som ved en mere gradvis udbygning, men på én gang og praktisk talt samtidig med indflytningen. Desuden er børneinstitutionsbehovet (vuggestuer, børnehaver og fritidshjem) særlig stort i nybyggede områder, hvor begge forældre i meget stor udstrækning har erhvervsarbejde.

Under disse vilkår kan fejldispositioner selv i enkelttilfælde blive alvorlige, også ud fra et samfundssynspunkt, og tilvejebringelsen af et prognosemæssigt arbejdsgrundlag bliver derfor i stigende grad anerkendt som en offentlig opgave.

De nævnte forhold har medført et stadig mere intensivt samarbejde mellem f. eks. boligselskaber og politiske og administrative myndigheder, og problemernes løsning stiller i den sidste ende krav om en sammenhængende planlægning, som ikke kan gennemføres i praksis uden et befolkningsstatistisk fundament, også med hensyn til fremtidsvurderinger.

Men én ting er at konstatere behovet, en anden og langt vanskeligere at imødekomme det. Den saglige behandling af hele dette problem foregår i øjeblikket ved et nært samarbejde mellem flere, henholdsvis statslige og kommunale instanser repræsenterende statistikproduktion, byggeforskning, planlægningsvirksomhed, databehandling og demografi (befolkningsforskning).

2. *Prognoseproduktion og -anvendelse, et kommunikationsproblem*

Det første problem i forbindelse med en befolkningsfremskrivning ligger i *metodevalget* samt i den konkrete opstilling af de *forudsætninger,* som metodens praktiske anvendelse stiller krav om. Dernæst må *produktionsspørgsmålet* løses (under inddragelse af EDB-tekniske hjælpemidler), og når selve resultaterne foreligger, må disse *fortolkes,* hvilket kræver kendskab både til metoden og til de anvendte forudsætninger.

Endelig kommer vi til *resultaternes praktiske anvendelse* som underlag for konkrete beslutninger. En ganske kritikløs anvendelse uden forudgående fortolkning kan i realiteten føre til misbrug, og hele sagen kommer på denne måde til at antage karakter af en sammenhængende helhed. Via fortolkningsproblemet føres brugeren tilbage til forudsætningsvalget og må også i et vist omfang kunne vurdere de metodiske aspekter.

I sig selv ville dette være mindre problematisk, hvis det var samme instans, som udarbejdede og anvendte befolkningsfremskrivningerne, hvilket

imidlertid kun sjældent er tilfældet. For Københavns vedkommende udarbejdes befolkningsfremskrivningerne af kommunens statistiske kontor under magistratens 1. afdeling, men resultaterne anvendes af samtlige magistratsafdelinger og kommer i øvrigt til at indgå i den politiske debat både i og uden for København.

Den omtalte sammenhæng mellem produktion og anvendelse rejser derfor et *kommunikationsproblem,* som må søges løst ved, at producenten sammen med de talmæssige resultater bringer en *metode- og forudsætningsbeskrivelse* kombineret med et afsnit om *vurderingen af fremskrivningens resultater.* En sådan vurdering må dog nødvendigvis antage en forholdsvis generel karakter, og producenten bør derfor helst konsulteres direkte, når der i praksis skal tages stilling til en konkret anvendelse af fremskrivningens resultater.

3. *Hovedprincipperne for den københavnske fremskrivning*

Ovenstående principielle betragtninger skal i det følgende eksemplificeres ud fra en beskrivelse af arbejdet med at producere den nu foreliggende befolkningsfremskrivning for København.

Tidsmæssigt rækker fremskrivningen til 1987, og offentliggørelsen dækker Københavns kommune fordelt på 20 distrikter, idet man dog herudover har medtaget Frederiksberg kommune under ét. Resultaterne er fordelt efter køn og femårs aldersgrupper.

For at kunne foretage fremskrivningen har man fundet det nødvendigt at inddrage oplysninger vedrørende hele Nordøstsjælland i beregningerne ud fra den betragtning, at udviklingen i hele dette område indvirker på udviklingen i Københavns kommune og omvendt. Generelt må man endvidere kunne antage, at bevægelserne i de forskellige befolkningsgrupper gennem tiden mellem de enkelte områder i Nordøstsjælland i stor udstrækning skyldes flytninger *inden for* denne region. Udviklingen i Nordøstsjælland som helhed opfattes med andre ord som en ramme for udviklingen i de enkelte delområder, i dette tilfælde København.

Den ydre afgrænsning falder herved sammen med egnsplanregionens, således at de resultater, der vil komme ud af bestræbelserne for at etablere en egnsplan for Nordøstsjælland på et senere tidspunkt i forbindelse med fornyede beregninger, vil kunne indpasses i forudsætningerne for en revideret befolkningsfremskrivning for Københavns kommune.

Metodisk omfatter beregningerne to bestanddele, hvoraf den ene kan karakteriseres som »*planlægningsorienteret*«, idet den omfatter virkningerne af forventet nybyggeri samt af kommende saneringer og nedrivninger, mens den anden, som er af *ren befolkningsstatistisk karakter,* omfatter fødsler og dødsfald samt flytninger inden for den bestående boligmasse.

De »*planlægningsorienterede*« forudsætninger er udarbejdet af Egnsplanrå-

dets planlægningsafdeling samt Københavns kommunes Generalplandirektorat og Stadsingeniørens Direktorat, og de omfatter en detaljeret opstilling for samtlige delområder vedrørende de nævnte ændringer i boligmassen for hvert enkelt fremskrivningsår.

Beregningsmæssigt har man herefter »befolket« nybyggeriet samt »affolket« nedrevne lejligheder i overensstemmelse med de senere års erfaringer vedrørende størrelsen og sammensætningen af de befolkningsforskydninger, sådanne boligændringer giver anledning til. Som helhed drejer det sig for Københavns kommune om ca. 48.000 nyopførte og ca. 30.000 nedrevne boliger i perioden frem til og med 1986. Vestamagerplanerne tegner sig for knap halvdelen af den nævnte tilgang på grund af nybyggeri.

De *befolkningsstatistiske* forudsætninger er opstillet af statistisk kontor på grundlag af den løbende statistik over fødsler, dødsfald og flytninger.

Med hensyn til fødslerne har man uændret videreført forholdene i 1971 gennem hele fremskrivningsperioden.

Dødelighedsberegningen støtter sig på erfaringerne fra hovedstadsområdet i slutningen af 1960'erne, og også på dette område er der tale om en uændret videreførelse gennem hele fremskrivningsperioden.

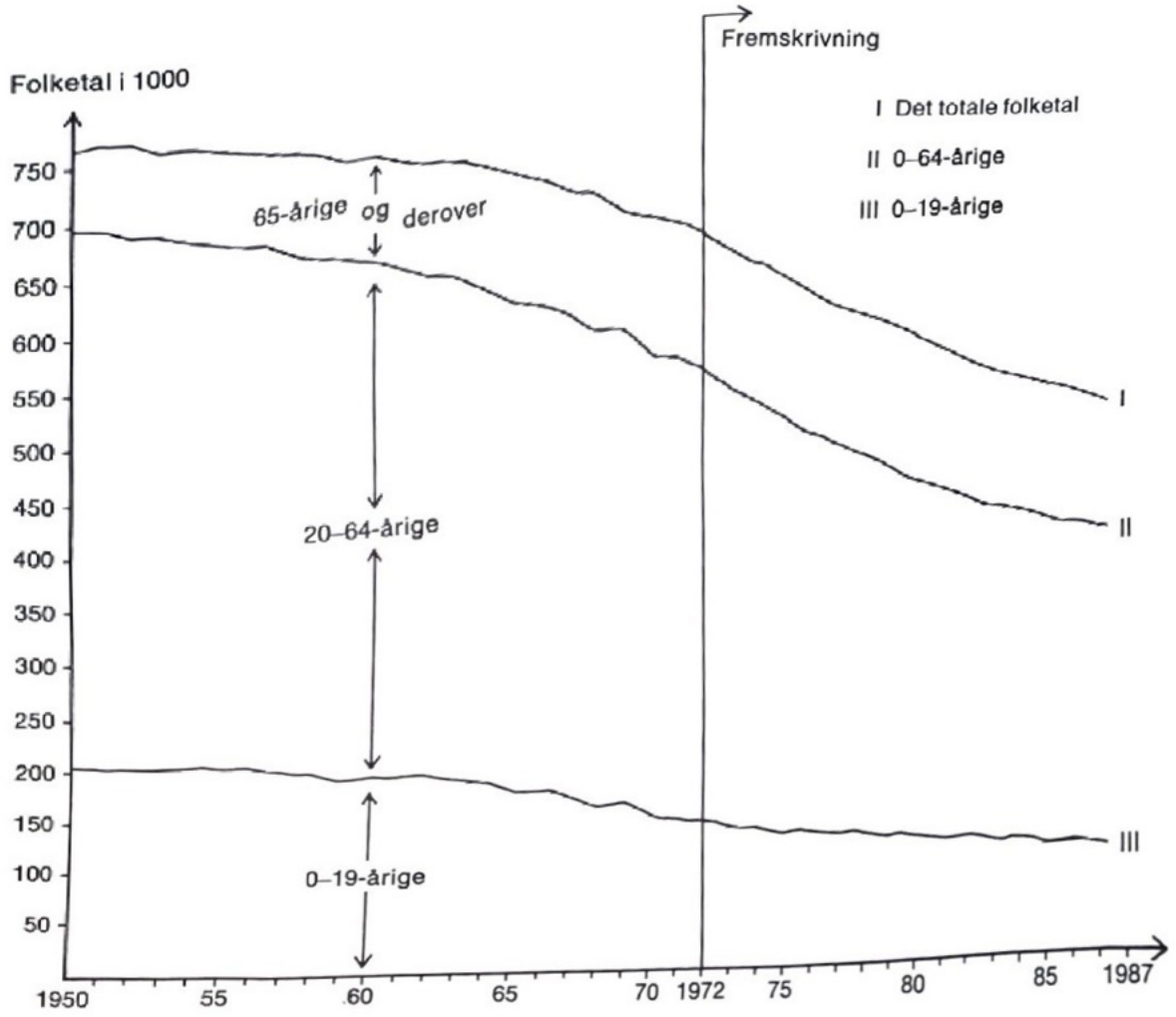
For flytningernes vedkommende må den før omtalte særbehandling af forventede flytninger på grund af til- og afgang i boligmassen medføre, at den befolkningsstatistisk understøttede fremskrivning af de resterende flytninger afgrænses til flytninger inden for den til enhver tid bestående boligmasse. Dette er sket ved at indkredse sidstnævnte flyttebestanddel i statistikken for 1971 og derefter videreføre dette års flyttetilbøjelighed uændret frem til 1987.

Beregningsteknisk er fremskrivningen gennemført således, at den angiver folketallene pr. 1. januar hvert år.

4. *Fremskrivningens hovedresultater*

Resultaterne er for Københavns vedkommende i sammenfattet form belyst i den følgende figur, der tillige angiver den faktiske udvikling siden 1950, hvor Københavns folketal ophørte med at stige. Figurens øverste kurve (I. det totale folketal) viser en nedgang fra ca. 770.000 personer i 1950 til ca. 610.000 ved fremskrivningens udgangspunkt den 1. januar 1972. Nedgangen fortsætter ifølge fremskrivningen i de følgende år, og folketallet skulle under de anvendte forudsætninger nå ned på ca. 435.000 personer ved begyndelsen af 1987.

Det årlige fald har været stigende op til ca. 12–15.000 personer om året i de senere år. Denne størrelsesorden gør sig også gældende i den første del af fremskrivningsperioden, hvorefter det årlige fald afdæmpes noget og til sidst nærmer sig ca. 9.000 personer om året. Modsvarende dette falder kurven

over det totale folketal stærkt netop nu i begyndelsen af 1970'erne, hvorimod den viser en udfladende tendens i fremskrivningsperiodens sidste 6–7 år.

Den mellemste kurve (II) belyser antallet af 0–64 årige, således at afstanden mellem den øverste og den mellemste kurve (I ÷ II) illustrerer udviklingen i antallet af personer på 65 år og derover. I antal er denne aldersgruppe nogenlunde uændret gennem fremskrivningsperioden, hvilket medfører, at gruppens andel af Københavns samlede befolkning stiger fra 18 pct. i dag til ifølge beregningerne at skulle udgøre ca. 25 pct. i 1987, jfr. nedenstående tabel, der angiver de procentvise fordelinger.

Københavns befolkning procentvis fordelt efter alder

Alder	1950	1972	1987
0–19 år	28	21	19
20–64 år	63	61	56
65 år og derover	9	18	25
I alt	100	100	100

Nedgangen i Københavns folketal koncentrerer sig altså udelukkende på aldersklasserne under 65 år, og med de anvendte forudsætninger skulle den forholdsvise andel af 20–64 årige falde fra de nuværende 61 pct. af den samlede befolkning til ca. 56 pct. i 1987, mens den tilsvarende forskydning for børn og unge under 20 år går fra 21 pct. i dag til ca. 19 pct. i 1987. De nævnte forskydninger i den relative aldersstruktur udtrykker en fortsættelse af tendenser, der også har gjort sig gældende siden 1950, se tabellen.

Med hensyn til nærmere detaljer skal der i øvrigt henvises til publikationen. Her skal blot nævnes, at der for de enkelte distrikter er tale om meget uensartede tendenser, dog nedadgående overalt, bortset fra Sundbyvester, som til gengæld viser en betydelig fremgang, idet folketallet efter en beskeden stigning frem til midten af 1970'erne forøges med ca. 5.000 personer om året gennem resten af fremskrivningsperioden. Årsagen ligger naturligvis i den anvendte forudsætning om et byggeri på Vestamager på 23.000 boliger i årene 1975–1986.

Christianshavn viser stort set uændret folketal, mens den største nedgang findes på »Indre Nørrebro«, nemlig et gennemsnitligt fald på ca. 2.500 personer pr. år, hvorefter kommer »Vesterbro«, »Østerbro« og »Indre by« med gennemsnitlige årlige fald på hhv. ca. 1.700, 1.600 og 1.000 personer.

5. Fortolkningen og den praktiske anvendelse af fremskrivningen.

5. 1. Det korte løb

Hvorledes skal nu disse resultater opfattes (fortolkes), og hvordan kan de anvendes i praksis?

I disse henseender vil der først og fremmest være grund til at anlægge en sondring mellem *det korte* og *det lange* løb, selv om grænsen mellem disse to tidsdimensioner naturligvis ikke kan fastlægges ganske nøjagtigt. Det forholder sig imidlertid således, at de »planlægningsorienterede« forudsætninger, specielt for så vidt angår nybyggeriet og dettes geografiske fordeling, støtter sig på allerede meddelte byggetilladelser samt konkret foreliggende projekter i de første 4–5 år, hvorimod grundlaget i væsentlig højere grad er skønsmæssigt opstillet for de følgende års vedkommende.

For de befolkningsstatistisk bestemte forskydninger (fødsler, dødsfald og flytninger i øvrigt, altså inden for bestående boligmasse) kan der naturligvis indtræffe ændringer i de igangværende tendenser og relationer, som jo ligger til grund for fremskrivningen, men i nogle henseender kan man dog regne med en vis stabilitet i de nærmest kommende år.

Dette gælder først og fremmest for dødeligheden, hvor yderligere nedgang efterhånden forudsætter væsentlige fremskridt i bekæmpelsen af stærkt modstandsdygtige sygdomsgrupper som kræft, hjertesygdomme og kredsløbssygdomme.

For fødslernes vedkommende er de umiddelbare virkninger af de nye svangerskabsforebyggende midler formentlig overstået i slutningen af 1960'erne, og en stigning i fødselstallet fra 1970 til 1971 synes ikke at være fortsat i 1972. Der er derfor noget, der tyder på en foreløbig stabilisering netop på det niveau, som er lagt til grund for fremskrivningen.

Tilsvarende synspunkter er derimod ikke i samme grad berettigede, for så vidt angår flytningerne (som tilmed i stor udstrækning er mest afgørende), i hvert fald ikke for de enkelte aldersklasser i de enkelte distrikter, men for større aldersgrupper kan man antagelig regne med, at hovedtendensernes retning (om end ikke nødvendigvis deres styrke) vil holde nogenlunde stik i de førstkommende år.

En helt umiddelbar anvendelse af fremskrivningsresultaterne bør herefter, i hvert fald for distrikternes vedkommende, begrænses til de nærmeste ca. 4–5 år frem i tiden.

5. 2. Det lange løb

På længere sigt må der nemlig anlægges en helt anden og væsentlig mere nuanceret fortolkning af fremskrivningens resultater.

Ifølge fremskrivningen falder folketallet på »Indre Nørrebro« til et niveau i slutningen af fremskrivningsperioden, som i givet fald ville være ensbetydende med et vist antal ledige lejligheder i denne bydel, endog til trods for en betydelig saneringS- og nedrivningsvirksomhed netop her. Dette forekommer umiddelbart påfaldende, og resultatet kan da også kun vurderes ved at inddrage hele fremskrivningens baggrund taget i videste forstand.

For det første er det på så forholdsvis langt sigt nødvendigt at få karakteriseret fremskrivningen som en ren og skær konsekvensberegning. Selv den »planlægningsorienterede« del af regnestykket er som nævnt stærkt skønnet i den sidste del af perioden, men herudover er der tale om en meget håndfast videreførelse af forhold, som fuldt ud knytter sig til de *nuværende* samfundsbetingelser, hvis betydning her må tages i betragtning på en helt anden måde end i det korte løb. Selv om samfundsbetingelserne kun ændrer sig gradvis og med begrænsede virkninger på kortere sigt, fordi tilpasning tager tid, så kan der i det lange løb blive tale om særdeles mærkbare virkninger.

For »Indre Nørrebro« må fremskrivningsresultatet i 1987 med andre ord fortolkes som den beregningsmæssige konsekvens af at videreføre en befolkningsafvandring, *som gør sig gældende allerede nu, og dermed hænger sammen med de eksisterende bolig- og miljøforhold på Nørrebro sammenholdt med boligmarkedsbetingelserne i almindelighed samt erhvervs- og trafikforhold m. m. både på og uden for Nørrebro.* Eksempelvis har altså de *nuværende* huslejerelationer mellem boliger af varierende kvalitet og beliggenhed også ud over Nørrebro (og København) samt boligsikringsordningen og boliganvisningspolitikken betydning for den fremskrivningsafspejling, der efter be-

regningerne viser sig for »Indre Nørrebro« i 1987. Boliganvisningsbestemmelserne er forøvrigt for nylig blevet ændret for Københavns vedkommende, således at enlige personer nu kan få tildelt toværelses lejligheder, hvilket jo ikke er ganske uden betydning ved vurderingen af den foreliggende befolkningsfremskrivnings langtidsresultater.

Men det er naturligvis klart, at beregningerne efter sagens natur ikke har kunnet afpasses efter boligpolitiske foranstaltninger, som måtte blive truffet om 3, 4 eller 5 år, ja end ikke efter det boligforlig, som nu er på trapperne. Generelt er man med hensyn til disse og andre almindelige samfundsbetingelser bundet til at arbejde ud fra de eksisterende vilkår, som danner den egentlige baggrund for de relationer, fremskrivningen bygger på, i hvert fald for så vidt angår den befolkningsstatistisk understøttede del af regnestykket.

Nu bør det udtrykkeligt understreges, at sådanne konsekvenser i retning af ledige lejligheder, som har givet sig til kende for »Indre Nørrebro«, ikke er nogen almindelig foreteelse.

Det bør måske også nævnes, at problemet de steder, det forekommer, nemt kunne være imødegået (skjult) ved i beregningerne at sørge for, at lejlighedsmassens beboelsesudtynding blev stoppet ved en eller anden bestemt grænse. Der foreligger imidlertid intet talmæssigt grundlag, som med tilstrækkelig sikkerhed kan understøtte en sådan forudsætning, som derfor kun kunne indbygges i beregningerne ved et subjektivt skøn. Noget sådant har man afstået fra, bl. a. fordi det i realiteten vil indebære en unødig komplikation af fortolkningsproblemet.

I øvrigt kan man vel ikke på forhånd afvise den mulighed, at folk om 15 år ikke blot vil ønske, men i nogen grad også være i stand til at undgå den del af boligmassen, som i dag er ringest udstyret, selv om det naturligvis er fuldt så tilladeligt at betvivle fremkomsten af en sådan tilstand. Man kan blot ikke vælge mellem disse (eller andre) anskuelser uden en eller anden stillingtagen til de fremtidige boligmarkedsbetingelser samt til miljøforhold, henholdsvis økonomi, erhvervsudvikling og trafikforhold i almindelighed.

Under sådanne vilkår kan det til visse formål være nyttigt at få kendskab til konsekvenserne af en nogenlunde uændret videreførelse af de nuværende betingelser. Navnlig er der jo nogle – først og fremmest politikere og planlæggere, men i øvrigt også deltagere i den almindelige samfundsdebat – som er i stand til *at påvirke de nævnte betingelser,* og hermed nærmer vi os spørgsmålet om den praktiske anvendelse af befolkningsfremskrivningens langtidsresultater.

Hvis man af en eller anden grund ønsker at modvirke realiseringen af fremskrivningens langtidsresultater, må man nemlig forsøge at gribe ind over for de påvirkelige blandt de bagvedliggende faktorer, som virker på længere sigt, altså f. eks. ændre boligpolitik, erhvervspolitik, miljøpolitik osv. I den henseende kan en fremskrivning netop i sit langtidsperspektiv være til stor hjælp,

først og fremmest fordi den muliggør en konfrontation af resultaterne med den målsætning, som i øvrigt måtte gøre sig gældende.

For en ordens skyld bør det så afslutningsvis nævnes, at værdien af en fremskrivning ikke lader sig måle på, om resultaterne på længere sigt viser sig at være holdbare. Fremskrivningen kan tværtimod have opfyldt et særdeles værdifuldt formål, hvis den i sig selv giver anledning til ændring af forskellige praktisk politiske dispositioner med et deraf følgende spænd mellem den faktiske og den fremskrevne langtidsudvikling.

En anden sag er, at der så må udarbejdes en fornyet fremskrivning under indtryk af de ændrede betingelser. Der vil formentlig under alle omstændigheder for Københavns vedkommende blive tale om revisioner enten hvert eller i det mindste hvert andet år.

Den danske økonomiske situation

Oliekrisen med de mange ukendte økonomiske følgevirkninger har medført, at en bedømmelse af den økonomiske udvikling i 1974 er forbundet med meget stor usikkerhed. Det økonomiske Sekretariat udsendte i slutningen af september sin rapport over den forventede økonomiske udvikling i 1974. Denne rapport blev belyst i sidste artikel. I oktober og november 1973 indtraf de begivenheder, der resulterede i oliekrisen, og som på afgørende måde har kuldkastet de prognoser, der indtil da var fremsat over den økonomiske udvikling i indeværende år.

I midten af januar måned udsendte Det økonomiske Sekretariat igen en oversigt over den forventede økonomiske udvikling i 1974 set i lyset af oliesituationen. Resultaterne af denne undersøgelse vil blive belyst under de enkelte afsnit.

Udenrigshandel og betalingsbalance

Underskuddet på betalingsbalancen i de 3 første kvartaler af 1973 er opgjort til 1.650 mill. kr., der fordeler sig som et underskud i første og andet kvartal af 1973 på henholdsvis ca. 1 mia. kr. og godt 1,1 mia. kr. og et overskud på ca. 450 mill. kr. i 3. kvartal af 1973. Meget tyder på at 3. kvartals overskud vil blive afløst af et betydeligt underskud i 4. kvartal, og der må derfor påregnes et samlet underskud på betalingsbalancen for hele 1973 på ca. 3 mia. kr.

Udenrigshandelen foreligger opgjort for januar-november 1973. Merimporten i denne periode beløb sig til 8,9 mia. kr. mod 4,7 mia. kr. i 1972, således at der er sket en forringelse på 4,2 mia. kr. I merimporten for 1973 indgår ikke den af FEOGA, EF's landbrugsfond, ydede landbrugseksportstøtte, der i de her nævnte måneder beløb sig til ca. 1,6 mia. kr.

Importen har i de første 11 måneder af 1973 været 42,1 mia. kr., mens det tilsvarende tal for 1972 var ca. 32,1 mia. kr. Denne importstigning afspejler i første række den høje efterspørgsel og aktivitet, der har gjort sig gældende i 1973. Derudover har ophævelsen af den særlige importtold pr. 1. april 1973 og de stigende råvarepriser været medvirkende hertil. Importen af forbrugsvarer, excl. personbiler, blev forøget med 34 pct. fra januar–november 1972 til de samme måneder af 1973. Inden for denne gruppe steg importen

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
Mill. kr.	1972	1973	1972	1973	1972	1973
Januar	2.597	3.862	2.307	2.549	290	1.311
Februar	2.858	3.269	2.403	2.913	455	364
Marts	3.081	3.505	2.565	2.986	516	519
April	2.610	3.389	2.343	2.584	267	805
Maj	2.912	4.212	2.689	3.144	223	1.068
Juni	2.791	3.642	2.653	2.961	138	681
Juli	2.722	3.388	2.129	2.824	593	564
August	2.782	3.604	2.251	2.659	531	945
September	2.961	3.745	2.489	3.679	472	66
Oktober	3.340	4.694	2.875	3.624	464	1.070
November	3.400	4.408	2.694	3.313	706	1.095
December	3.103		2.788		365	
I alt	35.155		30.136		5.020	

af de varige forbrugsgoder særlig stærkt med 53 pct. Importen af maskiner og andet kapitaludstyr blev i den betragtede periode forøget med 36 pct.

Den samlede industrieksport var frem til december 1973 ca. 20 pct. større end i 1972. Denne stigning må anses for moderat, når de gode afsætningsmuligheder, der har kendetegnet 1973, tages i betragtning. Landbrugets eksportfremgang har derimod været markant. Hvis landbrugseksportstøtten fra FEOGA medregnes, har stigningen været ca. 60 pct.

Danmarks eksport fordelt på aftagerlande har i 1973 vist et interessant forløb. I de første 11 måneder af 1972 udgjorde eksporten til de nuværende EF-lande 42,5 pct. af Danmarks samlede eksport, medens eksporten til REST-EFTA beløb sig til 30,8 pct. De tilsvarende procenter i 1973 var henholdsvis 47,7 ptc. og 28 pct. Fra 1972 til 1973 ser eksportstigningen til nogle af vore vigtige aftagerlande således ud: UK = 22 pct., Vesttyskland = 32 pct., Frankrig = 45 pct., Holland = 46 pct., Italien = 80 pct., Norge = 13 pct. og Sverige = 8 pct.

I septemberoversigten skønnede Det økonomiske Sekretariat, at betalingsbalanceunderskuddet for 1974 vil blive ca. 3,5 mia. kr. I slutningen af 1973 indtraf imidlertid en række begivenheder, hvis nettovirkninger på udenrigshandelen med al sandsynlighed vil medføre, at det virkelige betalingsbalanceunderskud for 1974 langt vil overstige de skønnede 3,5 mia. kr. Som helhed turde der således ikke herske tvivl om, at det internationale konjunkturforløb er blevet afdæmpet af oliekrisen. Dette betyder, at de gode afsætningsmuligheder, vore eksporterhverv oplevede i 1973, til dels bliver forringet. Dernæst kan nævnes, at Danmarks pris- og omkostningsstigninger i slutningen af året accelererede kraftigt med det resultat, at Danmark igen ligger

over det vesteuropæiske niveau. Dette berører konkurrenceevnen. Endelig bevirker de kraftige prisstigninger på olieprodukter, at udgifterne til import af energi vil stige kraftigt. Sekretariatets januaroversigt forventer, at importpriserne for energi i 1974 vil være 2,7–2,8 gange højere end før oliepriserne steg. Dette svarer til en stigning i importudgifterne – med uændrede importmængder – på 6,5 til 7 mia kr. Den faktiske stigning i valutaudgifterne i 1974 vil dog uden tvivl blive lavere end disse tal viser, da forsyningsvanskelighederne og prisforhøjelserne vil føre til en nedgang i de importerede energimængder. Det økonomiske Sekretariat skønner, at det ikke vil være urealistisk at betalingsbalanceunderskuddet i 1974 vil blive ca. 7 mia. Et underskud af denne størrelsesorden kan imidlertid indebære en så kraftig likviditetsopsugning i den indre økonomi, at det vil resultere i alvorlige finansieringsproblemer for erhvervene. Dette kan få til følge, at den indre efterspørgsel og dermed produktion og beskæftigelse presses ned, hvorved forringelsen af betalingsbalancen bliver noget mindre.

Penge- og kreditforholdene

Danmarks internationale nettolikviditet var ultimo 1973 7,8 mia. kr. mod ca. 6 mia. året før. Forbedringen skyldes, at den private sektors lånoptagning i udlandet er steget kraftigt. Således har erhvervslivet i de 8 første måneder af 1973 netto optaget finanslån for godt 1,0 mia. kr. mod ca. 600 mill. i hele 1972.

I perioden december 1972-november 1973 er bankernes indlån vokset med 14,4 pct. og udlånene med 15,1 pct. De tilsvarende tal for samme periode året før var henholdsvis 13,1 pct. og 11,7 pct. Sparekasserne havde i de førstnævnte måneder en indlånsfremgang på 12,8 pct., medens udlånene steg 18,4 pct. De tilsvarende stigninger året før var henholdsvis 12,1 pct. og 13,8 pct.

Obligationsudbuddet har i 1973 fortsat ligget på et meget højt niveau. Nettotilgangen af obligationer var i de 11 første måneder af 1973 nominelt 21,9 mia., eller godt 40 pct. mere end i samme periode året før. Nationalbanken aftog ca. 4 pct., postgirokontoret 3½ pct., forretningsbanker og større sparekasser 6 pct., ATP og Den sociale Pensionsfond 12½ pct., forsikringsselskaber og pensionskasser 20 pct. og gruppen »andre« ca. 54 pct. Det store obligationsudbud sammenholdt med 2 diskontoforhøjelser, hvoraf den sidste blev foretaget den 21. december 1973 og resulterede i en diskonto på 9 pct., har medført, at den effektive obligationsrente er steget støt gennem året. Desuden er troen på, at der pr. 1. 1. 1975 vil ske en liberalisering af salg af obligationer til EF-landene, dalet stærkt, hvilket yderligere har begrænset købelysten.

Priser, forbrug og investering

Prisstigningstakten har for første gang i mange årtier passeret 10 pct. Forbrugerprisindekset steg i november måned med 3,1 point, svarende til 11,2 pct. på årsbasis. Månedsprisindekset blev i samme måned opgjort til 126,7 med januar 1971 = 100. Sammenlignet med oktoberindekset har der været en stigning på 2,7 point. Af denne stigning skyldes 0,8 point den halvårlige regulering af boligposten på grundlag af huslejeudviklingen fra april til oktober 1973. Af den resterende stigning på 1,9 point stammer ca. 1/3 fra gruppen brændsel (olie, petroleum). Råvareprisindekset fra november steg i forhold til forrige måned med 21 point til i alt 180. I forhold til november 1972 er råvareprisindekset steget med 58 point, svarende til 48 pct. på årsbasis. Det økonomiske Sekretariat har skønnet, at niveauet for forbrugerpriserne, alene som følge af den stærke opgang i energipriser, som helhed vil stige med ca. 6–7 pct.

Det foreløbige detailomsætningsindeks for oktober viser i forhold til samme måned 1972 en stigning på 16,2 pct., hvoraf den reale stigning udgør ca. 5 pct.

En meget betragtelig del af den samlede forbrugsstigning er blevet rettet mod personbilmarkedet. Således er der i de første 11 måneder af 1973 nyregistreret 117.700 personbiler mod 86.920 i 1972, dvs. en stigning på 35,4 pct. Oliesituationen vil dog med stor sandsynlighed medføre, at salget af nye biler i 1974 må ventes at gå meget betydeligt ned fra det meget høje 1973-niveau.

Antal påbegyndt boligbyggeri i de større byområder var i november 1973 på 1724 lejligheder. Dette er et fald på ca. 22 pct. i forhold til november 1972. I januar–november 1973 var antallet af påbegyndt boligbyggeri ca. 30 pct. lavere end i tilsvarende periode i 1972.

Prisindeks

	Råvare-prisindeks 1973	Engros-prisindeks 1973	Forbrugerprisindeks		Månedsprisindeks	
			1972	1973	1972	1973
	1972 = 100	1968 = 100	1964 = 100		jan. 1971 = 100	
Januar	135	129	158,5	169,8	106,4	114,2
Februar	135	132	159,2	171,6	106,8	115,1
Marts	136	133	160,3	172,6	107,7	115,9
April	141	135	161,4	174,9	108,4	117,3
Maj	151	139	163,0	177,1	109,8	119,2
Juni	157	144	164,1	178,5	110,6	120,0
Juli	163	144	164,4	179,7	110,8	120,9
August	157	142	165,0	180,8	111,2	121,6
September	154	142	166,3	182,7	111,9	122,9
Oktober	159	145	167,5	184,8	112,4	124,0
November	180	148	168,9	187,9	113,4	126,7
December			169,5		113,9	

Indeks for detailomsætningen

	Værdiindeks		Værdiindeks sæsonkorrigeret		Mængdeindeks sæsonkorrigeret	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1968 gnstl. = 100					
Januar	129	149	136	158	118	128
Februar	122	131	138	157	119	125
Marts	141	153	144	156	123	123
April	135	147	144	159	122	124
Maj	148	158	143	156	120	120
Juni	146	162	145	165	121	126
Juli	146	161	147	164	123	124
August	150	168	151	170	126	128
September	151	164	153	174	126	129
Oktober	147	171	147	171	120	126
November	147		151		153	
December	202		151		122	

Det økonomiske Sekretariat ventede i september, at der i 1974 fortsat ville være en meget betydelig erhvervsmæssig investeringsaktivitet. Disse investeringer steg i faste priser ca. 15 pct. i 1973. I januaroversigten skønnes, at oliesituationen med dens eventuelle energiforsyningsvanskeligheder og de reducerede afsætningsmuligheder for vor eksport vil influere på investeringerne. I betragtning af de betydelige investeringer, der er under opførelse eller i ordre, forventes der ikke nogen brat vending i investeringsaktiviteten, men en tendens til nedgang senere på året kan næppe udelukkes.

Produktion og beskæftigelse

Danmarks bruttonationalprodukt for 1973 i løbende priser skønnes at være ca. 185 mia. kr. mod ca. 160 mia. kr. i 1972. I faste priser steg BNP med godt 5 pct.

Udviklingen i arbejdsløsheden tyder på, at den gennemsnitlige ledighed blandt de arbejdsløshedsforsikrede for hele året bliver knap $2^1/_2$ pct., hvilket må betegnes som helt ekstraordinært lavt. Arbejdsløshedsprocenten i november blev opgjort til 2,2. I 1972, hvor der navnlig i første halvår var en vis ledighed, blev årsgennemsnittet 3,6 pct. Faldet i ledigheden for 1973 har vist sig for alle hovedgrupper af arbejdsløshedsforsikrede. Dette gælder ikke mindst for udendørsfagene, hvor de nu foreliggende tegn på en svagere stigning i bygge- og anlægsaktiviteten endnu i efteråret 1973 ikke havde givet sig udslag i voksende ledighed blandt disse fag.

Ved at betragte antal ledige stillinger, der registreres gennem den off. arbejdsformidling, får man et vist indtryk af den mangel på arbejdskraft, der

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelses-indeks		Lønsumsindeks		Timelønsindeks	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973	1972	1973
	1000 pers.		1970 gnstl. = 100					
Januar	404,4	415,8	90,8	95,9	109,9	129,4	121,0	134,9
Februar	402,4	418,5	95,7	100,5	116,5	136,7	121,7	136,0
Marts	403,0	416,2	98,3	89,8	123,5	124,5	125,6	138,6
April	402,9	415,1	99,4	69,5	127,1	100,7	127,9	144,8
Maj	402,9	420,7	97,1	101,3	125,0	154,0	128,8	152,0
Juni	411,5	428,6	99,1	100,6	126,9	155,6	128,1	154,6
Juli	407,7	428,2	59,4	58,0	78,3	92,4	131,8	159,2
August	411,1	426,3	93,8	95,2	120,2	146,2	128,2	153,5
September	412,9	425,5	99,1	101,3	130,7	165,4	131,8	163,3
Oktober	414,2	427,0	99,1	100,8	131,4	167,5	132,6	166,2
November	416,1		99,9		134,0		134,2	
December	412,8		95,0		130,3		137,2	

har gjort sig gældende i 1973. I slutningen af efterårsmånederne var der således registreret 10–12.000 ubesatte arbejdspladser mod 7–8.000 i samme periode i 1972.

Beskæftigelsen i industrien er opgjort til og med oktober, hvor beskæftigelsen lå ca. 3 pct. over samme måned året før. Dette svarer til en industribeskæftigelse på 427.000 eller godt 13.000 flere end i 1972. Gennemsnitslønnen for arbejdere i industrien lå ifølge timelønsindekset i oktober 25,3 pct. over niveauet året før.

Oliesituationen i slutningen af 1973 gør en samlet bedømmelse af den danske økonomi i 1974 uhyre kompliceret. Givet er det dog, at der i 1974 vil ske en stærk opgang i pris- og omkostningsniveauet med en forringelse af vor betalingsbalance til følge. Forbrugsprisstigningerne kan forventes at blive ca. 12–15 pct. Samtidig er det på nuværende tidspunkt sandsynligt, at 6 dyrtidsportioner kommer til udbetaling i 1974, hvis der ikke sker politiske indgreb. Dernæst vil olieforsyningsvanskelighederne sikkert dæmpe det internationale konjunkturforløb i 1974 kraftigt. I vestlige industrilande skønner man på nuværende tidspunkt, at vækstprocenterne for 1974 vil ligge mellem 0 og 1 pct. Dette vil forringe Danmarks eksportmuligheder og således gøre udsigterne for produktionen og beskæftigelsessituationen mindre gode.

20. 1. 1974
S. L.

Politisk kronik

UDLANDET

Oktober 1973

1. – Islands statsmin. Olafur Johannesson offentliggør sit svar på premiermin. Heaths tilbud om forhandlinger om en løsning af fiskerikonflikten (se 6/9). Det går ud på, at Island fastholder, at der ikke kan forhandles før de britiske krigsskibe har forladt 50 miles zonen, og at Island vil afbryde de diplomatiske forbindelser, hvis dette ikke er sket inden 2/10 kl. 24. – 2. Olafur Johannesson meddeler, at Isl. ikke vil afbryde de dipl. forbindelser, og at han har accepteret en indbydelse fra Heath om at komme til London og forhandle om en løsning. Forinden har den britiske regering meddelt, at man vil trække krigsskibene tilbage i tillid til, at de britiske trawlere ikke vil blive generet af de isl. opsynsskibe, mens der forhandles om en midlertidig ordning indtil resultatet af havretskonferencen i Santiago 1974 foreligger. – 15.–16. Heath og Johannesson forhandler i London. – 19. Olafur Johannesson offentliggør resultatet af forhandlingerne med den br. regering, som han anbefaler. Ved en midlertidig ordning begrænses de britiske trawleres fangst til ca. 130.000 tons årl. (Storbr. havde tidligere krævet 145.000 tons og Island tilbudt 117.000 tons), desuden indføres forsk. begrænsninger i antallet, størrelsen og arten af de br. fartøjer, der må fiske inden for 50 miles grænsen. Aftalen gælder for 2 år.

Præsident Papadopoulos anmoder Spyros Markezinis om at danne en regering, hvis hovedopgave skal være at forberede og gennemføre fuldt ud korrekte valg, se 13/8. (M. har tidligere været minister, bl. a. i marskal Papagos' samlingsregering, hvor han som min. for øk. koordination gennemførte en 50 pct. devaluering af drachmen. Han stiftede og var leder af Fremskridtspartiet i det tidligere græske parlament). Forinden har præsidenten modtaget afskedsbegæringer fra samtlige sine ministre, deriblandt viceministerpræsidenterne Patakos og Makarezos (se 28/9), der sammen med Papadopoulos forberedte statskuppet i april 1967. 6/10 godkender præsidenten ministerlisten, der omfatter 21 kabinetsministre og 19 statssekretærer, alle civile. 6 af hver af de to kategorier var også medlemmer af den foregående regering.

2. – På Arbejderpartiets årsmøde i Blackpool bebuder skyggefinansmin. Denis Healey en fundamental omfordeling af magt og formuer, når partiet kommer til magten. De delegerede vedtager et omfattende nationaliseringsprogram, men et forslag om at nationalisere 25 førende selskaber forkastes med stor majoritet – 11. På det konservative partis årsmøde vedtages en resolution om genindførelse af dødsstraffen. Et forslag om, at Storbritannien skal anerkende Rhodesia som uafhængig stat og indstille sanktionerne forkastes med stort flertal.

3. – Den finske regering beslutter at underskrive frihandelsaftalen med EEC, og præsident Kekkonen giver ambassadøren i Bruxelles fuldmagt til at underskrive traktaten, hvilket sker 5/10. Paraferingen af aftalen fandt sted for over 14 mdr. siden (se 22/7–72), og forsinkelsen skyldes dels indre politisk strid. dels usikkerhed mht. Sovjetunionens holdning. Fra kommunistisk side fordømmes aftalen som stridende mod Finlands neutralitet, og også fra en del af

det soc. dem. parti har der været rettet kritik mod aftalen, som partiets ledelse på et møde 10/9 dog vedtog at godkende. For at skaffe klarhed over Sovjetunionens holdning aflagde Kekkonen i beg. af sept. et uofficielt besøg i Moskva. I forbindelse med beslutningen om at underskrive erklærer præsidenten, at aftalen er rent kommerciel og kun har til formål at sikre Finlands konkurrenceevne; den er fuldt ud forenelig med alle Finlands traktatlige forpligtelser, og den vil ikke ændre Finlands udenrigspolitik, hvori hovedhjørnestenen er venskabs-, samarbejds- og bistandstraktaten med Sovjetunionen.

Det østtyske Folkekammer vælger ministerpræsident Willi Stoph til DDR's præsident i st. f. afdøde Walter Ulbricht (se 1/8) og 1. viceministerpræsident Horst Sindermann til ny ministerpræsident.

6. – Stærke ægyptiske og syriske styrker indleder en stor og vel forberedt offensiv mod Israel og har i begyndelsen betydelig fremgang. Ægyptiske styrker går med støtte fra de af Sovjetunionen installerede raketbatterier over Suezkanalen, og 8/10 melder den ægyptiske overkommando, at Suezkanalens østbred i hele sin længde er i ægyptiske hænder, og at ægyptiske styrker har generobret Qantara, den tidligere provinshovedstad i Sinai. Et kommunique fra Cairo hævder, at ægyptiske styrker vælter ind i Sinai trods desperat modstand. Den israelske øverstkommandrende general David Elazar siger, at ægypterne har oprettet tre brohoveder på Kanalens østbred, et ved Qantara, et andet over for Ismailia og et tredie nær ved byen Suez. I de flg. dage er der forholdsvis roligt på Suezkanal-Sinai fronten, men ægyptiske styrker strømmer stadig over Kanalen, og 13/10 falder de sidste befæstede israelske stillinger på østbredden. 14/10 om morgenen åbner de ægyptiske styrker (anslået til 100.000 mand) støttet af stærke panserformationer en offensiv ind i Sinai på hele den 100 mil (eng. mål) lange front. Hovedstødet rettes mod Mitta passet, det sydligste af de tre pas. der fører ind i hjertet af Sinai halvøen. I de flg. dage raser et voldsomt tankslag. En israelsk talsmand siger 17/10, at den ægyptiske offensiv er bragt til standsning på alle frontafsnit, at den ægyptiske hær har gjort små eller ingen fremskridt i fremstødet mod øst, og at israelske tanks og fly ødelægger mange ægyptiske tanks og mange raketstillinger. Mens tankslaget raser, har en israelsk styrke 16/10 sat sig fast i et brohoved på vestsiden af Kanalen mellem Store Bittersø og Ismailia. Omkring dette tidspunkt tager krigen en vending i Israels favør. 17/10 indleder israelske styrker et modangreb i Sinai, og samtidig udvides brohovedet på Kanalens vestside. I Tel Aviv meddeles 20/10, at brohovedet har en længde af 25 mil og en dybde af næsten 20 mil, at de israelske styrker har ødelagt eller erobret mange SAM-raketstillinger og står 70 mil fra Cairo. Det hævdes samtidig, at Israels herredømme i luften er fuldstændigt.

Da våbenstilstanden 22/10 træder i kraft, anslås der at være 12.000 israelske soldater med 200 tanks i brohovedet på Suezkanalens vestside, og brohovedet omfatter ca. 500 kvadratmil ægyptisk jord. På østsiden af Kanalen holder de ægyptiske styrker en landstrimmel fra Port Said til Ismailia-området og en anden landstrimmel fra et punkt øst for Store Bittersø til Suezbugten, i alt 400–450 kvadratmil. På våbenstilstandsidspunktet er den tredie ægyptiske arme omringet af israelerne nær ved byen Suez, og de israelske styrker har nået havnebyen Adabiya syd for Suez og har afskåret alle vejforbindelser mellem Suez og Cairo.

På fronten i nord lykkes det stærke syriske styrker med 1400 tanks i de første 3–4 dage af krigen at trænge mere end 15 mil ind i israelsk besat område, tage »spøgelsesbyen« Qneitra og trænge frem over Golan højderne til nogle få mil fra det egentlige Israel. Irak træder ind i krigen 10/10, da det meddeles fra Bagdad, at en irakisk panserstyrke på 18.000 mand og 200 fly er gået i aktion mod de israelske styrker på nordfronten. I mellemtiden har de israelske styrker fået forstærkninger og

iværksat en kraftig modoffensiv, og premiermin. Golda Meïr meddeler 10/10, at Golan højderne er tilbageerobret af Israel og fjenden kastet tilbage til syrisk territorium. Bladkorrespondenter meddeler, at de syriske styrker har mistet ca. 800 tanks. 12/10 er den syriske hær drevet tilbage bag 1967-våbenstilstandslinien, og israelske soldater og panserstyrker under stærk modstand trængt ind i Syrien. Jordan og Saudiarabien går ind i krigen 13/10. Fra Amman meddeles officielt, at der p. gr. af situationen på den syriske front er sendt tropper til Syrien, hvor de er stillet under syrisk kommando. Fra Saudiarabien meddeles, at saudiarabiske tropper efter kong Feisals ordre kæmper mod Israel på den syriske front.

Ved våbenstilstanden 24/10 er stillingen den, at israelerne har generobret Golan højderne, er trængt dybt ind i Syrien, hvor de står 20 mil fra Damaskus, og har besat ca. 300 kvadratmil syrisk territorium; det er dog lykkedes det syriske forsvar at holde hovedforsvarspositionen ved Sasa. Umiddelbart før våbenstilstanden generobrer Israel Mount Hermon, som dominerer vejen til Damaskus, og som var blevet taget af syriske styrker i begyndelsen af krigen.

7. – Irak nationaliserer de 23.75 pct. af aktiekapitalen i Basrah Petroleum Company, som ejes af amerikanske olieselskaber (BPC var oprindelig et datterselskab af Iraq Petroleum Company, men blev holdt uden for ved nationaliseringen af IPC i 1972). Det officielle irakiske nyhedsbureau meddeler, at nationaliseringen må ses på baggrund af Israels »imperialistiske aggression mod den arabiske nation«, og ifl. Bagdad radio gjorde situationen det nødvendigt at rette et slag mod de amerikanske interesser, således at den arabiske olie kunne blive et våben i arabernes hænder og ikke i hænderne på imperialister og zionister. Iraks regering opfordrer alle andre olieproducerende arabiske lande til straks at standse eksporten af olie til USA. – 9. I USA, hvor man i nogen tid har været bekymret for den fremtidige energiforsyning, holder præsident Nixon møde med sine rådgivere på dette område. Efter mødet understreger han, at USA må være sådan stillet, at ingen andre nationer kan afskære det fra olieforsyninger, Allerede før krigsudbruddet i Mellemøsten var der i USA indført et fordelingssystem for engroslagre af propangas, og 12/10 udvides systemet til med virkning fra 1/11 også at omfatte fyringsolie og visse andre olieprodukter. 10 pct. af de forsyninger, der er til rådighed, hensættes som reserve. – 16. Oliestaterne ved Den persiske Havbugt vedtager ensidigt en 70 pct. forhøjelse af »the posted price« for råolie, dvs. den pris, der benyttes ved beregning af skatter og royalties. Prisen stiger derved fra ca. 3 til ca. 5 dollars pr. barrel (159 l). – 17. På et møde i Kuwait beslutter medlemsstaterne i OAPEC, de olieeksporterende arabiske landes organisation, at nedsætte olieproduktionen med mindst 5 pct. hver måned, begyndende med oktober, på grundlag af produktionen i den foregående måned, indtil de israelske styrker fuldstændigt har rømmet de områder, de besatte i juni 67, og indtil palæstinenserne har genvundet deres legitime rettigheder. De fleste OAPEC-medlemslande nedskærer de flg. dage produktionen med 5 eller 10 pct. Desuden indfører en del af de arabiske oliestater embargo på eksporten af olie til USA og senere i okt. på olieeksporten til Holland, der beskyldes for for israelvenlig politik. Embargoen på eksporten til Holland har også alvorlige virkninger for andre lande, som får olieprodukter fra raffinaderierne i Rotterdam. Embargoen på eksporten til USA rammer ca. 6 pct. af det amerikanske forbrug.

8. – FN's sikkerhedsråd træder sammen efter anmodning af USA i et forsøg på at bringe krigen i Mellemøsten til ophør. Dette sker efter at udenrigsmin. Kissinger har haft samtaler med Sovjetunionens ambassadør i Washington Dobrynin samt med den israelske og den ægyptiske udenrigsminister og FN's generalsekretær Waldheim. Før sikkerhedsrådet træder sammen har præsident Nixon gennem de normale diplomatiske ka-

naler været i kontakt med den sovjetiske partichef Leonid Bresjnev. – 10. En talsmand for det amerikanske udenrigsministerium oplyser, at Sovjetunionen har startet en luftbro af militære forsyninger til Ægypten og Syrien og siger, at hvis denne luftbro bliver »massiv« vil der være opstået en ny situation i Mellemøsten. Han understreger, at USA viser tilbageholdenhed i konflikten i Mellemøsten og venter, at »alle vedkommende« gør det samme, og han citerer en 2 dage gammel udtalelse af Kissinger: at afspændingen ikke kan overleve uansvarlighed på noget område, heller ikke i Mellemøsten. – 15. Det am. udenrigsministerium meddeler, at USA har begyndt at sende militære forsyninger til Israel ad luftvejen for at hindre, at de sovjetiske leverancer til de arabiske stater skal forskubbe den militære balance i Mellemøsten. – 19. Præsident Nixon foreslår kongressen at bevilge 2.2 mia. dollars i militær hjælp til Israel. – 20. Udenrigsmin. Kissinger ledsaget af viceudenrigsmin. Joseph J. Sisco, hvis særlige område er Mellemøsten, ankommer til Moskva efter indbydelse af Bresjnev for at udveksle synspunkter om situationen i Mellemøsten. Før afrejsen har Kissinger i Washington haft møder med ambassadør Dobrynin og diskuteret konkrete forslag m. henblik på at standse krigshandlingerne. Hjemrejsen lægges over Tel Aviv. – 22. Sikkerhedsrådet vedtager med 14 stemmer – Kina undlader at stemme – et fælles amerikanske-sovjetisk resolutionsforslag, hvorefter sikkerhedsrådet opfordrer parterne til våbenstilstand inden 12 timer og til at forblive i de positioner, de har i det øjeblik våbenstilstanden indtræder. I resolutionen fastslås, at rådets res. nr. 242 af 22/11 1967 (hvori kræves »israelsk tilbagetrækning fra besatte områder«) skal gennemføres på alle punkter samt at der skal optages forhandlinger mellem de krigsførende under »passende auspicier« med det formål at skabe en retfærdig og varig fred i Mellemøsten. Israel, Ægypten og Jordan accepterer opfordringen til våbenhvile, Syrien reagerer ikke officielt, og Irak og PLO erklærer at ville fortsætte kampen. Krigshandlingerne fortsætter under gensidige beskyldninger for at krænke våbenstilstanden, og sikkerhedsrådet træder sammen igen og vedtager en ny resolution, hvorefter våbenstilstandslinien er de krigsførende parters positioner på det tidspunkt, da den første resolution skulle være trådt i kraft. Denne resolution accepteres også af Syrien under den forudsætning, at Israel skal rømme alle de siden 1967 besatte områder. Våbenstilstanden træder derefter i kraft 24/10 kl 6. 25/10 beslutter rådet, at der skal oprettes en fredsstyrke i Mellemøsten af kontingenter fra FN-lande, dog ikke de 5 permanente medlemmer af rådet. Fredsstyrken bliver på 7.000 mand, der foreløbig i 6 måneder skal stationeres i Mellemøsten. – 25. Amerikanske militærbaser i USA og Europa, herunder også den strategiske bombeflykommando (SAC) der er udstyret med kernevåben, sættes i alarmberedskab. Udenrigsm. Kissinger udtaler, at USA havde fået oplysninger om, at visse sovjetiske enheder var sat i beredskab, men understreger, at USA ikke betragter sig som værende i en konfrontation med Sovjetunionen. Han erklærer, at USA afviser en fælles amerikansk-sovjetisk styrke i Mellemøsten og endnu mere afgjort vender sig mod ensidig tilstedeværelse af styrker fra en hvilken som helst stormagt, især en nuklearmagt, i Mellemøsten. Præsident Nixon udtaler 26/10, at »europæiske venner« ikke har været så samarbejdsvillige i Mellemøstenkrisen, som de kunne have været, og forsvarsmin. Schlesinger siger samme dag, at USA vil foretage en vurdering af NATO-partnernes holdning i Mellemøstenkonflikten.

Den britiske regering offentliggør sine forslag for fase 3 af inflationsbekæmpelsen. Heri indgår bl. a. begrænsning af lønstigninger inden for et år til i almindelighed 7 pct. eller 2.25 pund ugtl., dog med mulighed for en vis pristalsregulering. The Counterinflation (Price and Pay Code) Order træder i kraft 1/11.

10. – Spiro T. Agnew meddeler, at han trækker sig tilbage som USA's vicepræsident. Samme dag idømmes han af en for-

bundsdistriktsdomstol en bøde på 10.000 dollars og 3 års betinget fængsel for unddragelse af indkomstskat i 1967. Der foreligger stærke anklager mod ham for bestikkelse og pengeafpresning under hans tid som guvernør i Maryland, og hans fratræden er led i en aftale mellem justitsmin. Richardson og hans advokater, hvorefter yderligere tiltale til gengæld frafaldes. – 13. Præsident Nixon udpeger den 60-årige leder af republikanerne i Repræsentanternes Hus Gerald R. Ford til USA's vicepræsident. Udnævnelsen skal godkendes af begge Kongressens kamre.

12. – Efter at det nye Storting (se 10/9) er trådt sammen og budgettet for 1974 forelagt, indgiver statsmin. Lars Korvald (se 6/10–72) regeringens afskedsbegæring, og kong Olav opfordrer Arbeiderpartiets leder Trygve Bratteli til at danne ny regering. Brattelis ministerliste foreligger 14/10, og den nye regering tiltræder 16/10. Den tæller 15 medlemmer hvoraf 3 kvinder. 5 var også ministre i Brattelis første regering, 3 på de samme poster som nu, nemlig kirke- og undervisningsmin. Bjartmar Gjerde, forsvarsmin. Alv Jakob Fostervoll og landbrugsmin. Thorstein Treholt. De to med nye poster er finansmin. Per Kleppe, der var handelsmin. i Bratteli's første regering. og justitsmin. Inger Louise Valle, der var chef for forbruger- og administrationsministeriet. De 9 nye ministre er: udenrigsmin. Knut Frydenlund, der har været ansat i udenrigsministeriet og bl. a. været ambassadesekretær, handelsmin. Jens Evensen, der var leder af den norske delegation ved forhandlingerne om handelstraktaten med EEC, endvidere socialmin. Sonja Ludvigsen, kommunalmin. Leif Aune, fiskerimin. Eivind Bolle, industrimin, Ingvald Ulveseth, samfærdselsmin. Annemarie Lorentzen, miljømin. Tor Halvorsen og forbruger- og administrationsmin. Odd Sagar Brattelis anden regering er ligesom den første en ren Arbeiderpartiregering, hvis parlamentariske basis er 62 af Stortingets 155 medlemmer. Den kan dog i en række spørgsmål regne med støtte fra Socialistisk Valgforbund (16 medl.).

En forbundsappeldomstol afsiger en kendelse om, at præsident Nixon skal udlevere lydbåndene (se 29/8) til den særlige anklager i Watergatesagen, professor Archibald Cox – 19. Nixon tilbyder at udlevere bekræftede resumeer af båndene til senatsudvalget og dommer Sirica. Cox afviser dette kompromis, og Nixon giver justitsmin (Attorney General) Elliott L. Richardson ordre til at afskedige Cox. Richardson træder tilbage, og det samme gør vicejustitsmin. W. Ruckleshaus. Cox afskediges derefter af R. Bork, der er Solicitor General. – 23. Nixon går med til at udlevere båndene til dommer Sirica. – 26. Formanden i Repræsentanternes Hus udtaler, at Huset vil undersøge mulighederne for en rigsretssag mod Nixon. – 31. Nixon hævder, at to af de afgørende bånd ikke eksisterer p. gr. af mangelfuld optagelse.

14. – Ved parlamentsvalget i Tyrkiet (se 6/4) taber Retfærdighedspartiet mere end 100 mandater og må afgive pladsen som det største parti til det republikanske folkeparti. Nationalforsamlingen får flg. sammensætning: Det republikanske folkeparti (soc. dem.) under ledelse af Bulent Ecevit 186 mandater, Retfærdighedspartiet under Suleyman Demirel 140, Velfærdspartiet 49, Det demokratiske parti 45, Pålidelighedspartiet 18, Det nationale aktionsparti 3, Enhedspartiet 1 og uafhængige 5.

Studenterdemonstrationer i Bangkok mod Thailands militære regime udarter til kampe med politi og militær, hvorunder henved 300 mister livet. Kong Bhumibol Adulyadej meddeler, at regeringen under feltmarskal Thanom Kittikachorn er trådt tilbage og professor Sanya Thammasak udnævnt til premierminister, men uroligheder ne ophører først da der 15/10 udsendes meddelelse om, at Thanom, hans vicepremierminister og indenrigsminister feltmarskal Propass Charusathiara og hans søn, general Nurong Kittikachorn, der ledede de militære aktioner mod demonstranterne, forlader landet. (Thanom var foruden rege-

ringschef tillige øverstkommanderende for de væbnede styrker og Propass siden 30/9, da han afløstes som chef for hæren af general Kris Sivara, hans stedfortræder).
– 16. Sanya Thammasak danner regering bestående af 10 civile og 3 militære, medens der i Thanoms regering sad 7 militære. Af de 13 viceministre er dog 2 generaler, én admiral og 3 politigeneraler. – 18. Regeringen nedsætter et udvalg, som i løbet af 3 mdr. skal udarbejde en ny forfatning. – 24. Luftmarskal Dawee udtaler til pressen, at unødvendige amerikanske tropper i Thailand vil blive trukket tilbage, men spørgsmålet om en fuldstændig tilbagetrækning vil kræve grundige overvejelser. – 25. Premiermin. Sanya udtaler i en regeringserklæring i nationalforsamlingen, at den nye regering anerkender Thailands traktatlige forpligtelser og ønsker et godt forhold til alle venligtsindede lande uden hensyn til ideologier. – 30. Der er nedsat et udvalg til at undersøge beskyldninger for korruption mod Thanom, Propass og Nurong.

16. – Den finske rigsdag vedtager at ratificere frihandelsaftalen (se 3/10) med EEC med 141 stemmer mod 36 (folkedemokraterne). 7 soc. dem. undlader at stemme, og 11 er fraværende.

23. – Siden våbenstilstanden i Vietnam 28/1 73 er der indberettet 27.500 krænkelser af våbenhvilen med 48.000 dræbte.

28. – Ved valget i Portugal besætter regeringspartiet, Accio Nacional Popular (ANP) ligesom i 1969 samtlige nationalforsamlingens pladser, nu 150 mod 130 i 1969. Ifl. en officiel opgørelse offentliggjort 11/11 afgav i hjemlandet 1.398.294 eller 60.5 pct. af de registrerede vælgere deres stemme, medens antallet af afgivne stemmer i de oversøiske territorier var 962.854, 658.832 flere end i 1969. Et par dage før valget havde oppositionens kandidater, samlet i Den demokratiske valgkommission (CDE) meddelt, at de trak sig tilbage, skønt det ved dekret af 11/9 var blevet forbudt kandidater at trække sig tilbage inden valgdagen. Siden valget i 1969 er der sket en radikalisering af oppositionen under indflydelse fra den kommunistiske undergrundsbevægelse, medens de mere moderate socialdemokrater er gået tilbage. Også inden for ANP er der sket en radikalisering, bl. a. gennem en ekstrem højregruppe af hjemvendte soldater fra Afrika under ledelse af general Augusto dos Santos, medens det liberale element, der efter valget i 1969 samlede sig om dr. Francisco Sá Carneiro og professor Miller Guerra, blev svækket, da de i begyndelsen af 1971 nedlagde deres mandater. De havde begge ladet sig opstille ved valget i 1969 efter opfordring af ministerpræsident Caetano.

30. – Den svenske udenrigsmin. Krister Wickman går af for at blive chef for Riksbanken, hvor han afløser Per Åsbrink, der fra 1/11 skal være skandinavisk direktør i IMF i Washington. – 31. Statsmin. Olof Palme giver på en pressekonference meddelelse om en større omdannelse af regeringen. Forsvarsmin. Sven Andersson bliver udenrigsmin. og indenrigsmin. Eric Holmqvist forsvarsmin. Det store indenrigsministerium deles i et arbejdsmarkedsministerium og et boligministerium, og civilministeriet omdannes til et kommuneministerium. De 3 nye ministerier besættes med hhv. landbrugsmin. Ingemund Bengtsson, undervisnings(»utbildnings«)min. Ingmar Carlsson og Hans Gustafsson, der ikke tidligere har været minister. Civilmin. Svante Lundkvist overtager landbrugsministeriet og Bertil Zachrisson (ny som min.) undervisningsministeriet. Nye er også to konsultative ministre: Gudrun Sigurdsen (u-hjælp) og Anna-Greta Leijon, der skal assistere arbejdsmarkedsministeren. I øvrigt fortsætter Gunnar Sträng som finansmin., Lennart Geijer som justitsmin., Sven Aspling som socialmin., Bengt Norling som kommunikationsmin., Kjell-Olof Feldt som handelsmin. og Rune Johansson som industrimin. Som »konsulter« fortsætter Bertil Löfberg og Carl Lidbom samt Camilla Odhnoff (familieanliggender) der dog fra 1/1 skal være landshøvding i Blekinge (Sveriges første kvindelige landshøvding).

November 1973

1. – Præsident Nixon nominerer senator W. Saxbe som justitsminister, og til særlig anklager i Watergatesagen udnævnes L. Jaworski (se 12/10). – 17. Nixon indrømmer, at han praktisk taget ingen indkomstskat betalte i 1970 og 1971. – 26. Nixons personlige sekretær Rose Mary Woods udtaler som vidne, at hun ved et uheld kan være kommet til at slette noget på båndene, så der er fremkommet huller.

4.–5. – På et nyt møde i Kuwait af repræsentanter for OAPEC-staterne (se 7/10) besluttes det, at produktionen af olie i november skal reduceres med 25 pct. i forhold til produktionen i september, heri indbefattet den produktion, der bortfalder som følge af embargoen på olieeksporten til USA og Holland p. gr. af disse landes støtte til Israel. I det udsendte kommunique fra mødet bebudes en yderligere nedsættelse af olieproduktionen i december med 5 pct. af produktionen i november, og det hedder videre, at produktionsnedskæringen ikke vil ramme de oliemængder, der importeres af lande, der er venligtsindede over for de arabiske stater. Disse lande vil stadig kunne importere olie fra de olieeksporterende arabiske lande i et omfang, der svarer til importen i de første 9 mdr. 1973. Det meddeles endeligt, at den algierske industrimin. Belaid Abdel Salam og den saudiarabiske oliemin. sheik Zaki Yamami vil foretage en rundrejse til de vestlige lande for at forklare de arabiske synspunkter, der ligger til grund for OAPEC's beslutninger. – 5. Shah Rezi Pahlevi af Iran erklærer i et interview, at Iran hverken vil begrænse eller udvide sin olieproduktion og ikke vil deltage i nogen embargo. En lignende holdning indtager Nigeria og Venezuela, der ligesom Iran er medlemmer af OPEC, organisationen af olieeksporterende lande, medens Indonesien erklærer, at dets produktion af olie, der for en stor del går til Japan, er beslaglagt – 6. EEC's udenrigsministre vedtager på et møde i Bruxelles en resolution, der opfordrer begge parter i Mellemøsten-krigen til straks at vende tilbage til de positioner, de indtog 22/10, for at lette en løsning af andre presserende problemer vedrørende krigsfangerne og den 3. ægyptiske armé, Israel opfordres til at rømme de områder, det har holdt besat siden krigen i 1967, og anerkende, at en afgørelse må tage hensyn til palæstinensernes legitime rettigheder. – 7. Præsident Nixon giver meddelelse om en række foranstaltninger med henblik på at begrænse energiforbruget og kræver og får en bemyndigelseslov, der sætter ham i stand til at gennemføre dem. Såvel i de 9 EEC-lande som i andre europæiske lande og Japan gennemføres i de følgende uger foranstaltninger med henblik på at spare olie og elektricitet, for en stor del af samme karakter som de restriktioner, der indføres i Danmark. I Storbritannien forværres situationen ved arbejdskonflikter, navnlig kulminearbejdernes vægring ved at udføre overarbejde. – 18. OAPEC beslutter på et møde i Wien at den planlagte nedskæring af olieproduktionen i december med 5 pct. ikke skal have virkning for EEC-landene med undtagelse af Holland. Dette sker med henvisning til EEC-landenes holdning til Mellemøstenkonflikten i resolutionen af 6/11. Fra januar 74 vil produktionen dog igen blive nedskåret med 5 pct. om måneden. – 19.–20. På OPEC's møde i Wien nedsættes en ekspertkomité der får til opgave at udarbejde en rapport om den fremtidige prisdannelse for råolie. – 22. Den japanske regering offentliggør en erklæring om Mellemøsten-konflikten, hvori den betegner enhver okkupation af territorium ved vold som utilladelig og kræver, at Israel skal rømme alle de områder, det besatte under krigen i 1967, og anerkende og respektere det palæstinensiske folks legitime rettigheder. (Allerede 6/11 havde den japanske regering i en verbalnote til de arabiske stater fordømt territorial ekspansion ved vold og udtalt, at Japan støttede FN–resolutionen af nov. 67).

7. – Under udenrigsmin. Kissingers ophold i Cairo sluttes der aftale om genoptagelse

af de diplomatiske forbindelser mellem USA og Ægypten, der har været afbrudt siden 6 dages krigen i 1967. – 11. Udenrigsmin. Kissingers plan til styrkelse af våbenhvilen i Mellemøsten underskrives ved 101 km stenen på hovedvejen fra Cairo til Suez af en israelsk og en ægyptisk general. Det fastslås, at der straks skal optages forhandlinger mellem parterne om tilbagevenden til våbenstilstandslinien 22/10 inden for rammen af en aftale om adskillelse af tropperne ved Suezkanalen under FN's kontrol. De øvrige punkter i aftalen drejer sig om fri passage for næringsmidler, vand og medicin til byen Suez, fri gennemfartsret for ikke-militære forsyninger til den indesluttede 3. ægyptiske armé på østbredden af Suezkanalen og udskiftning af israelske kontrolposter langs Cairo–Suez vejen med poster under FN–flag og endelig udveksling af krigsfanger. Det sidste punkt er gennemført 22/11 ved udveksling af 8301 ægyptiske og 238 israelske officerer og menige. I øvrigt forhandler de to generaler måneden igennem om gennemførelsen af våbenhvileaftalen, men 29/11 afbrydes forhandlingerne uden at der er opnået enighed. – 26.–28. På initiativ af præsidenterne Sadat, Ægypten og Assad, Syrien, afholder de arabiske stater en konference i Algier. Af de 15 deltagende lande er de 14 repræsenteret ved statsoverhovedet, medens kong Hussein af Jordan sender en stedfortræder. Irak og Libyen deltager ikke, derimod den palæstinensiske befrielsesorganisation PLO, og konferencen anerkender PLO som eneste repræsentant for det palæstinensiske folk. Mødet vedtager en erklæring, hvori det bl. a. hedder, at en forudsætning for fred i Mellemøsten er, at Israel rømmer alle besatte områder, først og fremmest Jerusalem, og at palæstinenserne får deres fulde nationale rettigheder tilbage.

Kongressen nedstemmer med 2/3 majoritet præsident Nixons veto mod et lovforslag, som begrænser præsidentens beføjelser til at føre krig.

8. – I en ny serie suppleringsvalg til Underhuset (se 28/7) holder de konservative Hove og Edinburgh North, men taber Berwick upon Tweed til de liberale, den femte liberale sejr i løbet af 12 mdr. Samtidig erobrer den skotske nationalist Mrs. Margo Mac Donald den hidtil sikre Labour-kreds Gowan i Glasgow. Partistillingen i Underhuset er herefter: 323 kons., 287 Labour, 11 lib., 2 skotske nationalister, 1 Demokratisk Labour (Dick Taverne) og 5 repræsentanter for 5 forsk. partier i Nordirland.

10. – Det opgøres, at praktisk talt hele det uafhængige sorte Afrika har afbrudt de diplomatiske forbindelser med Israel som tegn på solidaritet med de arabiske lande og under pres og løfter om økonomisk støtte. Det sidste land er Elfenbenskysten, hvis præsident Felix Houphouet-Boigny, har været en af Israels bedste fortalere i Afrika. De eneste afrikanske lande Israel endnu har diplomatisk forbindelse med, er Malawi og de små enklaver i Sydafrika Botswana. Lesotho og Swasiland. I de sidste 18 måneder har i alt 27 afrikanske lande afbrudt de diplomatiske forbindelser med Israel, heraf 18 siden 6/10.

12. – Storbritanniens 270.000 kulminearbejdere nægter at udføre overarbejde. – 13. Den britiske regering indfører nødstilstand for at kunne gennemføre foranstaltninger til sikring af energiforsyningen. Samtidig forhøjes diskontoen fra 11,25 til 13 pct. Nødstilstanden, der foreløbig gælder for en måned, godkendes 15/11 af Underhuset med 297 stemmer mod 278. – 21. Kulminearbejderne afviser et tilbud om lønforhøjelser på i alt 44 mill. pund.

13. – Trods modstand fra Folkealliancen (komm.) der har 2 repræsentanter i den islandske koalitionsregering, godkender Altinget den midlertidige fiskeriaftale med Storbritannien (se 1/10) med 54 stemmer mod 6. Aftalen træder straks i kraft.

14. – Forbundsrepublikken Tysklands præsident, den 74-årige Gustav Heinemann,

meddeler, at han ikke vil genopstilles for en ny periode, når hans mandat udløber i foråret 1974.

17. – Efter nogle dages studenteruroligheder i Athen, hvor sammenstød med politi og soldater med tanks har kostet 12 mennesker livet, medens over 100 er sårede, indfører præsident Papadopoulos undtagelsestilstand i hele Grækenland. – 20. Regeringen stiller den tidl. konservative ministerpræsident Panayotis Kanellopoulos og de tidl. liberale ministre Georgios Mavros og Ioannis Zigdis under husarrest. Ministerpræsident Markezinis udtaler, at han trods de seneste begivenheder håber, at regeringen kan gennemføre sin normaliserings- og demokratiseringspolitik. – 25. Præsident Papadopoulos og hans regering afsættes ved et ublodigt militært kup. Hjernen bag kuppet menes at være chefen for det militære politi, brigadegeneral Demetrios Ioannides. Generalløjtnant Phaidon Gizikis aflægger ed som præsident, og den tidl. finans- og indenrigsmin. Adamantios Androutsopoulos bliver ministerpræsident. Papadopoulos kritiseres for at have svigtet 1967-revolutionens idealer. – 26. meddeles, at 13 generaler er blevet afskediget, og samme dag hæves husarresten for Kanellopoulos, Mavros og Zigdis. 27/11 løslades en del af de arresterede i forbindelse med studenteruroligheder i midten af måneden.

21. – Efter langvarige forhandlinger under ledelse af ministeren for Nordirland William Whitelaw enes 3 partier, der til sammen har flertal i den nye nordirske forsamling (se 1/7) om sammensætningen af den første flerpartiregering i Ulsters historie. Den nye regering (»executive«) skal bestå af 11 medlemmer, hvoraf de officielle unionister (UUP) skal have 6 og dermed absolut flertal, Det socialdemokratiske arbejderparti (SDLP) 4 og Alliancepartiet (AP) 1. Dertil kommer 4 porteføljer uden stemmeret, der skal fordeles med 1 til UUP, 2 til SDLP og 1 til AP, således at sammensætningen af den samlede regering bliver 7 UUP, 6 SDLP og 2 AP. Unionistlederen, tidligere premiermin. Brian Faulkner skal være førsteminister (»Chief Executive«), SDLP-lederen Gerald Fitt hans stedfortræder (»Deputy Chief Executive«) og Oliver Napier, AP, skal have ledelsen af et kontor for lovreform. Whitelaw udtaler 22/11 i Underhuset, at han håber, at udvalgte internerede kan frigives inden jul, og bebuder fremsættelse af lovforslag om nyordningen.

25. – Premiermin. Kakuei Tanaka foretager en gennemgribende omdannelse af den japanske regering for at »føre landet gennem den vanskeligste periode i efterkrigstiden«; af 21 ministerier får 12 nye chefer. Den vigtigste ændring består i, at Tanakas hovedrival inden for regeringspartiet (de liberale demokrater) Takeo Fukuda, finans- og udenrigsminister under Eisaku Sato og leder af den største fraktion inden for partiet (se 5/7 72) bliver finansminister efter Kiichi Aichi, der netop er afgået ved døden. Ved omdannelsen bliver Fukudas fraktions repræsentation i regeringen forstærket til 3 medlemmer ligesom udenrigsmin. Ohiras og udenrigsøkonomimin. Nakasones grupper, medens Tanakas egen fraktion går ned fra 3 til 2 ministre. Omdannelsen betyder en styrkelse af den konservative fløj, hvilket også ses ved besættelsen af flere juniorministerposter med medlemmer af Seirankai(»blå storm«)bevægelsen, der vender sig mod Japans tilnærmelse til Kina og støtter Taiwan og Sydkorea.

December 1973

1. – David Ben Gurion, staten Israels første premierminister, afgør ved døden 87 år gammel.

2. – Ved en ændring af den britiske regering bliver William Whitelaw, der siden marts 1972 har været statssekretær for Nordirland, forflyttet til en anden meget vigtig post som statssekretær for beskæftigelse. Han efterfølges i Nordirland af re-

geringens Chief Whip (»indpisker«) Francis Pym, og den hidtidige beskæftigelsesmin. Maurice Macmillan får som Paymaster General vigtige opgaver i finansministeriet.

4. – Efter at det er mislykkedes både for Bulent Ecevit og Suleyman Demirel at danne en regeringsdygtig koalition i Tyrkiet (se 14/10) retter præsident Korutürk i en radio- og TV-tale en appel til de politiske ledere om at overvinde den politiske krise ved at der dannes enten en koaliton af Det republikanske folkeparti og Retfærdighedspartiet eller en koalition af samtlige partier med repræsentanter i nationalforsamlingen.

6. – Gerald R. Ford (se 10/10) aflægger ed som USA's vicepræsident efter at hans udnævnelse er godkendt af såvel Senatet som Repræsentanternes Hus.

8. – OAPEC-landene undtagen Irak beslutter på et møde i Kuwait med virkning fra 1/1 74 at nedskære olieproduktionen med yderligere 5 pct. (se 4–5/11) og vil først hæve embargoen på olie til USA og Holland, når en overenskomst om Israels rømning af alle de siden juni 67 besatte områder er underskrevet af Israel og garanteret af FN. – 18. Iraks oliemin. Saadoun Hamadi oplyser i et interview i Le Monde, at Irak har øget sin daglige olieproduktion og har planer om at øge den yderligere fra de nuværende 2.1 mill. barrels til 3.5 mill. barrels i 1975. Han udtaler, at de britiske og franske olieselskaber i Irak har frie hænder til at sælge deres andel af Irak-olien til de lande, de selv ønsker, men understreger, at han vil sørge for, at ingen olie fra de nationaliserede selskaber i Irak når USA eller Holland. En meddelelse fra Tripoli går ud på, at den libyske regering vil sælge olie til købere, der er villige til at bidrage til udviklingsprojekter i Libyen. – 22. Olielandene ved Den persiske Havbugt vedtager at fordoble prisen på råolie. – 24. Olieministrene fra OAPEC-landene har på et møde i Kuwait besluttet, at de ikke som planlagt vil mindske olieproduktionen i januar 74 med 5 pct., men tværtimod øge den med 10 pct. i forhold til produktionen i september. De beslutter endvidere at sætte Japan, Belgien og Philippinerne på listen over de begunstigede arabervenlige lande, der i forvejen omfatter Storbritannien, Frankrig og Spanien. Embargoen på olie til USA og Holland fortsætter. – 26. En talsmand for det hollandske udenrigsministerium understreger det uretfærdige i, at Holland stadig skal være boykottet, eftersom Holland har tilsluttet sig fællesmarkedets erklæring af 6/11 til støtte for en fredelig løsning af Mellemøsten-konflikten.

9. – Repræsentanter for den britiske og den irske regering samt for de tre partier i den designerede nordirske provinsregering (se 21/11) enes på en konference i Sunningdale, Berkshire, om at der i 1974 skal oprettes et råd for (hele) Irland. Irlandsrådet skal omfatte et ministerråd på 14 medlemmer, 7 ministre fra hver af de to dele af Irland, og en rådgivende forsamling på 60 medlemmer, hvoraf 30 vælges af det irske parlament (Dail) blandt dets medlemmer ved forholdstalsvalg, og 30 på samme måde af den nordirske forsamling. Til Irlandsrådet skal knyttes et sekretariat. Ministerrådet, hvis beslutninger skal være enstemmige, skal have eksekutive og harmoniseringsbeføjelser. Storbritannien bliver ikke repræsenteret i rådet men får nødvendige garantier for den britiske regerings finansielle og andre interesser. I indledningen til kommuniqueet fra konferencen erklærer den irske regering, at den fuldt ud accepterer, at der ikke kan ske nogen ændring i Nordirlands status før et flertal i Nordirland ønsker det. Den britiske regering erklærer på sin side, at den støtter og vil støtte flertallets ønske om, at Nordirland skal være en del af U. K., men hvis flertallet i fremtiden skulle tilkendegive ønske om at blive en del af et forenet Irland, vil den støtte dette ønske. (Hidtil har formuleringen af den britiske regerings standpunkt været, at den ikke ville stille sig i vejen for en sådan udvikling), Unionist-

lederen Brian Faulkner havde ønsket ophævelse af det afsnit i Republikken Irlands forfatning, hvor der kræves jurisdiktion over det nordirske område. Faulkner kommer heller ikke igennem med sine ønsker om, at Irland skulle forpligte sig til at udlevere terrorister anklaget for forbrydelser begået i Nordirland eller mht. garanti for bevarelsen af det nordirske politikorps, Royal Ulster Constabulary.

11.–12. – Under et officielt besøg i Prag underskriver forbundskansler Willy Brandt og ministerpræsident Lubomir Strougal en traktat om normalisering af forbindelserne mellem Forbundsrepublikken Tyskland og Czekoslovakiet, og der sluttes aftale om oprettelse af diplomatiske forbindelser mellem de to lande. I traktaten erklæres Münchenaftalen af 1938, der betød udlevering af Sudeterland til Hitler-Tyskland, for ugyldig.

12. – De britiske lokomotivføreres fagforbund (ASLEF) indfører forbud mod over- og søndagsarbejde. – 13. Blandt en række andre foranstaltninger for at spare brændsel indfører den britiske regering fra 31/12 3 dages arbejdsuge.

14. – FDP's forbundsstyrelse nominerer udenrigsmin. Walter Scheel som kandidat ved forbundspræsidentvalget i 1974 (se 14/11).

18. – Syrien beslutter, at det ikke vil deltage i den planlagte fredskonference i Genève. Israel vil ikke forhandle med Syrien så længe dette nægter at udlevere lister over israelske krigsfanger eller at give Røde Kors adgang til at besøge dem. – 20. Kongressen har vedtaget præsident Nixons forslag om en bevilling på 2.2 mia. dollars til Israel til erstatning af våbentab under krigen i oktober (se 8/10). – 21. Fredskonferencen åbnes i Genève. Af de krigsførende parter deltager Israel, Jordan og Ægypten, endvidere deltager Sovjetunionen og USA samt FN. Der nedsættes et udvalg bestående af israelske og ægyptiske officerer, som under ledelse af chefen for FN-styrken i Sinai, den finske general Ensio Siilasvuo, 26/12 genoptager forhandlingerne ved 101 km stenen om en adskillelse af tropperne, dvs. først og fremmest tilbagetrækning af de israelske styrker på Suezkanalens vestbred.

20. – Spaniens ministerpræsident, den 70-årige Luis Carrero Blanco (se 9/6) dræbes, da en fjernstyret bombe, anbragt i en tunnel, der er gravet under gaden, hvor han kører, sprænges. Viceministerpræsident Torcuato Fernandez Miranda overtager midlertidigt posten som ministerpræsident. Samtidig med attentatet indledes i Madrid en retssag mod 10 påståede ledere af den førende illegale fagforeningsbevægelse, Comisione Obreras. – 29. General Franco udnævner indenrigsmin. Carlos Arias Navarro til ministerpræsident.

23. – Abu Sayeed Chowdhury, der blev præsident i det uafhængige Bangla Desh i dec. 71, træder tilbage, og formanden for parlamentet Mahmud Ullah bliver fungerende præsident. Regeringen meddeler, at Chowdhury er udnævnt til regeringens særlige repræsentant f. s. v. angår forbindelser med udlandet og internationale organisationer.

25. – Ismet Inönü, Kemal Atatürks nærmeste medhjælper ved skabelsen af det moderne Tyrkiet og hans efterfølger som præsident i 1938, afgår ved døden i en alder af 89 år.

30. – Ved parlamentsvalget i Israel, der skulle have fundet sted 30/10, men blev udsat p. gr. af krigen, får Knesset flg. sammensætning: Arbejderfronten, det førende regeringsparti, 51 mandater, Likud, en sammenslutning af moderate og konservative partier under ledelse af Menahem Begin, 39, Det nationale religiøse parti, (NRP), der er med i den nuværende koalitionsregering, 10, Tora religiøse front, dannet af de to ortodokse Agudat-partier, 5, Det uafhængige liberale parti 4, Nye kom-

munister 4, Borgerrettighedslisten, dannet af udbrydere fra Arbejderpartiet under ledelse af fru Shulamith Aloni, 3, arabiske regeringstilhængere 3, Moked (venstreintellektuelle) 1. Af partierne betragtes Likud og NRP som afgjorte modstandere af territoriale indrømmelser til araberne.

DANMARK

Oktober 1973

2. – Folketinget konstituerer sig ved at genvælge præsidiet (se 3/10 72) og statsmin. Anker Jørgensen giver derefter den sædvanlige redegørelse for rigets alm. stilling og de af regeringen påtænkte foranstaltninger.

Erhard Jacobsen (S) der er kommet i modsætningsforhold til sit parti bl. a. i spørgsmålet om parcelhusbeskatningen (se 11/6 og 13/6) meddeler, at han vil danne en fraktion inden for partiet som modvægt mod partiets venstredrejning – sidst manifesteret i udnævnelsen af to ministre med yderliggående politisk holdning i en række spørgsmål (Ritt Bjerregaard og Karl Hjortnæs) – og for at hente de mange tusinde vælgere, der har ladet sig skræmme af de nye toner, tilbage til partiet. Som et første skridt indbyder han meningsfæller i folketingsgruppen og partiorganisationen til et møde i Søborg 14/10.

Den soc. dem. folketingsgruppe vælger fhv. fiskerimin. Risgaard Knudsen til formand i st. f. forsvarsmin. Orla Møller, Erik Andersen til næstfmd. og fhv. forsvarsmin. Kjeld Olesen til politisk ordfører.

3. – Finansmin. Grünbaum fremsætter forslag om at fastsætte udskrivningsprocenten for kalenderåret 1974 til uændret 91. De samlede skattepligtige indkomster ventes at ville stige med ca. 15 pct. i forh. til 1973, og den progressive skatteskala vil bevirke, at den samlede udskrivning af statsindkomstskat trods uændret udskrivningsprocent og pristalsregulering af skala og personfradrag vil stige med ca. 22 pct., og at udskrivningen af pers. statsindkomstskat i 1974 vil lægge beslag på lidt over 19 pct. af den samlede skattepligtige indkomst mod lidt over 18 pct. i 1973. Samtidig fremsættes forsl. om ændr. af lov om sømandsskat, der går ud på at tilpasse sømandsskatten til indkomstskatten i land. Lovforslagene vedtages enst. ved 3. beh. 12/10. KF, V og RV undlader at stemme.

Arbejdsmin. Erl. Dinesen og finansministeren genfremsætter lovforslagene om indførelse af økonomisk demokrati (se 31/1) til »fordomsfri forhandling«.

Budgetmin. Heinesen fremsætter forslag om ændr. af 1. om boligsparekontrakter, hvorefter adgangen til at oprette boligsparekontrakter ophæves fra og med 3/10. Min. oplyser, at der siden lovens ikrafttræden 20/6 70 er oprettet godt 25.000 kontrakter, og at de årl. udgifter til statspræmiering af opsparingen med en årl. tilgang af 8.000 kontrakter er beregnet til 1,7 mkr. i 73–74 stigende til 9.6 mkr. i 75–76.

4. – Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om ændr. af udskrivningsloven samt forslag om ændr. af selskabsskatteloven, 1. om særl. indkomstskat m. v. og 1. om beskatning ved sammenslutning af aktieselskaber m. v. På baggrund af de højere ejendomsværdier efter 15. alm. vurdering foreslås den skattefri formuegrænse forhøjet fra 300.000 til 400.000 kr., men samtidig skal formueskattesatsen forhøjes fra 9 til 10 promille. Den samlede udskrivning af formueskat i 1974 anslås herefter til 430 mkr. eller 60 pct. mere end i 1973. Det andet lovforslag indeholder en skærpelse af selskabsskatten, idet beskatningsprocenten forhøjes og det skattefrie bundfradrag (»indkomstfradraget«) afskaffes. For aktieselskaber og brugsforeninger foreslås skattesatsen forhøjet fra 36 til 40 pct., og reelt er der tale om en skatteforhøjelse på 18 pct.; for 1974–75 anslås merprovenuet til ca. 300 mkr., hvoraf 45 mkr. tilfalder kommunerne.

Socialmin. Eva Gredal genfremsætter forsl. om ændr. af sygesikringsloven (Kiropraktisk behandling) (se 28/2) og forsl. til 1. om social bistand (se 18/1) (1. beh. hhv. 11/10 og 9/10 Soc. min. frem-

sætter endvidere forsl. om ændr. af folkepensionsloven, invalidepensionsloven, enkepensionsloven og omsorgsloven. Efter forslagene indregnes de midlertidige tillæg (se 15/5) og den særlige ydelse (se 6/3) i pensionerne, endvidere foreslås der yderligere forhøjelser pr. 1/4 74 og pr. 1/10 74 i pensionernes grundbeløb m. v. i overensst. med tidligere aftaler om forhøjelser som følge af overenskomsterne på arbejdsmarkedet i foråret 73. De samlede merudgifter i 74–75 og 75–76 anslås til hhv. 438 og 488 mkr., hvoraf hhv. 152 og 206 mkr. skyldes forhøjelser ud over indregningerne. 1. beh. 11/10.

Endelig fremsætter økonomimin. Per Hækkerup forsl. til 1. om regulering af kreditformidlingen. For at sikre at samfundets ressourcer anvendes i overensst. med den økonomiske politik skal økonomiministeren efter forhandling med Nationalbanken kunne iværksætte regulering af kreditformidlingen i form af begrænsninger i omfanget af de nye kreditter, der kan bevilges i en nærmere fastsat periode, grænser for omfanget af de samlede meddelte kredittilsagn og grænser for det til enhver tid trukne beløb på de bevilgede kreditter. Disse reguleringer kan omfatte såvel det enkelte pengeinstituts samlede kreditgivning som kreditgivningen til bestemte, nærmere afgrænsede formål. Forslaget giver også min. adgang til at fastsætte kassebindingsregler, og det bestemmes, at pengeinstitutterne på begæring skal meddele Nationalbanken oplysninger, som er af betydning for lovens administration. I sin fremsættelse understreger min., at der ikke vil være behov for at udnytte loven, såfremt Nationalbanken kan opnå tilfredsstillende aftaler med pengeinstitutterne, idet der dog kan blive tale om at anvende lovens bemyndigelser over for enkelte pengeinstitutter, som ikke har villet tilslutte sig aftalerne med Nationalbanken. Lovforslaget vedtages uændret ved 3. beh. 12/10 med 83 stemmer mod 82 (KF, V og RV); færingen Djurhuus undlader at stemme. Forinden har økonomiministeren i en tillægsbetænkning erklæret, at hvis der sker regulering af kreditgivningen til nærmere angivne formål skal afgrænsningen ske på en sådan måde, at der ikke sker diskrimination mellem virksomheder og erhverv i indbyrdes konkurrence eller mellem danske og udenlandske producenter og leverandører.

Under åbningsdebatten udtaler statsministeren i et svar til Guldberg (V) om parcelhusbeskatningen, at resultatet af 15. alm. vurdering svarer nøje til, hvad regeringen ventede, og at der derfor ingen grund er til at ændre lovgivningen (se 13/6). På KVR's vegne stiller Niels Helveg Petersen (RV) derefter forsl. til en dagsorden, der opfordrer regeringen til at genoptage forhandlingerne med folketingets partier om boligpolitikken, herunder reglerne for lejeværdi af egen bolig, med sigte på en afklaring inden ligningslovens endelige vedtagelse. Den soc. dem. ordfører Kjeld Olesen foreslår en »afværge« dagsorden, hvorefter fkt. pålægger regeringen at give en redegørelse for resultaterne af den 15. alm. vurdering og den tilknyttede skattevirkning under hensyn til tilsagn, der blev givet ved folketingets forhandlinger i juni vedr. fastsættelse af lejeværdi i egen bolig og lejefastsættelse i udlejningsbyggeriet. Ved afstemningen vedtages dette forslag med 83 stemmer (S incl. Erh. Jacobsen, SF og Moses Olsen) mod 82 (KF, V og RV). Forinden har Moses Olsen erklæret, at han ligesom i juni under ingen omstændigheder vil være »tungen på vægtskålen«, og Erh. Jacobsen har udtalt, at han ikke vil vælte regeringen, og henvist til, at spørgsmålet om lejeværdien i egen bolig kommer til afgørelse ved behandlingen af ligningsloven, hvor han vil stille ændringsforslag.

5. – Justitsmin. Hjortnæs fremsætter f. t. l. om overførsel til andet land af retsforfølgning i straffesager (1. beh. 12/10), og boligmin. Svend Jakobsen genfremsætter 3 af de forslag, som indgår i regeringens langsigtede boligpolitik, nemlig forsl. om ændr. af 1. om boligsikring (se 1/6) forsl. om ændr. af 1. om boligbyggeri (Udligningsbidrag til Boligselskabernes Landsbyg-

gefond) (se 17/5) og f. t. l. om udligningsbidrag til det offentlige (se 17/5). (Kun 3 af boliglovkompleksets forslag blev gennemført i folketingsåret 72–73: ligningsloven med ændret beregning af lejeværdien af egen bolig, ophævelse af momsrefusionen til boligbyggeriet samt nogle ændringer i boligsikringsloven). I forsl. om ændr. af l. om boligbyggeri er ved genfremsættelsen bidraget til landsbyggefonden fra de ældre almennyttige afdelinger foreslået nedsat til 1/4 pct. af ejendomsværdien ved 15. alm. vurdering i 74–75, stigende med 1/4 pct. i hvert af de flg. 3 finansår til i alt 1 pct. Afdelinger, der er taget i brug i 1963 og 1964, yder kun halvt bidrag. Også i forsl. om udligningsbidrag til det off. er der foretaget ændringer i forh. til forslaget af 17/5, idet bidragspligten nu foreslås udvidet til at omfatte ikke blot boligejendomme, men i princippet alle udlejede ejendomme, altså også erhvervsejendomme. Merprovenuet ved denne udvidelse er anslået til 100 mkr., når loven får fuld virkning. Bidraget foreslås fastsat til 1 pct. af ejendomsværdien i 74–75, 1 1/2 i 75–76 og 2 pct. i 76–77. 1. beh. af de 3 boliglovforslag 17/10.

I anl. af DASF's krav om nye overenskomstforhandlinger for chaufførerne og HK's opfordring til medlemmerne om at kræve lønforhøjelser, skriver DA's blad Arbejdsgiveren, at DA af hensyn til kommende overenskomstforhandlinger ikke kan medvirke til at ændre forårets aftale; chaufførerne og andre normallønnede, som selv har ønsket normallønsystemet, må forstå, at de ikke kan forlange minimalløn i opgangstider og normalløn i nedgangstider.

9. – Budgetmin. Heinesen fremsætter f. t. l. om statsgaranti for obligationslån optaget af Færøernes Realkreditinstitut, hvorefter den 5-årige garantiramme forhøjes fra 50 til 75 mkr. Forslaget vedtages enst. ved 3. beh. 8/11.

Undervisningsmin. Ritt Bjerregaard fremsætter f. t. l. om amtscentraler for undervisningsmidler. Det drejer sig om en genfremsættelse, idet forslaget blev fremsat 15/2 som kap. 1 i f. t. l. om amtscentraler og en landscentral for undervisningsmidler (se 22/5). 1. beh. 17/10.

Handelsmin. Erl. Jensen fremsætter forsl. om ændr. af patentloven m. henblik på indførelse af en teknologisk serviceordning i patentdirektoratet. 1. beh. 18/10.

Hans Toft (KF) fremsætter forslag til folketingsbeslutning om en forvaltningslov. 1. beh. 30/10.

10 – A. Chr. Andersen (V) genfremsætter på vegne af KF og V forsl. om ændr. af 1. om beskatning til kommunerne af faste ejendomme og forsl. om ændr. af 1. om udskrivning af skat til amtskommunen, og Foged (V) genfremsætter forsl. om ophævelse af 1. om ejendomsskyld til staten (se 28/11 72). 1 beh. 7/11.

Finansmin. Grünbaum fremsætter lovforslag om forhøjelse af en række afgifter. Forslagene er et led i regeringens økonomiske politik, der tilsigter en stramning af finanspolitikken med ca. 1 mia. kr. og dermed en begrænsning af efterspørgselen. De foreslåede afgiftsforhøjelser vil med uændret forbrug på årsbasis indbringe et provenu på ca. 600 mkr., nemlig 140 mkr. på cigaretter (2 øre pr. stk. incl. moms), 90 mkr. på øl (5 øre pr. flaske alm. og lys pilsner), 50 mkr. på mineralvand (5 øre pr. flaske) og 150 mkr. på benzin (godt 7 øre pr. liter excl. moms). Forhøjelse af vægt- og udligningsafgiften af person- og varevogne vil indbringe 65 mkr. og af registreringsafgiften af varevogne 110 mkr. årl. I forsl. om ændr. af 1. om merværdiafgift foreslås en forkortelse af landbrugets og fiskeriets frister for momsindbetaling, som vil medføre forøgede indbetalinger til statskassen – og tilsvarende forringelse af de pågældende erhvervs likviditet – på ca. 600 mkr. Endvidere er der i forslaget indsat en bestemmelse, der bemyndiger finansmin. til efter forhandling med landbrugsmin. at fastsætte regler om nedsættelse af forbrugerpriserne på mælk og mejeriprodukter med et beløb på ca. 400 mkr., svarende til statens provenu af mom-

sen på denne varegruppe (se 18/1). Hermed imødekommes et krav fra SF.

Finansmin. oplyser yderligere, at man i ministeriet overvejer mulighederne for at indføre en punktafgift på forsk. former for forsikringer (provenu ca. 200 mkr.) og at også en afgift på lystfartøjer vil blive overvejet. Endvidere er det regeringens hensigt senere at fremkomme med forsl. om en særlig afgift på erhvervsejendomme som supplement til boligministerens forslag om en udlejningsafgift; her regnes der med et provenu på ca. 400 mkr.

Forsl. om ændr. af 1. om registreringsafgift af motorkøretøjer m. v. behandles som hastesag og vedtages samme dag ved 3. beh. med 85 stemmer; 82 (KF, V og RV) undlader at stemme. Ændringerne består i, at afgiften af varevogne, der i stigende grad er blevet anvendt som personbiler, forhøjes med 50 pct., medens afgiften af små lastvogne forhøjes med 25 pct. Desuden indføjes i loven en bestemmelse om, at ministeren kan fastsætte regler om fradrag i registreringsafgiften for personbiler, såfremt den anmeldte pris omfatter trafiksikkerhedsfremmende udstyr ud over det obligatoriske.

De øvrige afgiftsforslag vedtages ved 3. beh. 12/10 med 83 stemmer mod 82 (KF, V og RV). Forinden er der gennemført ændringer, hvorved afgiftsforhøjelsen for benzin nedsættes fra ca. 7.3 øre pr. l excl. moms til 4.6 øre pr. l, medens til gengæld ølafgiftsforhøjelsen bliver 8 og ikke 5 øre pr. flaske alm. pilsner; den foreslåede forhøjelse for lys pilsner bortfalder.

Af forsl. om ændr. af merværdiafgiftsloven gennemføres i denne omgang kun afsnittet vedr. prisnedsættelse for mælk og mejeriprodukter, der ved 3. beh. 6/11 vedtages med 81 stemmer mod 80 (KF, V og RV), medens afsnittet om betalingsfrist for landbrug og fiskeri m. v. vil blive fremsat som særligt lovforslag.

11. – Justitsmin. Karl Hjortnæs fremsætter forsl. om ophævelse af l. om dødsstraf for visse handlinger begået under krig eller fjendtlig besættelse og om ændr. af militær straffelov, således at dødsstraf helt bortfalder både for civile og militære forbrydelser. 1. beh. 30/10.

12. – Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om ændr. af ligningsloven. Hovedbestemmelsen i forslaget giver skatteyderne adg. til at klage til skatterådet over forskudsregistreringen. 1. beh. 16/10.

Nyboe Andersen (V) fremsætter forsl. til beslutn. om foranstaltninger mod inflationen, nemlig en væsentlig stærkere begrænsning af de off. udgifter for 74–75 og de efterfølgende finansår, end regeringen har været villig til, og et direkte indgreb i pris-lønspiralen ved at erstatte de tre næste pristalsportioner med et særligt fradrag for alle lønmodtagere i deres skattepligtige indkomst for 1974.

Finansudvalget tiltræder en forhøjelse fra 1/11 af DSB's billetpriser med 15 pct., for abonnementskort for afstande på 27 km og derover dog kun 7,5 pct. Endvidere forhøjes taksterne for vognladningsgods og stykgods med 15 pct.

14. – På et møde med ca. 400 deltagere dannes en fraktion i Socialdemokratiet, Socialdemokratisk Centrum, som får tilslutning fra henved 70 socialdemokrater (se 2/10). Lederen Erhard Jacobsen udtaler, at blandt de ting, som fraktionen vil tage op, er ejendomsbeskatningen, kravet om, at det igen skal kunne betale sig at arbejde, Danmarks Radios venstreorientering, færdselssikkerheden og genoprettelse af tilliden til de lovlige myndigheder.

19. – Udenrigsministeriets direktør, ambassadør Torben Rønne, der ledsager statsmin. Anker Jørgensen på et officielt besøg i Sovjetunionen, afgår ved døden i Moskva, 54 år gl.

30. – Holger Hansen (V) fremsætter på V- og KF- medlemmers vegne forsl. til lov om ophævelse af sammenlægningen af Ballerup-Måløv og Ledøje-Smørum kommuner. Indenrigsministeren har 6/7 tiltrådt en indstilling fra kommunalreformkommissionen om sammenlægning, men befolkningen i

Ledøje-Smørum er gået imod sammenlægningen, og Ballerup-Måløv kommune har også taget afstand fra sammenlægning.

Undervisningsmin. Ritt Bjerregaard genfremsætter f. t. l. om folkeskolen (se 15/12 72). Min. erklærer sig helt åben for ændringer, der ikke medfører en fordrejning af forslagets hovedsigte, men anser det for afgørende nødvendigt, at forslaget bliver vedtaget i indeværende folketingsår, så loven kan træde i kraft fra og med skoleåret 75–76. Hun henviser i denne forbindelse til det utilfredsstillende i, at en række af den gældende lovs bestemmelser er ude af trit med den udvikling, der faktisk foregår i folkeskolen. Min. oplyser, at af de besparelser inden for undervisningsministeriets område, som er sat i værk fra 1/8, har folkeskolen og de private skoler tegnet sig for 238 mkr. eller mere end hvad hele reformen var beregnet at skulle koste.

Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forsl. til folketingsbeslutn. om ratifikation af overenskomsterne af 8/6 mellem Danmark og Sverige om lufttrafiktjeneste m. m. i anl. af anlæg af en dansk lufthavn på Saltholm og om de faste forbindelser over Øresund.

Aage Frandsen fremsætter på SF's vegne 3 forsl. til folketingsbeslutn.: om lønmodtagernes andel i merværdien og etablering af en lønmodtagerfond, om arbejdspladsdemokrati og om samfundsstyring af kapitalmarkedet – forslag som efter SF's opfattelse ikke betyder, men peger i retning af økonomisk demokrati. Lønmodtagerfonden skal efter forslaget ledes af et repræsentantskab bestående af lønmodtagerrepræsentanter, som vælges af virksomhedsråd i off. og private virksomheder, og af en bestyrelse med lige mange medlemmer valgt af repræsentantskabet og folketinget, og tilvejebringes ved bidrag fra alle private virksomheder samt 20 pct. af virksomhedernes bidrag fra det offentlige. For virksomheder med under 10 ansatte sættes bidraget til 1 pct. af værditilvæksten, halvdelen bliver stående i de pågældende virksomheder som ansvarlig lønmodtagerkapital, halvdelen tilfalder fonden, der yderligere kan placere frie midler fra fonden som lønmodtagerkapital i virksomhederne. For virksomheder med mindst 10 ansatte foreslås bidraget sat til 2 pct., der fordeles på tilsvarende vis. Udbyttet af virksomhedernes lønmodtagerkapital skal efter forslaget tilfalde en omorganiseret ATP-fond.

31. – Min. f. off. arb. Kampmann fremsætter forsl. om ændr. af postloven. På baggrund af faldende overskud for post- og telegrafvæsenet og stigende underskud for postsektoren og ud fra ønsket om at fortsætte bestræbelserne for at postsektoren skal være økonomisk uafhængig af telesektoren foreslås en række takstforhøjelser. For alm. breve bliver portoen efter forslaget 90 øre mod nu 70, for postkort 70 øre mod nu 60 og for tryksager af 1. vægtsats 50 øre mod nu 40. For bladportoen, der har været uændret siden 1/1 64, foreslås forhøjelser på gnstl. 176.3 pct. For dagblade på 16 normalsider betyder det en forhøjelse på 18.79 øre pr. blad, deraf 10.21 øre pr. 1/4 74, resten pr. 1/4 75. Min. oplyser, at postvæsenet i 71–72 havde et underskud på bladbesørgelsen på ca. 91 mkr., og at underskuddet for 74–75 uden takstforhøjelse er anslået til ca. 160 mkr. Såfremt det viser sig, at visse dagblade rammes særlig hårdt af takstforhøjelsen, mener min. det må overvejes, om der kan ydes en eller anden form for kompensation.

Begge parter har vedtaget en ny hovedaftale mellem DA og LO. Aftalen skal gælde til 1/10 78. Den fastlægger regler for forhandling mellem arbejdsmarkedets hovedorganisationer og er ajourført med den nye lov om arbejdsretten, der trådte i kraft 1/7. Herefter kan der forhandles under en arbejdsstandsning, og aftalen genindfører et afskedigelsesnævn.

November 1973

1. – Boligmin. Svend Jakobsen fremsætter forsl. om ændr. af lejeloven (Beboerdemokrati og bytteret m. v.) og forsl. om ændr. af l. om midlertidig regulering af boligfor-

holdene. Når disse forslag ikke blev fremsat 5/10 samtidig med 3 andre boligforslag var årsagen den, at man afventede afslutningen af nye forhandlinger mellem grundejernes og lejernes organisationer. Der er imidlertid ikke opnået enighed mellem parterne, tværtimod har grundejerne erklæret, at de anser sig for frigjort fra den oprindelige forligsskitse af 30/11 72, navnlig som følge af det fremsatte lovforslag om et udlejningsbidrag, og forslagene fremsættes derfor i princippet uændrede i forh. til de forslag, der blev fremsat 17/5. Dette gælder også f. s. v. angår reglerne om omkostningsbestemt leje, om bolignævn bør indføres i hele landet samt om afgrænsningen af de ejendomme, der skal omfattes af reglerne om beboerdemokrati og bytteret. Min. erklærer sig imidlertid forhandlingsvillig om en række enkeltheder.

Boligmin. besvarer derefter en forespørgsel fra alle 5 partier med Guldberg (V) som ordfører om administrationen af den regulering af visse private byggearbejder, som er fastsat i bkg. af 4/10 73.

2. – Nationalbanken, der har haft mandat af regeringen til at forhandle om reguleringen af kreditformidlingen (se 6/10) på den mest smidige måde, slutter aftale med pengeinstitutternes organisationer, hvorefter pengeinstitutterne indtil videre vil være yderst tilbageholdende mht. finansiering af forbrug. Dette medfører at de skal ophøre med udlån, der gives mere eller mindre automatisk og uden særlig sikkerhedsstillelse (personlån, lønkontolån, akademikerlån, kviklån osv.). Undtaget herfra er ordninger, hvor lånene stilles kunderne i udsigt efter regelmæssig opsparing i mindst et år. Formålet med denne begrænsning af lån til finansiering af forbrug er at frigøre udlånskapacitet til udbygning af eksporterhvervenes produktionsanlæg, hvorved der skal tages særligt hensyn til virksomheder i stærk vækst, ikke mindst med henblik på udbygning af mindre virksomheder.

En regulering af andre former for kredit, f. eks. på købekontrakter på varige forbrugsgoder eller kreditter til firmaer, der handler med sådanne varer, kræver ifl. Nationalbanken forudgående undersøgelser, og der henvises til et udvalg, der under rigsstatistiker N. V. Skak-Nielsens ledelse undersøger mulighederne for statistisk belysning af forbrugerkreditområdet.

Herudover videreføres ved aftalen den generelle regulering af pengeinstitutternes kreditgivning efter samme principper som hidtil, dog med visse ændringer. Udlånsloftet hæves med et par procent, men dette betyder i realiteten ingen forøgelse af de faktiske lånemuligheder, idet de 2 pct. stort set svarer til allerede konstaterede overskridelser; der er tværtimod p. gr. af den igangværende pris- og lønstigning tale om en væsentlig stramning af pengepolitikken. Og som følge af den forringelse af betalingsbalancen, der ventes efter stigningen i oliepriserne, kan der ikke foreløbig regnes med, at udlånsloftet kan hæves.

Samtidig med justeringen af udlånsloftet inddrages sparekassernes prioritetslån og andre kapitalmarkedsprægede udlån under loftet, men som hidtil holdes byggelån til almennyttigt boligbyggeri og kollegiebyggeri udenfor.

Banker og sparekasser, der overskrider udlånsloftet, skal deponere et tilsvarende beløb på en rentefri konto i Nationalbanken.

Det er hensigten, at aftalen skal omfatte alle banker, sparekasser og andelskasser. Finansbanken, der hidtil har været uden for aftalesystemet, har selv anmodet Nationalbanken om ligestilling med de øvrige pengeinstitutter. Nationalbanken oplyser, at der for Postgirokontoret vil komme til at gælde tilsvarende regler som for de private pengeinstitutter, hvilket formentlig vil tvinge det til at opgive planerne om særlige udlånsformer for statstjenestemænd, der opretter lønkonti i Postgirokontoret (se 21/3).

6. – Kulturmin. Niels Matthiasen fremsætter forsl. om udskydelse af revisionen af lovene om statstilskud til kulturhistoriske museer og kunstmuseer og af lov om Statens Kunstfond endnu et år, til 1974–75. Som begrundelse anføres den finanspoliti-

ske stramning og regeringens tilbageholdenhed over for ny udgiftskrævende lovgivning.

Miljømin. Helge Nielsen genfremsætter forsl. til l. om ekspropriation til boligformål (se 13/12 72) og forslag om at udskyde revisionen af 1. om bygningsfredning et år (til 1974–75).

Udenrigsmin. K. B. Andersen fremsætter forsl. om ændr. af l. om udenrigstjenesten, der tilsigter at bringe loven i overensst. med den organisatoriske ændring af udenrigsministeriet, som gennemførtes pr. 1/1 73 ved tekstanmærkning i tillægsbevillingsloven for 72–73. Min. fremsætter endvidere f. t. l. om særlige sikkerhedspolitiske initiativer. I overensst. med tidl. min. K. Helveg Petersens forsl. til beslutning med samme titel (sidst fremsat i fkt. 1/11 72) går lovforslaget ud på 1) at lade udenrigsministeriet undersøge mulighederne for at oprette et internationalt råd for forskning af og oplysning om konflikter på basis af et forslag udarbejdet af Helveg Petersen og dr. D. W. Bowett, Cambridge, 2) at tilvejebringe de fornødne forudsætninger for at videreføre Seidenfaden-udvalgets arbejde med problemerne omkring dansk sikkerhedspolitik.

Indenrigsmin. Egon Jensen fremsætter forsl. om ændr. af lov om udøvelse af tandlægevirksomhed. Ændringen skal gøre det muligt for tandlægerne at anvende et nyt hjælpepersonale, tandplejere, der nu er under uddannelse.

Ved 2. beh. af forsl. om ændr. af udskrivningsloven (se 4/10) forkastes et ændringsforsl. gående ud på at den skattefri formuegrænse forhøjes fra 300.000 til 450.000 kr. og at skattesatsen 9 promille bevares, med 82 stemmer mod 78 (KF, V og RV).

Handelsmin. Erl. Jensen bekendtgør de første restriktioner i anl. af oliekrisen. For at spare benzin indføres fra 8/11 hastighedsbegrænsning, 60 km i timen i byer og bymæssig bebyggelse og 80 km i øvrigt. Desuden nedsættes benzinens oktantal.

Borgmester Erhard Jacobsen, MF, meddeler i et brev til den. soc. dem forening i Bagsværd, at han udmelder sig af partiet, og i folketingsgruppens møde fastholder han sin beslutning, men erklærer, at han stadig kan regnes med til regeringens parlamentariske grundlag; han vil dog ikke bøje sig for partiet i spørgsmålet om parcelhusbeskatningen.

7. – Justitsmin. Hjortnæs fremsætter lovforsl. om ændr. af borgerlig straffelov m. fl. love. Det drejer sig bl. a. om genfremsættelse af forslagene om nedsættelse af den kriminelle lavalder for såvel hetero- som homoseksuelle forhold og om ophævelse af straffelovens blasfemiparagraf (se 6/2).

Erh. Jacobsen stifter et nyt parti, Centrums-Demokraterne (CD). Partiet peger på muligheden af en nedsættelse af trækprocenten ved at forhøje momsen fra 15 til 25 pct. og vil arbejde for, at boligen holdes fri for beskatning. Omsætningsafgiften på biler ønskes reduceret med 10.000 kr. over 5 år, medens benzinafgiften forhøjes med 10 øre pr. l. Landbrugets produktionsjord skal ikke beskattes, og af ekstraindtægter indtil 5.000 kr. årl. friholdes 50 pct. for beskatning, såfremt beløbet bindes et år. Forsvaret bør sikres flere midler, universiteternes selvstyre begrænses, og Danmark skal med større iver gå ind for NATO- og EF-samarbejdet.

8. – Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om ændr. af merværdiafgiftsloven (Betalingsfrist for landbrug og fiskeri m. v.) (se 10/10) og forsl. om ændring af toldloven, dels nogle ændringer i toldtariffen, dels ændringer i toldlovens forvaltningsbestemmelser, som har forbindelse med EF's arbejde for at harmonisere medlemslandenes toldbestemmelser. Desuden foreslås en ny bestemmelse til effektivisering af toldvæsenets kontrolarbejde.

Guldberg (V) fremsætter forsl. til beslutning om indførelse af andelslejligheder i almennyttigt byggeri og forsl. om ændr. af saneringsloven. Lovforslaget går ud på, at ejere og lejere skal orienteres om saneringsplaner på et meget tidligt tidspunkt

(se 24/5). Begge forslagene skal ses som led i Venstres alm. politik ang. nærdemokrati.

Ved 3. beh. af forsl. om ændr. af udskrivningsloven (se 6/11) stemmer 86 for og 86 imod den endelige vedtagelse, og lovforslaget er dermed bortfaldet. For det stemmer S, SF og Grønlandsmin. Hertling, imod KF, V og RV, medens 7, nemlig 2 S, 1 KF, 1 V, færingen Djurhuus, grønlænderen Moses Olsen og Erh. Jacobsen, der først når frem efter at afstemningen ved navneopråb er sluttet, er fraværende. Regeringen havde regnet med Erh. Jacobsens stemme, og efter at tingets møde har været udsat et par gange, meddeler statsmin. Anker Jørgensen, at han har besluttet at indstille til dronningen, at der udskrives nyvalg til fkt. 4/12. I sin udtalelse nævner statsmin., at den situation, der er opstået ved Erh. Jacobsens udtræden af S, har været genstand for indgående overvejelser, hvori også er indgået Erh. Jacobsens erklæring om, at han fortsat ville være en del af regeringens parlamentariske grundlag. Denne forudsætning er imidlertid bristet ved den afstemning, der netop har fundet sted, og regeringen måtte derfor forudse en række situationer, som ville hæmme regeringens og folketingets arbejde. Erh. Jacobsen forklarer, at han ville have stemt for lovforslaget, som han billiger, og at hans fraværelse var utilsigtet; han var ikke klar over, at der skulle foretages afstemning, og den soc. dem. gruppes sekretær kunne ikke komme igennem med en telefonbesked til ham.

19. – Handelsmin. Erl. Jensen får folketingets valutaudvalgs tilslutning til nye restriktioner i anl. af oliemangelen. Fra søndag 25/11 er privat bilkørsel forbudt på søndage fra kl. 3 til kl. 24. Forbudet gælder også motorcykler. Livsvigtig erhvervsmæssig kørsel er undtaget fra forbudet, og der kan i visse tilfælde gives dispensation til folk, der arbejder om søndagen. Det bestemmes desuden, at der kun må sælges benzin direkte til påfyldning af bilens eller et fartøjs tank. Der må heller ikke bruges benzin om søndagen til fornøjelsessejlads, sports- og banekørsel eller til privat civil flyvning fra danske flyvepladser. Endvidere nedsættes leveringen af fyringsolie med 25 pct. af det normale forbrug. El-opvarmning rammes ikke, men lysskilte, facadebelysning og reklamebelysning forbydes og lyset skal slukkes i butikker og kontorer efter lukketid.

27. – Regeringen og valutaudvalget beslutter, at olieleverancerne til industrien skal nedskæres med 25 pct. og til den kollektive trafik med 20 pct. Hvis det kan dokumenteres, at en virksomhed ellers må lukke, kan den få fuld olieforsyning. Handelsmin. Erl. Jensen udtaler, at oliesituationen ikke er katastrofal. Af en oversigt, som handelsministeriet har udarbejdet, fremgår, at der her i landet er benzin til 85 dages forbrug og gas- og dieselolie til 41 dages forbrug, og af fuel-olie, som bruges i industrien, er der lagerbeholdninger til udgangen af januar 74.
Filminstituttet beslutter at trække produktionsgarantien på 600.000 kr. til Jens Jørgen Thorsens Jesus-film tilbage, da Thorsen og hans konsortium ikke har været i stand til at forelægge en produktionsplan, der giver sikkerhed for, at optagelserne som krævet kan starte 15/1 74.

29. – Bestemmelserne om dispensation fra gæstearbejderstoppet (se 29/6) suspenderes med øjeblikkelig virkning, således at der alene kan udstedes arbejdstilladelse på grundlag af kontrakter, der er godkendt af arbejdsformidlingen før 29/11. Stoppet berører ikke borgere i EF-lande. For de 17.000 fremmedarbejdere, der arbejder på etårige opholdstilladelser, gælder generelt, at tilladelserne ikke vil blive fornyede, visse familiemæssige hensyn kan dog tages.

Der er enighed mellem regeringen og arbejdsmarkedets parter om i øvrigt at imødegå oliekrisens virkninger på beskæftigelsen ved at anbefale 4 dages arbejdsuge, når begge parter ønsker det, dispensation fra arbejderbeskyttelseslovenes bestemmelser om temperaturer og udsugning og luk-

ning mellem jul og nytår samt i nogle tilfælde 3 dages uge med supplerende understøttelse.

30. – Stetter (KF) fremsætter på vegne af KF, V og RV forsl. om ændr. af udskrivningsloven i overensst. med de 3 partiers forkastede ændringsforsl. ved 2. beh. 6/11 af det nu bortfaldne regeringsforslag (se 8/11).

Budgetmin. Knud Heinesen fremsætter forsl. til finanslov for 1974–75. I lighed med sidste år er der i finanslovforslaget indarbejdet budgetoverslagene for de 3 flg. finansår. Der budgetteres med en nettoudgift på 57.3 mia kr., en stigning på ca. 6.7 mia. kr. i forh. til det seneste skøn for 73–74. Hele stigningen kan henføres til løn- og prisudviklingen, og der er derfor tale om en stabilisering af statens udgifter. Reelt er stigningsprocenten 0. Indtægterne er budgetteret til 63.3 mia. kr., hvilket er ca. 7.5 mia. kr. mere end i 73–74, og der kan herefter regnes med et overskud på drifts-, anlægs- og udlånsbudgettet på godt 6 mia. kr. eller 800 mill. kr. mere end anslået for 73–74. Min. betoner, at budgettet for 74–75 er baseret på en forudsætning om fortsat høj aktivitet. I det omfang denne forudsætning brister, hvilket f. eks. kan ske hvis oliesituationen udvikler sig ugunstigt, må budgettet revideres, og et tilsvarende forbehold må tages mht. skønnet for 73–74.

I folketingets møde foreligger endvidere en skriftlig redegørelse af finansmin. Grünbaum om virkningerne af 15. alm. vurdering (se 4/10).

December 1973

3. – Finansudvalget vedtaget at stille en garantisum på 200 mkr. til rådighed for det statsejede aktieselskab Dansk Naturgas til oliekøb. Selskabet får samtidig navneforandring til Dansk Olie og Naturgas A/S. Handelsmin. Erl. Jensen udtaler, at staten ikke har et konkret tilbud; beslutningen er udelukkende truffet for det tilfælde, at der i en folketingsløs periode p. gr. af valget skulle vise sig muligheder for et stort og godt oliekøb.

4. – Ved folketingsvalget går de 5 partier, der var repræsenteret i det gamle fkt., alle stærkt tilbage. Socialdemokratiets stemmetal falder med 27.1 pct. i smlg. med 1971 og SF's med 30.2 pct. Hvad de 3 ikke-socialistiske oppositionspartier angår, går de konservative tilbage med ikke mindre end 42 pct., medens nedgangen for såvel de radikale som Venstre indskrænker sig til 17 pct. Valgets serherrer er de to helt nye partier, Glistrups Fremskridtsparti og Erh. Jacobsens Centrums-Demokrater. Det første får 15.9 pct. af de afgivne stemmer og bliver med 28 mandater den næststørste gruppe i fkt, og CD får 7.8 pct. af stemmerne og 14 mandater. Også de 3 partier, Retsforbundet, kommunisterne og Kristeligt Folkeparti, som p. g. af spærreglerne ikke blev repræsenteret i fkt. ved valget i 1971, har stærk fremgang og kommer ind i fkt. Retsforbundet forøger sit stemmetal med 75 pct., kommunistpartiet sit med 179.8 pct. og Kristeligt Folkeparti sit med 116.8 pct. og vinder hhv. 5, 6 og 7 mandater. Derimod går Venstresocialisterne lidt tilbage og bliver heller ikke repræsenteret i det nye fkt. I alt får de 5 partier, der nu kommer ind i fkt., 34.2 pct. af stemmerne og vinder 60 mandater. Det tilsvarende tab for de »gamle« partier fordeler sig med 24 på S., 6 på SF, 15 på KF, 8 på V og 7 på RV. De socialistiske partier til venstre for S (SF, DKP og VS) får tilsammen 11.1 pct. af stemmerne mod 12.1 i 1971, for alle de 4 socialistiske partier er de tilsvarende tal 36.7 og 49.4 pct. KVR-partierne, der i 1968 fik 54 pct. af de afgivne stemmer og 98 mandater og i 1971 46.7 pct. og 88 mandater, får nu kun 32.7 pct. af stemmerne og 58 mandater.

Valgretsalderen er for første gang ved et folketingsvalg 20 år (se 21/9 71). Antallet af afgivne stemmer viser en stigning på 5.9 pct. i smlg. med 1971, og valgdeltagelsen (antallet af afgivne stemmer i forhold til antallet af vælgere) er 88.7 pct. mod 87.2 pct. i 1971 og 89.2 pct. i 1968.

Liste	pst. af antal afgivne stemmer			Antal mandater		
	23/1 68	21/9 71	4/12 73	1968	1971	1973
A	34.2	37.3	25.6	62	70	46
B	15.0	14.4	11.2	27	27	20
C	20.4	16.7	9.2	37	31	16
E	0.7	1.7	2.9	0	0	5
F	6.1	9.1	6.0	11	17	11
K	1.0	1.4	3.6	0	0	6
L	1.3	–	–	0	–	–
M	–	–	7.8	–	–	14
Q	–	2.0	4.0	–	0	7
S	0.2	0.2	–	0	0	–
U	0.5	–	–	0	–	–
V	18.6	15.6	12.3	34	30	22
Y	2.0	1.6	1.5	4	0	0
Z	–	–	15.9	–	–	28

Anm. 1. Eksklusive Færøerne og Grønland.
Anm. 2. A. Soc.dem. (S), B. Det radikale Venstre (RV), C. Det konservative Folkeparti (KF), E. Danmarks Retsforbund (DR), F. Socialistisk Folkeparti (SF), K. Danmarks kommunistiske Parti (DKP), L. Liberalt Centrum, M. Centrums-Demokraterne (CD), Q. Kristeligt Folkeparti (KrF), S. Slesvigsk Parti, U. De uafhængige, V. Venstre Danmarks liberale Parti (V), Y. Venstresocialisterne (VS), Z. Fremskritspartiet (FP).
Anm. 3. Til supplering af tabellen meddeles de enkelte partiers stemmetal ved valget i 1973: S 783.145, RV 343.117, KF 279.391, DR 87.904, SF 183.522, DKP 110.715, CD 236.784, KrF 123.573, V 374.283, VS 44.843, FP 485.289, kandidater uden for partierne 637.

I Grønland genvælges ingen af de to hidtidige folketingsmænd. Nordkredsen tilfalder Lars Emil Johansen, der får 3242 stemmer, medens 2566 stemmer på Grønlandsmin. Knud Hertling, og i sydkredsen sejrer fhv. folketingsmand Nikolaj Rosing over Moses Olsen med 5186 stemmer mod 4877. Lars Emil Johansen er af lignende politisk observans som Moses Olsen, der af de danske partier føler sig nærmest knyttet til SF. (Om valget på Færøerne, se 13/12).

Den omstændighed at 60 mandater tilfalder de nyrepræsenterede partier bevirker en ekstraordinær stærk udskiftning af folketingsmedlemmer. Af de 60 havde kun stifteren og lederen af CD sæde i det gamle fkt., herudover har 3 af DKP's 6 medlemmer siddet i fkt. i tidligere perioder. Alt i alt 84 af folketingets 179 medlemmer er nyvalgte, bl. a. genindtræder KF's landsformand Haunstrup Clemmensen i fkt.

Med valget forlader en række kendte politikere fkt.: fhv. statsmin. J. O. Krag, de fhv. justitsministre Thestrup (KF) og K. Axel Nielsen (S), fhv. min. Frode Jakobsen (S), Axel Ivan Pedersen (S), folketingets 3. næstformand Simon From (V) og tidligere formand for finansudvalget Kr. Damsgaard (V), der er fyldt 70. Ingen af disse har ønsket genopstilling. Desuden falder en række fhv. ministre ved valget: Chr. Thomsen (S), Horn (S), Knud Østergaard (KF) og Per Federspiel (V). Fire af de nuv. soc. dem. ministre, opnår heller ikke genvalg, nemlig foruden Hertling miljømin. Helge Nielsen, kulturmin. Niels Matthiasen og justitsmin. Karl Hjortnæs. To ministre, landbrugs- og fiskerimin. Ib Frederiksen og kirkemin. Dorte Bennedsen, der ikke er medl. af fkt., men opstillet, bliver ikke valgt, hvilket derimod lykkes for udenrigsmin. K. B. Andersen og handelsmin. Erl. Jensen. Heller ikke folketingets 2. næstformand Hanne Budtz opnår genvalg.

Antallet af kvindelige folketingsmedlemmer efter valget er 27 mod 30 efter val-

get i 1971. De fordeler sig således: S 6, RV 5, KF 2, SF 3, DKP 1, CD 2, KrF 2, V 3 og FP 3.

5. – Statsmin. Anker Jørgensen indgiver regeringens afskedsbegæring til dronning Margrethe. I henh. til grundloven fungerer regeringen som forretningsministerium indtil en ny er dannet.

6. – Partilederne modtages af dronningen til rådgivning om regeringsdannelsen. S erkender, at vælgerne ikke har peget på partiet som regeringsparti. Man vil imidlertid ikke løbe fra noget ansvar, men sagligt og ansvarligt gå ind i forhandlinger om dannelse af en ny regering, og man peger på Anker Jørgensen som forhandlingsleder. Dette får tilslutning fra SF og DKP, idet DKP tilføjer, at S bør danne en mindretalsregering. FP anbefaler at Mogens Glistrup udnævnes til statsminister straks. V siger, at valget peger på et regeringsskifte og anbefaler, at Hartling som forhandlingsleder skal undersøge mulighederne for at bekæmpe inflationen, begrænse de off. udgifter og løse boligspørgsmålet. CD anbefaler, at Hartling som forhandlingsleder skal undersøge mulighederne for at danne en SVK-regering, og KrF, der også mener, at Hartling bør være forhandlingsleder, anbefaler en regering »hen over midten«. Hverken RV eller KF foreslår nogen bestemt forhandlingsleder. RV anbefaler, at de politiske muligheder søges afklaret gennem forhandlinger mellem de politiske partier, og KF udtaler sig på lignende vis. Endelig anbefaler DR, at der søges dannet en magistratsregering bestående af repræsentanter for de udvalgsberettigede partier i folketinget.

Da forslaget om Anker Jørgensen som forhandlingsleder støttes af partier med 63 mandater i fkt. og forslaget om Hartling kun af partier med i alt 43 mandater, går forhandlingslederhvervet til den fg. statsminister.

7. – Efter møder med partilederne udtaler den fg. statsminister, at der alene synes at være mulighed for dannelse af en mindretalsregering med bredere eller smallere basis. Om S's egen stilling oplyser han, at der på hovedbestyrelsesmødet 6/12 var mest stemning for at partiet ikke går i regering, men nogen definitiv beslutning er ikke taget. Under forhandlingerne foreslår Hilmar Baunsgaard (RV) at der sluttes aftale om et års politisk borgfred, hvorunder den nye regering og partierne koncentrerer sig om løsningen af de økonomiske problemer. Han ønsker derfor samtaler mellem partierne inden der indledes egentlige regeringsforhandlinger.

8. – FP's folketingsgruppe konstituerer sig med LRS Palle Tillisch som formand for resten af 1973. Glistrup oplyser, at FP's gruppemøder principielt skal være åbne for pressen.

9. – Et partiledermøde hos den fg. statsminister bringer ikke nogen ændring i hans opfattelse af den politiske situation: at det ikke vil være muligt at danne en flertalsregering. V, KF og RV har efter tur samtaler med S, og RV ventilerer tanken om en SVR-regering. Ninn.–Hansen (KF) går ind for en KVR-regering.

10. – V skitserer et program, hvorefter der i de første 100 dage skal tages utraditionelle midler i brug i den økonomiske politik og RV et program for den nødvendige lovgivning under et års borgfred. Ninn-Hansen (KF) arbejder fortsat for dannelse af en KVR-regering.

11. – Partilederne er hos den fg. statsminister, først enkeltvis, derefter i et fællesmøde, hvor KF afleverer et oplæg med forslag om besparelser på mindst 9 mia. kr. over 2 år. Anker Jørgensen konstaterer efter dagens forhandlinger, at der har været en betydelig bevægelighed mellem partierne, og at der er en række fællestræk i deres syn på den økonomiske politik. Han understreger, at der fra S ikke foreligger nogen principbeslutning om, at de til enhver tid vil holde sig uden for. Hilmar

Baunsgaard foreslår, at partierne nedsætter et udvalg til at gennemgå finansloven m. henblik på besparelser og afviser, at personspørgsmål er årsagen til, at forhandlingerne om en ny regering trækker i langdrag. Ninn-Hansen siger, at personspørgsmålet må afgøres internt af de partier, der kan finde sammen om et grundlag for en regering. Han foreslår et møde mellem repræsentanter for V, RV, KF, CD og KrF med Hartling (V) som forhandlingsleder. Hilmar Baunsgaard tager forbehold, indtil han har talt med sin gruppe.

En ny opgørelse af olielagrene viser en svag forbedring, dels p. gr. af nye tilførsler, dels fordi forbruget er faldet.

12. – I dagens løb holdes 3 møder af repræsentanter for de 5 partier V, RV, KF, CD og KrF under Hartlings ledelse. Hilmar Baunsgaard foreslår efter et møde i den radikale folketingsgruppe, at der dannes en SVR-regering, og at partierne, hvis de ikke kan enes om en statsministerkandidat i fællesskab opfordrer fhv. finansmin. Thorkil Kristensen til at påtage sig opgaven. S offentliggør et økonomisk program. Fg. økonomimin. Hækkerup siger, at det kan bruges både hvis S kommer i regeringen og hvis det kommer i opposition.

13 – Den fg. statsmin. Anker Jørgensen meddeler dronningen, at han opgiver hvervet som forhandlingsleder, og dronningen opfordrer Venstres formand Poul Hartling til at påtage sig opgaven, idet 5 partier, V, RV, KF, CD og KrF har peget på ham som ny forhandlingsleder, V, CD og KrF tillige som ny statsminister. KF tilføjer, at man ikke kan anbefale dannelse af en etpartiregering. Hartling siger, at han også vil tale med S, der ikke har peget på nogen ny forhandlingsleder, men ikke vil tage initiativet til drøftelser med FP, SF, DKP og DR; de er dog velkomne, hvis de ønsker at tale med ham.

Ved folketingsvalget på Færøerne genvælges socialdemokraten Johan Nielsen med 3770 stemmer og nyvælges – i st. f. Hakún Djurhuus, Folkeflokken – Erlendur Patursson, Det republikanske parti, med 3308 stemmer. Republikanerne har ikke tidligere opstillet ved folketingsvalg. Den soc. dem. folketingsgruppe tæller herefter 47 medlemmer mod 71 i det foregående fkt.

14. – I det nye folketings første møde vælges på forslag af aldersformanden Jens Foged (V) Karl Skytte (RV) til midlertidig formand, og der nedsættes et udvalg på 21 medlemmer til prøvelse af valgene.

17. – Efter at Hartling har forhandlet med RV og S – dog uden at fremsætte tilbud om regeringssamarbejde – mødes han med repræsentanter for KF, der opfordrer ham til at danne den bredest mulige regering af de 5 partier, der har peget på ham som forhandlingsleder, men Hartling afviser og ønsker kun klarhed over de konservatives holdning til en ren V-regering. RV har svaret, at en sådan regering ikke på forhånd vil blive mødt med mistillid, og at RV i fkt. vil tage stilling fra sag til sag ud fra sine politiske synspunkter. KF tager til efterretning, at Hartling anvender sit forhandlingsmandat til at danne en etpartiregering og erklærer, at man vil samarbejde med en sådan regering i den udstrækning, dens politik er i overensstemmelse med de konservatives synspunkter. Den fg. statsminister udtaler, at S ikke under nogen form har erklæret sig for støtteparti for en V-regering og vil gå i en saglig opposition. Hartling meddeler derefter dronningen, at 6 partier har givet »grønt lys« for en V-regering, og dronningen overdrager Hartling at danne en sådan regering.

18. – Hartling præsenterer sin ministerliste for dronningen. Den nye regering tæller kun 12 ministre mod 20 i Anker Jørgensens regering. Dette er opnået ved at slutte budgetministeriet og finansministeriet sammen igen i et finansministerium og lægge markedsministeriet ind under udenrigsministeriet og ved at lade en række ministre overtage to ministerier. Regeringen

er sammensat således: Fhv. udenrigsmin. Poul Hartling statsmin., fhv. trafikmin. Ove Guldberg udenrigsmin., Landbrugsrådets præsident, gårdejer Anders Andersen finansmin., fhv. økonomi- og markedsmin. Poul Nyboe Andersen økonomi- og handelsmin., fhv. socialmin. Nathalie Lind justitsmin. og min. for kulturelle anliggender, gdj. Johan Philipsen arbejds- og boligmin., formand for Amtsrådsforeningen (efter Viggo Hauch) gdj. Jacob Sørensen indenrigs- og socialmin., landbrugskonsulent Kr. Damsgaard min. for off. arb. og kirkemin., lærer Tove Nielsen (der med sine 32 år er regeringens yngste medlem) undervisningsmin., gdj. Niels Anker Kofoed landbrugs- og fiskerimin., gdj. Holger Hansen miljømin. og min. for Grønland og chefredaktør (Horsens Folkeblad, tidligere Bornholms Tidende) Erling Brøndum forsvarsmin. Kun 5 af regeringens 12 medlemmer er medl. af det nye fkt. nemlig Hartling, Guldberg, Anders Andersen, Nyboe Andersen og Nathalie Lind, men Philipsen, Damsgaard, Tove Nielsen, Kofoed og Holger Hansen var medlemmer indtil 4/12, og Jacob Sørensen var medl. tidligere.

Fkt. foretager eneste behandling af indstilling fra udvalget til prøvelse af valgene. Efter at indstilling fra FP om at kende valget i Århus amtskreds for ugyldigt og fra DKP og DR om at pålægge indenrigsministeriet at foretage en ændret opgørelse af stemmetallene i samme amtskreds er forkastet godkender tinget de to grønlandske mandater og de 175 kreds- og tillægsmandater., Tinget konstituerer sig derefter med Karl Skytte (RV) som formand og Grete Hækkerup (S) som 1. næstfmd. (begge genvalg), Bay (FP) som 2 næstfmd., Nathalie Lind (V) som 3. næstfmd. og H. C. Toft (KF) som 4. næstfmd. Efter Nathalie Linds udnævnelse til minister vælges Karlskov Jensen (V) til 3. næstfmd.

Budgetmin. Heinesen fremsætter finanslovforslag for 1973–74 i samme skikkelse som ved fremsættelsen 30/11 og handelsmin. Erl. Jensen forsl. om at udskyde fristen for revision af lov om priser og avancer fra udgangen af 1973 til 1/4 74.

Ømann (SF) fremsætter f. t. l. om prisstop til 1/4 74 og om ændr. af l. om priser og avancer for at gøre prislovgivningen både mere smidig og mere effektiv.

Grønborg (DR) fremsætter forsl. om ændr. af folketingsvalgloven (ophævelse af spærreregleme).

Juul-Madsen (KF) fremsætter forsl. om ændring af ligningsloven, hvorefter lejeværdien på selvangivelsen nedsættes i forh. til de bestemmelser, som blev gennemført i folketingsåret 1972–73. Der foreslås indført vedligeholdelsesfradrag for ejerlejligheder, og at fradraget forhøjes fra 1 til 2 pct. af ejendomsværdien og fra max. 2000 til max. 3000 kr. Evt. overskud på ejendomsskemaet skal ikke beskattes, og for parcelhusejere, der er fyldt 67 år, fastsættes lejeværdien til 2 pct. af ejendomsværdier indtil 500.000 kr. efter 15. alm. vurdering.

Morten Lange (SF) fremsætter forslag til beslutning om et statsligt olieselskab og Knud Jespersen (DKP) f. t. beslutn. om løsning af energiproblemet. Forslaget opfordrer regeringen til at fremsætte lovforsl. om beslaglæggelse af alle energimængder, raffinaderier og leveringsordrer til olieselskaberne og til at lade staten foretage import, produktion, raffinering, oplagring, udvinding og levering af olie, benzin, gas, petroleum og andre energiformer til forbrugerne. Endelig foreslås forsvarets olielagre stillet til rådighed for civile formål.

Den soc. dem. folketingsgruppe vælger fg. statsmin. Anker Jørgensen til formand, den tidligere fmd. Risgaard Knudsen til næstfmd. og fhv. forsvarsmin. Kjeld Olesen til politisk ordfører. Til gruppebestyrelsen i øvrigt vælges fg. forsvarsmin. Orla Møller (44 stemmer), fg. boligmin. Svend Jakobsen (43), Jørgen Peder Hansen (41), fg. budgetmin. Heinesen (40), Poul Dalsager (40), Lysholt Hansen (38) og Erik Holst (35).

Venstres folketingsgruppe vælger Knud Enggaard til fmd., Jens Foged til næstfmd. og Henning Christophersen til politisk ordfører.

Til Europaparlamentet vælger fkt. flg. medlemmer: Poul Dalsager, Knud Nielsen og K. J. Mortensen (alle S), Guldberg og Nyboe Andersen (begge V), K. Helveg Petersen (RV), Knud Thomsen (KF), Erhard Jacobsen (CD), Nyborg (FP) og Maigaard (SF). Guldberg og Nyboe Andersen erstattes efter deres indtræden i regeringen med Brøndlund Nielsen (V) og Ivar Nørgaard (S).

Danske Elværkers Forening oplyser over for handelsministeriet, at der er oliereserver til 5 måneders el-produktion i Danmark og at der hele tiden kommer nye forsyninger. Man mener derfor ikke der er grund til rationering.

Dansk Undergrunds Consortium meddeler, at konsortiet vil indlede boring efter olie i Voldum ved Lime. Borearbejdet ventes i gang i februar 74.

19. – Regeringen Hartling tiltræder, og den nye statsminister afgiver i fkt. en erklæring, hvori han siger, at det allerede i løbet af de første 100 dage vil være nødvendigt at finde løsninger på spørgsmål som omkostnings- og prisstigningerne, boligudgifterne, beskæring af de off. udgifter og de vanskeligheder, der kan opstå p. g. af energikrisen. På længere sigt er det regeringens mål at gennemføre en udgiftsreform, der kan danne grundlag for en nødvendig lettelse af skattetrykket. Om udfaldet af valget siger han, at det betød en forkastelse af S–SF-samarbejdet, men tillige var en forkastelse af VKR-samarbejdet. Vælgerne fældede dom ikke kun over de gamle partier, men over blokpolitikkens epoke. Fk. tager juleferie til 8/1 74.

20. – Nationalbanken forhøjer diskontoen fra 8 til 9 pct. (se 10/7) og bebuder samtidig en skærpelse af adgangen til at optage finanslån i udlandet. Nationalbanken anfører, at de kraftige prisstigninger i nov. gør det nødvendigt at fastholde den stramme finanspolitik, og af samme årsag ønsker man at sikre, at finanslån kun optages til finansiering af erhvervsmæssige investeringer. Økonomimin. Nyboe Andersen udtaler, at regeringen vil optage forhandlinger med kommunerne om en begrænsning af deres låntagning og ønsker besparelser i de off. udgifter og en formindskelse af den indenlandsk betingede del af pris- og omkostningsstigningen; kun derved kan der skabes grundlag for at kreditpolitikken igen kan lempes.

23. – I anl. af en meddelelse om, at 6 olieproducerende lande ved den Persiske Havbugt har besluttet at fordoble prisen på råolie fra årsskiftet udtaler øk.- og handelsmin. Nyboe Andersen, at virkningerne vil kunne blive meget alvorlige både for Danmarks valutabalance og for prisudviklingen. En fordobling af oliepriserne vil svare til en stigning på ca. 5 point i pristallet, så der i 1974 kan blive tale om 7–8 dyrtidsportioner, og underskuddet på betalingsbalancen kan tænkes at blive på måske op til 8 mia kr.

25. – Efter meddelelsen om, at de arabiske olieproducerende lande vil øge olieproduktionen med 10 pct. fra januar 74, udtaler øk.- og handelsmin. Nyboe Andersen, at der ikke i det foreliggende er grundlag for en lempelse af energirestriktionerne, men håb om, at en skærpelse kan undgås.

28. – Regeringen beslutter at udsætte miljøreformen et halvt år, til 1/10 74.

Direktør Gerhard Jensen, Dansk Olie og Naturgas A/S, udtaler, at der har været mange tilbud om salg af olie, men priserne har været for høje; det meddeles, at flere små selskaber har købt olie på det grå marked.

29. – Det meddeles, at Galthor-Oil A/S, den jyske fabrikant G. A. L. Thorsens olieimportfirma, i Genève har underskrevet kontrakt om køb af 2 mill. tons råolie fra Saudiarabien, og at de første leverancer kan ventes til Danmark fra raffinaderier i Italien og Vesttyskland i februar 74.

Indeks

ØKONOMI OG POLITIK

47. årgang 1974

Søren Villadsen: Politisk påvirkning af børn 3

Ib Damgaard Petersen: Kybernetikken og samfundsvidenskaberne 21

Bjarne Hastrup: Hovedtræk af norsk økonomi efter 1945 38

Jørgen Lindgaard Pedersen: Nogle hovedlinier i den økonomiske udvikling i DDR i perioden 1949–1973 107

Ib Damgaard Petersen: Kybernetikken i samfundsvidenskaberne II 134

Steen Leth Jeppesen: Den indkomstpolitiske strid i vinteren 1967–68 153

Niels Bjørn Hansen: Forholdet mellem Nationalbanken og staten 217

Jens Lunde: Den samfundsøkonomiske betydning af idrætsudøvelse – teoretisk belyst . 232

Jens-Jørgen Jensen: Tyskland Socialistiske Enhedsparti 247

Wilhelm Christmas Møller: Da myten om »Den Røde Krag« blev til (I) 305

Sten Sverdrup-Jensen: Styringsproblematikken på Københavns Universitet 343

Jørgen Wedebye: Befolkningsfremskrivning for København 361

Den internationale økonomiske situation 67, 185

Den danske økonomiske situation 7, 189, 274, 370

Politisk kronik 82, 194, 283, 361